

VÄND DEM INTE RYGGEN

Socioekonomisk analys
av destruktiva subkulturer.

Av: Eva Lundmark - Nilsson & Ingvar Nilsson

text: Eva Lundmark-Nilsson och Ingvar Nilsson
© Fryshuset 2012

Innehåll

1.	INLEDNING	4
2.	DE DESTRUKTIVA SUBKULTURERNAS EKONOMISKA ARENA	6
3.	VILKA PRATAR VI OM?	12
4.	ATT RÄKNA PÅ DE SOCIOEKONOMISKA EFFEKTERNA – INGEN DANS PÅ ROSOR	21
5.	HÄR KOMMER KOSTNADERNA	32
6.	NÅGRA RÄKNEEXEMPEL PÅ ETT LIVSFÖRLOPP I DESTRUKTIVA SUBKULTURER	65
7.	SUMMERING OCH SAMMANFATTNING	80
8.	SLUTSATSER	83
9.	SLUTORD	85
	BILAGA	87
	RAPPORTER	98

1. INLEDNING

”Dagens ordningslagstiftning säger att den som i vinstsyfte ordnar en offentlig tillställning ska ersätta polisen för att hålla ordning vid tillställningen. I Stockholm leder polisens beslut till att vissa kulturevenemang nu hotas av dyra fakturor och idrottsklubbarna kommer att tvingas att betala miljonbelopp för att få spela.”¹

1.1 Projektets syfte

Då man diskuterar och argumenterar kring uppkomsten av och effekterna från dessa destruktiva subkulturer och värdet av att motverka dem gör man detta ofta med utgångspunkt i tre grupper av argument.

- Mänskliga, humanistiska och etiska argument – de mänskliga värden som går förlorade till följd av kulturers existens och samhällspåverkan.
- Sociala och socialpolitiska argument – hur den sociala väven slits sönder i miljöer där dessa kulturer är starka.
- Samhällsekonomiska argument – effekter för samhällsekonomin av dessa kulturer.

Vår erfarenhet visar att beslutsfattare sällan förstår vidden av de ekonomiska konsekvenserna av de destruktiva subkulturerna. Hur stora är kostnaderna, vem drabbas och när sker kostnaderna över tid? Det visar sig ofta att då detta blir klart för beslutsfattare kan det bli ett avgörande argument för att sätta in åtgärder tidigt och samordnat för att motverka dessa kulturers uppkomst och existens. Argument som många gånger väger tyngre än de sociala och mänskliga.

Vi har fått i uppdrag av projekten CIDES, Passus och Exit vid Fryshuset att genomföra en beskrivning och analys av dessa subkulturers socioekonomiska effekter. Det konkreta syftet är att:

- Påvisa samhällskostnaderna för denna form av utanförskap. Deras omfattning och fördelning.
- Tydliggöra det socioekonomiska värdet av att tidigt ingripa och förhindra uppkomsten av denna typ av subkulturer.
- Skapa förståelse hos beslutsfattare för ett socialt investeringsperspektiv kring dessa frågor.
- Få till stånd långsiktiga insatser som motverkar framväxten av denna typ av destruktiva subkulturer.

1.2 Arbetsgång och metodik

Vi som gjort denna studie har på olika vis arbetat med utanförskapets olika aspekter i 20-30 år.

¹ Ur Dagens Nyheter november 2011

Vi har genomfört ett stort antal studier kring utanförskapets ekonomi.² Det betyder att då vi tagit oss an detta arbete har vi en sorts förståelse för fältet och dessutom i grova drag data och underlag för att skapa en kalkylmodell med vars hjälp vi kan närma oss de rent konkreta kalkyldelarna i uppdraget.

Arbetet har skett i ett antal steg. Inledningsvis har vi läst in oss på litteraturen i ämnet främst kring vit makt-rörelsen, organiserad brottslighet samt fotbollshuliganism. Källor har varit dels traditionella böcker men dessutom en bred flora av internetsidor. Vi har träffat och samtalat med ett stort antal personer; dels sådana personer som varit eller är delaktiga i dessa rörelser och dels sådana som arbetar med frågor som berör dessa rörelser.

Vi har också genomfört ett stort antal intervjuer av kortare eller längre slag där vi borrar i en eller flera frågeställningar kring dessa kulturer på djupet. I arbetets slutfas har vi genomfört ett antal workshops med olika intressenter för att ställa våra bilder mot deltagarnas egna erfarenheter.

1.3 Rapportens uppläggning och läsanvisningar

I kapitel 2 beskriver vi den arena som här studerats. I kapitel 3 skildrar vi i scenarioform två typiska individförlopp i denna form av kulturer. Kapitel 4 viks helt åt att presentera vår kostnadsmodell. I kapitel 5 presenterar vi kostnaderna för ett stort antal händelser. Dessa fogas samman i kapitel 6 till några livsförlopp för individer och för en grupp. I kapitel 7 och 8 sammanfattar vi och drar slutsatser. Kapitel 9 är en bilaga där kostnaderna för utanförskap presenteras på ett principiellt plan.

Vi vill också varna läsaren. I följande text beskriver vi fenomen som våld, rån, upplopp m.m. tämligen strikt som ekonomiska händelser och transaktioner. Vi kommer att beskriva investeringskalkylen inför ett värdetransportrån som ett ekonomiskt problem och ett våldsovergrip ur ett kostnadsperspektiv. Det betyder varken att vi tar ställning för eller mot händelserna eller att vi accepterar dem. Det betyder enbart att vi här fokuserar på och renodlar beskrivningen och analysen av de ekonomiska konsekvenserna av detta. Vi tror att det kan ge ett perspektivskifte på dessa händelser.

Kanske du som läsare uppfattar det strikt ekonomiska perspektivet som stötande – i så fall ber vi om ursäkt för det är inte vår avsikt. Självklart är vår grundläggande uppfattning att det vore till gagn för alla om den här typen av fenomen upphörde. En tanke med rapporten är att visa att det inte bara är mänskligt och etiskt rätt att försöka bryta de mönster vi här redovisar utan dessutom för samhället en riktigt god affär. Ekonomi och etik går så att säga hand i hand.

2 Se litteraturförteckning i slutet av rapporten

2. DE DESTRUKTIVA SUBKULTURERNAS EKONOMISKA ARENA

”Fanatikerns fiende är öppenheten och det demokratiska samtalet, hans vapen är hot och våld. I svarta stunder som denna är det starkaste motvapnet att stå upp och vägra att låta sig skrämmas till tystnad.”

2.1 Att närma sig frågan

Att socioekonomiskt analysera effekterna av destruktiva subkulturer och deras effekter på kort och lång sikt är att bl.a. försöka besvara följande frågeställningar:

- Vilka är dessa kulturer – kan man urskilja olika grupperingar och skiljer sig deras uttrycks former så mycket åt att det också innebär väsentliga skillnader i socioekonomiska effekter?
- Vilka effekter skapar dessa kulturer, direkt och indirekt? Hur konkreta är effekterna?
- Vem drabbas av detta? Hur påverkas enskilda personer och hur påverkas samhället i stort?
- Är det någon skillnad på de effekter enskilda personer skapar och de effekter som är mer relaterade till en viss grupp eller ett visst fenomen?

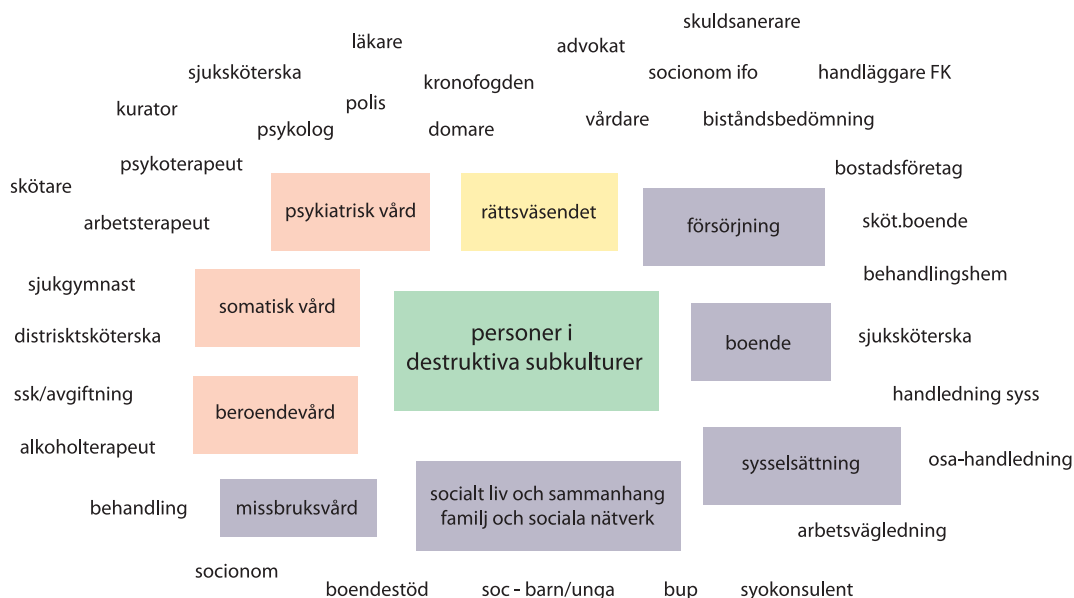
Det dyker direkt upp ett stort antal frågor kring fenomenet. Låt oss därför inleda med att försöka definiera aktörerna och effekterna på den aktuella samhällsarenan.

2.2 Arenan och intressentkartan

Då det gäller destruktiva subkulturer är intressent- och effektbilderna mycket sammansatt och komplex, vilket vi principiellt illustrerar i figuren på nästa sida. Många aktörer är involverade och effekterna kan uppstå i ett flertal helt olikartade dimensioner.

En del effekter är direkta, andra indirekta. En del tydliga andra betydligt mera otydliga. Tidigare studier vi genomfört pekar på att dussintals aktörer kan vara berörda och långt över hundralet olika kostnadsposter kan påverkas.

Det är inte heller på något vis självklart vad som är mer ytliga symptom och vilka som är de egentliga, underliggande orsakerna och mekanismerna. Ofta är många olika aktörer och professioner involverade, i regel utan att samverka med varandra på ett mer systematiskt vis. De insatser som görs uppfattas ofta som fragmenterade. Få eller ingen ser helhetsbilden.

En av de första uppgifterna i en socioekonomisk analys är att kartlägga, beskriva och förstå sambandet mellan alla dessa olika aktörer och effekter samt sätta in dem i ett helhetsperspektiv. I den här studien har vi gjort på fyra olika sätt:

- Litteraturstudier kring området dvs. främst böcker och rapporter om vit makt-rörelsen, organiserad brottslighet, maffialiknande strukturer samt fotbollshuliganism.
- Kunskap om mönster i stort utifrån tidigare studier/forskning.
- Intervjuer med personer både inom dessa subkulturer samt aktörer runt dessa.
- Workshops och seminarier med aktörer från intressentkartan ovan.

2.3 Aktörerna

”Anders lutar sig fram över lunchtallriken, lägger ner besticken och tar en klunk vatten. Sedan säger han lugnt: -De vill döda mig. Ser de mig så klipper de mig direkt. På plats. Anders lever i en lögn. Han är en av de få som lever med den tyngsta formen av vittnesskydd i Sverige. Anders har fått byta liv och identitet efter att ha vittnat mot grovt kriminella. En konflikt med dem ledde till att han blev svårt misshandlad och hotad. Sedan hade Anders ingenting att förlora, ”de skulle knäppa mig ändå”, säger han.”³

3 Svenska Dagbladet, 2007-09-23

Ett nästa steg har varit att identifiera och kartlägga samt beskriva samspel och effekter för de tre huvudaktörerna på arenan för destruktiva subkulturer; förövare, offer och vittnen. Med förövare menar vi här deltagarna i de destruktiva subkulturerna och de som utövar olika former av mer eller mindre destruktiva, våldsamma handlingar. Offer är de som drabbas av dessa subkulturer. Vittnena är de som på olika sätt indirekt påverkas av dessa händelser genom att bevittna vad som sker och på så sätt (ofta ofrivilligt) psykologiskt, socialt och kanske rättsligt och ekonomiskt dras in i skeendet.

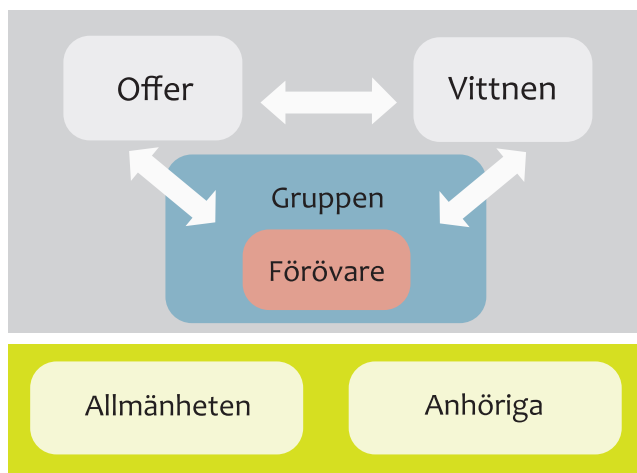
Effekterna för dessa är sannolikt högst varierande men sannolikt betydande både på kort och på lång sikt. Starkaste effekter för offer kanske är faktorer som vårdkonsumtion och förlorad arbetsförmåga till följd av våld men det kan också vara betydande ekonomiska konsekvenser i form av stölder, vandalisering och förlorad arbetsförmåga.

För förövaren kanske de rättsliga effekterna och alla de olika effekterna i form av polisutredningar, rättegångar och fängelsekostnader utgör de stora kostnadsposterna. Men kring förövaren finns också ett brett knippe av vad man skulle kunna kalla kollektiva kostnader som är förknippade med existensen av en grupp man tillhör. Som exempel kan nämnas kostnader för polisuppbåd kring fotbollsmatcher eller demonstrationer.

För vittnena kanske mer svårfångade faktorer som rädsla, depression och oro är de mest påtagliga. En del vittnen tvingas också flytta, få skyddad identitet och helt klippa kontakter med sitt tidigare liv.

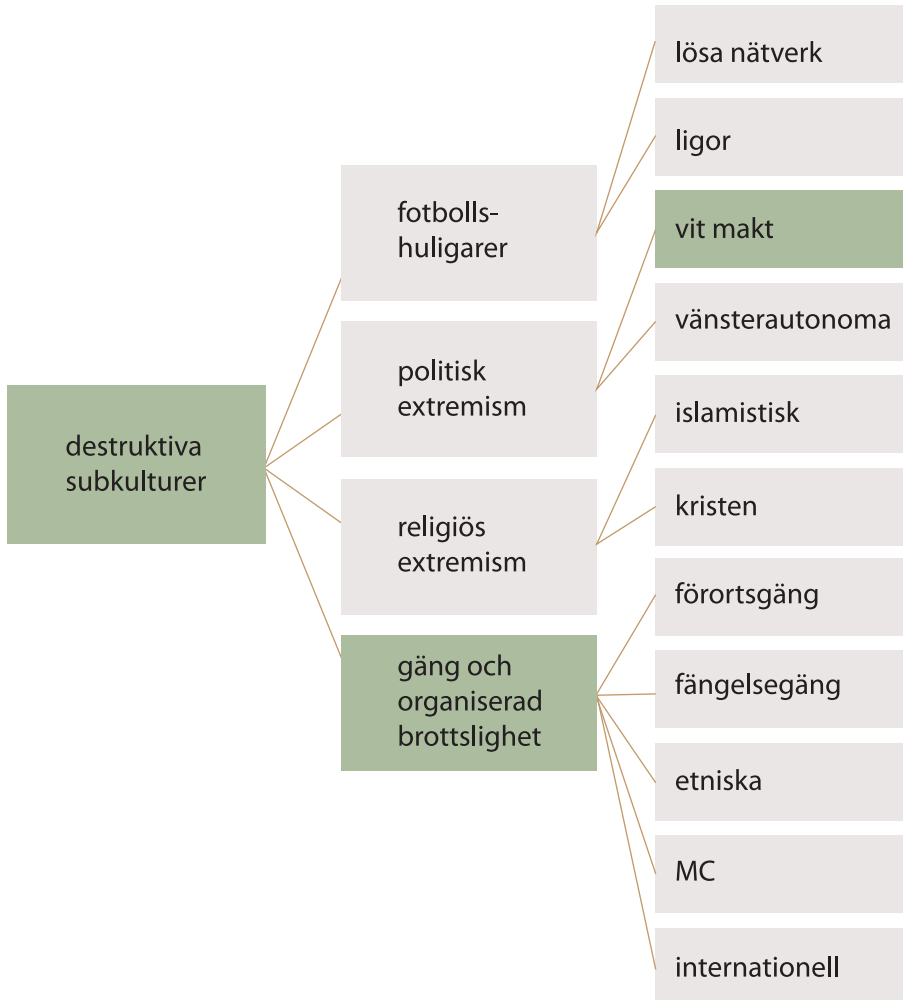
Kring detta finns också alla de indirekta effekter som uppstår till följd av de destruktiva subkulturerna främst för anhöriga och allmänheten i stort. Många av dessa effekter är säkerligen betydande om än svåra att identifiera, konkretisera och värdera. Flergenerationseffekter i anhöriggruppen i form av sjuk-skrivning, förlorad arbetsförmåga, psykiatrisk vårdkonsumtion samt utbredd rädsla och otrygghet bland unga som rör sig i offentliga miljöer kan utgöra exempel på sådana effekter.

Aktörsarenan kring destruktiva subkulturer

2.4 Huvudrollsinnehavarna

Destruktiva subkulturer utgör ett sorts samlingsnamn på i sig delvis likartade men inbördes delvis väsensskilda grupper. I figuren nedan har vi gjort en första indelning av de olika grupperingar och strukturer som kan vara aktuella. Indelningen är vare sig teoretiskt eller praktiskt enkel eller självklar. I verkligheten tycks vissa grupperingar vara invävd i varandra och enskilda personer kan röra sig mellan olika gängstrukturer.

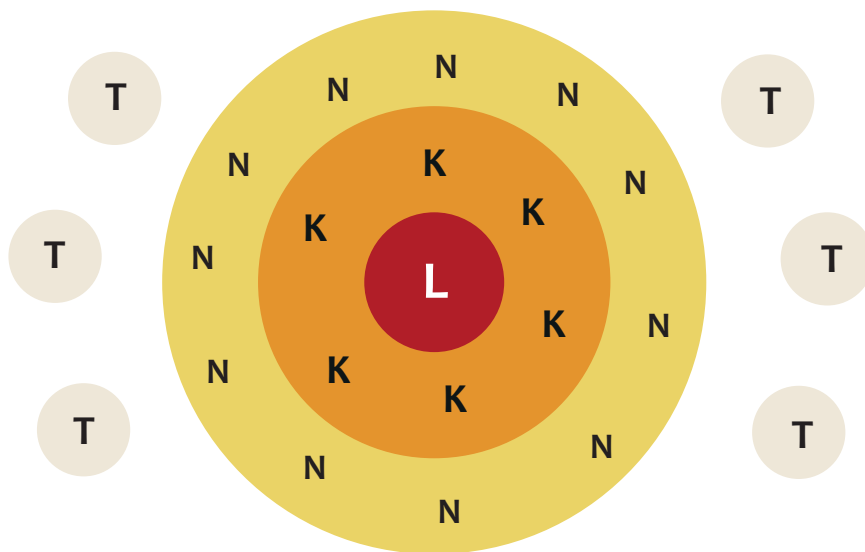
I figuren har vi med grönt markerat de delgrupperingar vi främst kommer att inrikta oss på i denna studie. Det kommer alltså dels att handla om grupperingar i anslutning till vit makt-strukturerna eller andra högerextrema grupper. Dessutom kommer vi att intressera oss för de socioekonomiska effekterna av grupperingar med starka innehåll av organiserad brottslighet, gängkulturen.

En ganska självklar konsekvens av denna fokusering är att studien i stor utsträckning kommer att handla om män, kanske främst unga män.

2.5 Organisationsstrukturen

”I Södertälje kan vi se att den organiserade brottsligheten är uppbyggd som en triangel med tre nivåer. I triangelns bas finns de som misshandlar, säljer narkotika, mördar, eller vad som krävs av praktiskt arbete. Omskrivna ledargestalter är oftast personer på den här nivån. Nivå 2 i triangeln består av människor som underlättar den illegala verksamheten. Där kan principiellt finnas en kamrer på en bank, en offentlig tjänsteman, någon jurist och kanske rent av någon politiker. I triangelns topp sitter de som styr, planerar och hämtar hem de stora pengarna. De kommer aldrig i närkontakt med brotten utan har stort avstånd till morden, narkotikahandeln och annat som lägger basen för deras förmögenhet. De förekommer inte i polisens register”⁴

De strukturer denna studie handlar om kan ur ett organisatoriskt perspektiv beskrivas på många olika vis. Ett sätt illustreras i figuren nedan. Innerst har vi en kärna av ledare som styr organisationen. Runt sig har dessa ledare en kärntrupp av fasta medlemmar. Kring dessa finns en lösare krets av intressenter som mer har en nätverksrelation till organisationen. Slutligen finns en yttre krets av tillfälliga medlemmar/medarbetare som ansluter sig till organisationen eller ett konkret uppdrag/projekt då det gynnar båda parter intressen. I den organiserade gängvärlden skulle man kunna tala om ledare, fullvärdiga medlemmar, prospects och hang arounds.

4 Länspolismästare Carin Götblad, DN, 17/6 2011

Ur detta perspektiv skulle man kunna säga att (i varje fall delar av) de destruktiva subkulturerna är organiserade enligt modern nätverksteori för organisationer. Man bygger upp tillfälliga strukturer för att så effektivt som möjligt genomföra ett projekt eller aktion, oavsett om det handlar om en demonstration eller ett väpnat rån.

Men man kan samtidigt skildra strukturerna som en traditionell hierarki ungefär som i figuren nedan. Nederst har vi de som utför de flesta brotten. Ju högre upp i pyramiden man kommer desto osynligare blir nyckelgestalterna. Och ju högre upp man kommer desto otydligare blir gränsen mellan den traditionella ekonomi och den kriminella ekonomin. För flera organisationer är affärsidén just denna att skapa stora ekonomiska flöden mellan den vita och svarta ekonomin.

I den här studien kommer vi i huvudsak att studera de socioekonomiska effekterna på gatunivån och nivå strax ovanför av destruktiva subkulturer. De mer komplexa effekterna på övriga nivåer överlämnar vi till kommande studier.

2.6 Avgränsningar – omfattning och data

Man skulle kunna säga att en av två stora utmaningarna i denna studie är komplexiteten i kostnadsbilden. Denna studie spänner över fler samhällsfält och aspekter än någon annan studie vi genomfört. Denna utmaning har vi hanterat genom att skapa och bygga upp en kalkylmodell som

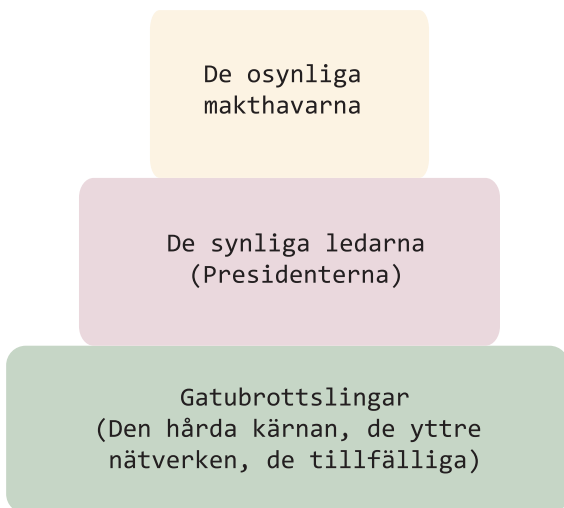
ger en översikt och överblick över området som sådant. Modellen ger möjlighet att studera allt från enskilda händelser till kronologiska förlopp för individer och hela gängstrukturer.

Den andra utmaningen är bristen på relevanta primärdata. Detta har vi hanterat på tre olika sätt. För det första har vi transplanterat data från andra studier vi genomfört med likartade målgrupper in i studien. För det andra har vi hämtat data från olika offentliga och statistiska källor. För det tredje har vi tillsammans med personer som varit verksamma i den värld vi här studerat upprättat rimligt representativa scenarios över typiska förlopp av intresse.

Man skulle kunna säga att vi här presenterar en ny första metod, modell- och dataansats till hur man mer ambitiöst skulle kunna ta sig an detta område på ett ännu mer djuplodande vis.

Det finns mängder av grupperingar inom det som kan kallas destruktiva subkulturer. Vi kommer här att studera effekter som berör vit maktrorelsen och de kriminella gängen med viss koppling till det som kan kallas organiserad brottslighet.

Längre fram kommer vi se att effekterna av verksamheternas olika aktiviteter spänner över ett mycket

stort antal frågor och samhällsområden. Vi kommer här att begränsa oss till ett visst antal av dessa områden. Övriga delar av dessa kulturer och frågor vi inte belyser här får anstå till kommande studier.

3. VILKA PRATAR VI OM?

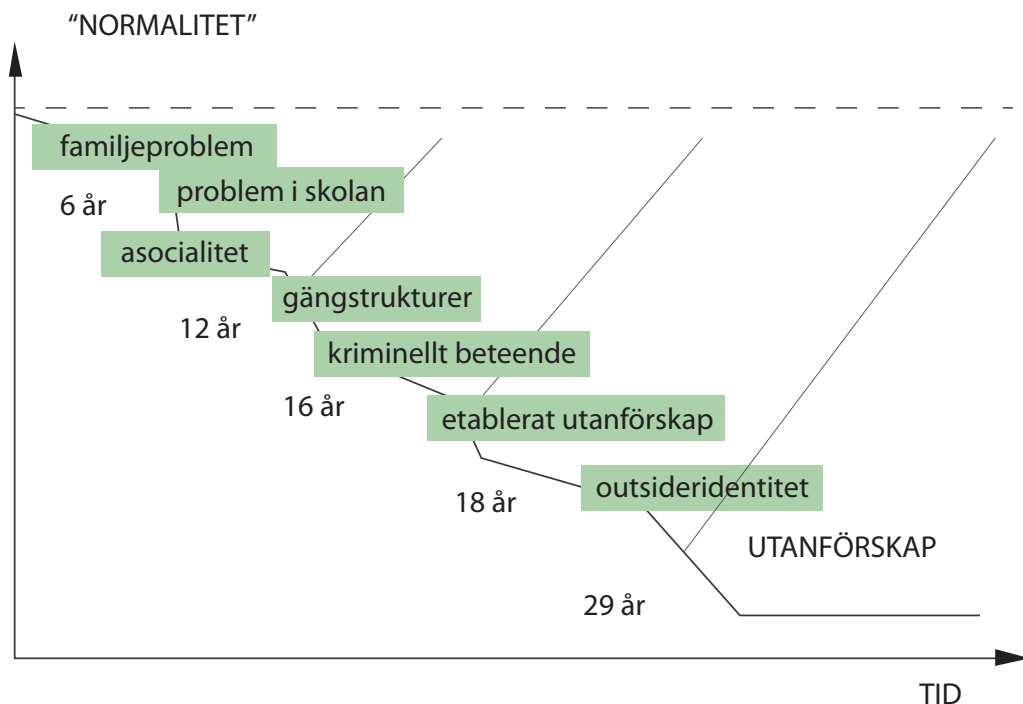
3.1 Viktor och Bosse – vit makt och gäng

Om man ska studera de socioekonomiska effekterna av vit makt-rörelsen och organiserad brottslighet kan man göra det på olika sätt. Vi har här försökt skapa oss en bild av hur ett mer eller mindre typiskt eller representativt liv i dessa världar kan se ut. Vi är väl medvetna om att varje enskilt liv även i dessa världar är unikt, men för att skapa en gripbarhet har vi valt att här beskriva två som vi uppfattar det typiska livsöden. Ett i vardera vit makt-rörelsen och MC-kulturen.

Vi har gjort på följande vis. Först har vi läst in oss på litteraturen i ämnet. Därefter har vi intervjuat personer som jobbar med dessa grupper både i Fryshuset och på annat håll. Därefter har vi formulerat ett antal frågor vi velat få svar på. Med dessa som grund har vi därefter djupintervjuat ett antal personer som alla har lång personlig erfarenhet av att leva i dessa miljöer. Med detta som grund har vi därefter mejslat fram två tänkbara och rimligt representativa livsöden eller individscenarios. Viktor i vit makt-rörelsen och Bosse i gäng/bikerkulturen.

Trots att vi vet att varje livsöde är unikt finns det gemensamma drag i dessa livsöden illustrerade i figuren på nästa sida. I korthet kan följande drag urskiljas:

- Aktiva (överaktiva) som barn.
- En problematisk familjesituation.
- Tidiga svårigheter av olika slag i skolan - inlärningssvårigheter och/eller sociala svårigheter.
- Tidiga sociala utstötningsmekanismer. Inte minst skolan har en roll i detta som passiv eller aktiv medverkare i utstötningsprocessen.
- Tidig asocialitet i någon form liksom dragning till olika former av gängstrukturer. Slagsmål, klotter och stölder är tidiga signaler.
- Alkohol (och i viss mån även andra droger) tidigt i livet.
- Kriminella handlingar redan i tidiga tonåren.
- Våld blir tidigt ett inslag i utanförskapet.
- En allmän känsla av utanförskap och etablerad outsideridentitet innan vuxenlivets inträde.
- En accelererande kriminell process där man bygger upp ett eget våldskapital.

Dessa livsöden har vi därefter dels presenterat för våra intervjupersoner och dels för personer som yrkesmässigt jobbar med dessa målgrupper. Dessutom har vi diskuterat dessa livsöden i ett antal workshops. Det är dessa två tänkta men som vi bedömer realistiska livsöden du nu kommer att möta. Dessa livsöden utgör sedan grund för en del av de kalkyler vi gör längre fram.

3.2 Viktor – vit makt

3.2.1 Viktor från barndom till vägskalet

Viktors föräldrar skilde sig då han vara ganska liten. Han bodde mesta tiden hos sin mamma som arbetade som frisör. Delar av tiden var Viktor hos sin pappa. Redan på mellanstadiet blir det problem för Viktor i skolan. En ny lärare och sammanslagning av klasser ställer till det för honom. Årskurs fem blir riktigt kaotisk. Samma år flyttar han hem till sin pappa på heltid och byter därför också skola.

I sjunde klass börjar Viktor må dåligt och blir dessutom mobbad av ett gäng med tiotal killar. Han blir trakasserad och utsatt för kränkande handlingar i över ett års tid. Dagligen tvingades Viktor att be om nåd - annars blev han misshandlad. Han fick inget stöd av de vuxna och lärarrummet var låst och det fanns inga rastvakter på skolan. Viktor får dåliga betyg, börjar skolka men drar inte runt utan väljer att sitta och läsa på biblioteket. Han börjar också att träna på gym eftersom han vill bygga muskler för att inte se så smal ut.

Dessa livsöden har vi därefter dels presenterat för våra intervjupersoner och dels för personer som yrkesmässigt jobbar med dessa målgrupper. Dessutom har vi diskuterat dessa livsöden i ett antal workshops. Det är dessa två tänkta men som vi bedömer realistiska livsöden du nu kommer att möta. Dessa livsöden utgör sedan grund för en del av de kalkyler vi gör längre fram.

3.2 Viktor – vit makt

3.2.1 Viktor från barndom till vägskalet

Viktors föräldrar skilde sig då han vara ganska liten. Han bodde mesta tiden hos sin mamma som arbetade som frisör. Delar av tiden var Viktor hos sin pappa. Redan på mellanstadiet blir det problem för Viktor i skolan. En ny lärare och sammanslagning av klasser ställer till det för honom. Årskurs fem blir riktigt kaotisk. Samma år flyttar han hem till sin pappa på heltid och byter därför också skola.

I sjunde klass börjar Viktor må dåligt och blir dessutom mobbad av ett gäng med tiotal killar. Han blir trakasserad och utsatt för kränkande handlingar i över ett års tid. Dagligen tvingades Viktor att be om nåd - annars blev han misshandlad. Han fick inget stöd av de vuxna och lärarrummet var låst och det fanns inga rastvakter på skolan. Viktor får dåliga betyg, börjar skolka men drar inte runt utan väljer att sitta och läsa på biblioteket. Han börjar också att träna på gym eftersom han vill bygga muskler för att inte se så smal ut.

När Viktor börjar åttonde klass har han ”full mundering”. Bombarjacka, uppvikta jeans, kängor och så har han rakat av sig håret. Han börjar umgås med skinheads och personer med koppling till vit makt-rörelsen. Nu börjar Viktors resa från rollen som offer till rollen som förövare och han slåss ofta. Vid 14 års ålder är han etablerad i vit makt-miljön. Där får han för första gången känna att han är speciell att han är utvald och att han har vänner han kan lita på i vått och torrt. Broderskapet är centralt. Viktor beskriver det som att han hjärntvättar sig själv genom att läsa på om nationalsocialistisk ideologi och övertyga sig om sin överhöghet. Alkohol har också kommit in i bilden.

Viktor blir flyttad till en ny klass där han inte känner någon. Nu är han ganska vältränad, ganska bufflig och hamnar lätt i bråk. Sammanfattningsvis innebar högstadiet ingen bra period för honom och därför skolkade han mycket. Till följd av det blev Viktor underkänd i flera ämnen och sista terminen i 9:an fick han s.k. anpassad studiegång.

Efter högstadiet börjar Viktor på IV-programmet för att plugga matematik. På IV-programmet går fyra, fem svenskar och resten uppfattar Viktor som invandrare. På grund av sina kläder blir han kallad för rasist vilket han är ganska nöjd med eftersom han gärna provocerar med sin klädstil. Vid avslutningen på IV-programmet får man inte sjunga Nationalsången vilket upprör Viktor.

Vid 16 års ålder flyttar han hemifrån och tillsammans med en något äldre tjej och han börjar jobba. Efter en tid av arbetslöshet får han ströjobb på lager (svart) samtidigt som han börjar jobba på bygge (svart).

Och nu följer ett antal vilda år med mycket fest, mycket fylla och slagsmål. Mellan varven tränar han kampsport och går på fotbollsmatcher där han sitter på klackläktaren och blir berusad av gemenskapen.

Vid ett tillfälle blir han attackerad av ett gäng invandrargrabbar från förorten och rånad på mobiltelefon, pengar och en jacka. Viktor blir rädd och söker sig till nya gäng. Han känner ilska och hat mot invandragängerna som han upplever ockuperar hans stad. Han börjar lyssna på Ultima Thule och söker sig från supporterkulturen och ligorna och mer i riktning mot vit makt-rörelsens kärna. Han sitter ofta vid datorn och följer deras hemsidor, t.ex. svenska motståndsrörelsen eller info14.

Han har börjat dricka alkohol ganska tidigt och redan under slutet av högstadietiden dricker han rejält med öl två - tre gånger varje vecka och mycket sprit - praktiskt taget varje helg.

Snart ingår Viktor i en grupp av unga med vit makt-anknytning där våld är en del av vardagen. Idag kan Viktor beskriva att han blev betingad på att slåss och få kickar av detta. Viktor hade ångest och tänkte negativa tankar vilka triggade adrenalinpåslag. För att få ner ångesten slåss han. Det blir en ond cirkel eftersom slagsmålen leder till mer ångest – mer våld – mer ångest – mer våld (som trappas upp). Våld ger Viktor en känsla av må bra och efter ett slagsmål känner han sig fri och tom.

Eftersom Viktor, trots den misslyckade skolgången, har en intellektuell framtoning, läser han mycket vit makt-litteratur och får snart en ledande position i det gäng han tillhör. Man genomför med viss regelbundenhet auktioner som kan vara allt från demonstrationer (30:e november, Salem etc.) till konfrontationer med framförallt vänstergrupper såsom AFA och Reclaim the city. Vid de tillfällena är han en drivande person och misshandlar personer från det motsatta lägret.

Rädsla och besvikelser över hur livet gestaltar sig leder till en känsla av kränkning, en kränkning som i sin tur leder till aggressivitet. Viktor beväpnar sig ofta med t.ex. basebollträ när han rör sig på stan. Ofta tyr sig Viktor till lite äldre ungdomar då han för det mesta känner sig utanför gemenskapen med jämnåriga. Han är en arg, ung man med många destruktiva drag.

Viktor greps första gången av polis vid 12 års ålder för olaga vapeninnehav. Under hela uppväxten grips han ett antal gånger av polisen för fylleri, upplopp och skadegörelse samt misshandel. Han begår ett betydligt större antal brott än de han grips för. Mörkertalet är stort.

3.2.2 Utanförskapets karriärvägar

Rörelsens krav i olika sammanhang börjar gå ut över Viktors arbete vid bygget. När en av Viktors kompisar blir gruppchef och fanbärare inom rörelsen fördjupas också Viktors engagemang. Han tatuerar sig med nazi-symboler och det organiserade våldet tilltar. Gruppen trakasserar och misshandlar invandrare och meningsmotståndare (olika vänstergrupper). Det är ofta med alkohol i bilden. Vid några tillfällen blir man också tagen av polisen vilket leder till rättegångar. Första gången döms Viktor till ett villkorligt straff som senare följs av ett par kortare fängelsedomar.

Viktor befinner sig i utkanten av grupperingar som begår rån och inbrott för att finansiera rörelsens arbete. Han deltar aktivt i några av inbrotten och kommer snart därför att ingå i en inre kärna av vit makt-anhängare om tio, tolv personer. Kring sig finns ett nätverk på knappt 50 personer varav ett fåtal är kvinnor.

Viktor börjar nu bära vapen och känner sig hotad av invandrargång. Han hamnar med ett gäng kompisar i en situation där de blir överfallna av ett stort gäng invandrare. Läget blir desperat. Viktor drar sitt vapen och ska avfira ett varningsskott som träffar en av invandrarkillarna.

Viktor blir tagen av polisen och döms, efter rättegång, till två års fängelse för mordförsök. Under fängelsetiden får han tid att tänka över sin situation. Viktigt blir mötet med en kurator på anstalten som lägger ner mycket tid att prata med Viktor. Han börjar fundera över sitt liv och vad han vill med detta. Han tänker på en händelse som fyller honom med skam – då gänget överföll en rullstolsburen tjej och trakasserade henne eftersom de inte tyckte att hon såg svensk ut.

Efter sitt straff får Viktor kontakt med en verksamhet för avhoppare och lever idag, efter flera års hårt arbete, ett mer vanligt liv utan våld och brott.

3.3 Bosse - gängkriminell

3.3.1 Det ska börjas i tid

Bosse har vuxit upp med ensamstående mamma. Pappa fanns aldrig med i bilden. Pappa var en svikare som lovade komma, men aldrig dök upp. Kring detta finns tidigt en stark frustration hos Bosse.

Redan i första klass blev det svårt i skolan. Bosse hade svårt att sitta still, han hängde inte med, hade svårt med att koncentrera sig, stökig, slängde suddgummi på läraren. Bosse var ett typiskt ”spring i benen barn”. I tredje klass flyttade familjen ut på landet och Bosse började i en ny, liten skola men även där blev det problem. Först och främst låg Bosse ”efter” i undervisningen men det blev också en hel del bråk med de nya klasskamraterna. Vid upprepade tillfällen blev han inkallad till rektorn och klassföreståndaren ringde till hans mamma och klagade på hans uppträdande. Snabbt utvecklades bråken till systematisk mobbning och Bosse blev misshandlad vid flera tillfällen. Ingen i skolan tog tag i det hela och han hade inga kompisar. I takt med att han blev större och starkare började han slå tillbaka. Detta ledde till ett antal, relativt tafatta ingripanden från socialtjänstens sida.

I samma veva träffar Bosses mamma en ny partner och efterhand föds tre småsyskon. Familjelivet är färgat av misshandel och alkohol och så småningom separerar de vuxna. Socialtjänsten är involverad vid flera tidpunkter.

På mellanstadiet får han börja specialklass med alla andra ”stökiga” barn. Han börjar träna kampsport flera dagar i veckan. När han är 13 läggs klubben ner och Bosse börjar istället slåss på gatorna. Han blir anmäld för misshandel fler gånger och döms inom ramen för socialtjänsten. Bosse får inget stöd hemifrån eftersom hans mamma har blivit sjuk.

3.3.2 Att bygga upp sitt våldskapital

När Bosse är 15-16 år kommer han i kontakt med skinheads och ganska snart etablerar han kontakt med djupt involverade aktivister. Det blir en hård skola med våld som ett av få ämnen. Han har få vänner utan för denna krets. Snabbt jobbar Bosse upp ett rykte om att vara en pålitlig hårding – han börjar bygga upp sin ställning med ett allt större våldskapital som grund. Snart har han lite av en ledarposition och ingår i rörelsens kärna.

Via kontakter jobbar Bosse som indrivare av både av faktiska och påhittade skulder. Som betalning får han en andel av den indrivna summan. Uppdragen får han av ett motorcykelgäng som också ger honom jobb som dörrvakt på krogar runt om i centrala Stockholm. Flera av Bosses kompisar i vit maktssfären glider över allt mer mot MCKulturen. Bosse upplever att han kommer in i ett sammanhang med hög sammanhållning och respekt. Vid 20 års ålder har han tillgång till ett stort och starkt nätverk.

Han blir rekryterad av ett MCGäng. Först blir Bosse s.k. hang around men efter ett år avancerar han till prospect och efter tre år blir han fullvärdig medlem.

Det blir starten för ett liv i mer systematisk kriminalitet. Brottspanoramat spänner över allt från indrivning, misshandel, stölder, kapning av lastbilsbatterier, narkotikahandel till rent ekonomiska brott som pengatvätt, handel med svart arbetskraft, häleri etc. Bosse genomför flera kapningar av lastbilar med attraktiva laster som cigaretter och sprit.

3.3.3 En framgångsrik entreprenör

Under en period driver Bosse en illegal spelklubb vars verksamhet innebar en rad olika brott. Bland annat handlar Bosse med narkotika och använder sporadiskt själv kokain. Ytterligare en följd är att han bedriver indrivningsverksamhet, både för den egna och andras spelklubbar. Indrivningarna blir ofta mycket brutala. Dels förekommer mycket våld både mot den som satt sig i skuld och dennes familj, dels får indrivningarna också stora ekonomiska konsekvenser – man kan få gå från både hus, jobb och familj för att kunna sina skulder.

Den MCKlubb Bosse tillhör utsätts för systematisk underrättelseverksamhet från polisens sida. Polisen uppfattar Bosse som farlig. Vid några tillfällen grips han av den nationella insatsstyrkan och döms till flera fängelsestraff. Domskalen varierar från vapenbrott, rån, misshandel till grov stöld och narkotikabrott. Påföljdsperioderna är inledningsvis några månader långa men mot slutet får han ett straff på två år och tre månader.

I kampen mellan Bosse och rättssamhället bygger Bosse upp ett hat mot samhället. Samtidigt erbjuder perioderna i fängelse tid till reflektion och utbildning.

Det är ansträngande att vara gängkriminell, att ständigt vara på vakt och på jakt efter något. Under den här tiden blir Bosse förälder och naturligtvis vill han vara med och ta hand om dem men brottsligheten och det liv han lever gör det allt svårare att upprätthålla en bra relation med barnen och kanske framförallt med barnens mamma.

Vid en rättegång, efter ett bankrån där Bosse kört flyktbil, konfronteras han med flera av dem som fallit offer för hans våld samt brottsoffrens barn. Trots att Bosse utåt försöker hålla masken berör det honom mycket illa och nu börjar han på allvar fundera över hela sitt liv. Han får också veta att flera i bikersgänget får medicinsk behandling för ADHD. Eftersom Bosse länge misstänkt att han själv är i behov av liknande diagnos söker han vård och får en remiss för utredning. Utredningen resulterar i en ADHDdiagnos och efter att han börjar medicinera ökar känslan av att kunna fokusera på det som är viktigt i hans liv. Bosse blir mindre aggressiv, jämnare i humöret än tidigare och han kan börjar träna. Våldet som kick ersätts av andra saker.

Bosse träffar också en ny partner som enligt honom själv blir räddningen. Steg för steg bryter sig Bosse loss från gänget och lyckas till sist lämna det i vad som kallas ”good standing” d.v.s. utan risk för hot eller repressalier från gänget. Idag arbetar Bosse i Fryshusets verksamhet Passus och hjälper andra som vill lämna den organiserade brottsligheten.

3.4 Vägen dit

3.4.1 En slump var man hamnar

”Om jag inte kan bli bäst, kan jag i alla fall bli bäst på att vara sämst.”

När vi studerar unga män på väg in i ett utanförskap blir en del mönster snabbt tydliga och i grund och botten inte särskilt överraskande. Det vi här studerar är unga människors resa in i någon form av mer eller mindre organiserad miljö av utanförskap oavsett om detta är ett gäng eller en högerextrem organisation.

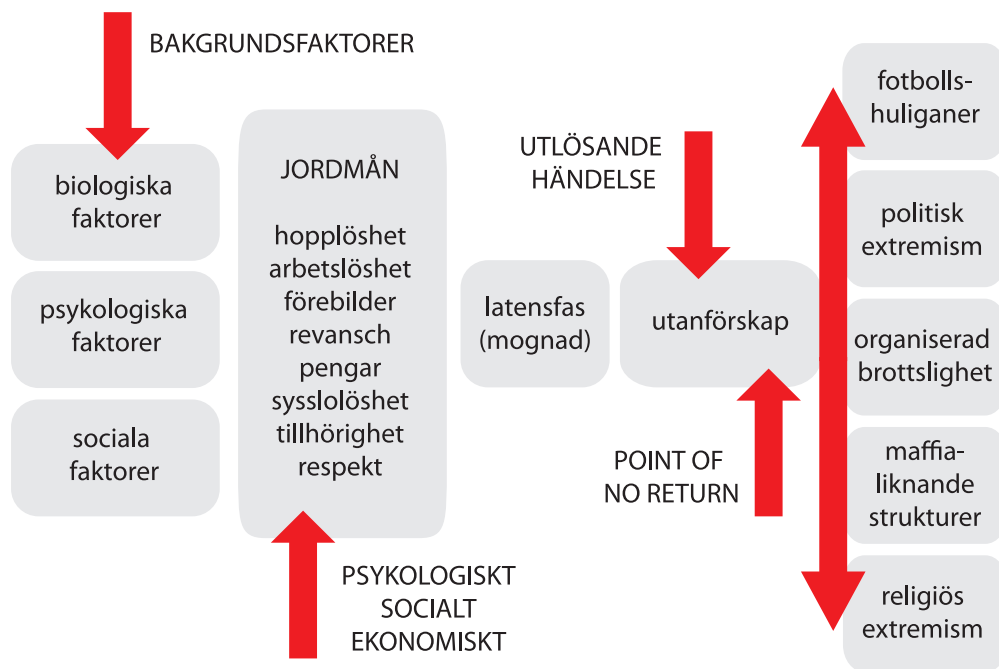
Inom EU har man valt att definiera organiserad brottslighet utifrån elva olika kriterier såsom gruppens varaktighet och stabilitet, rollfördelning, våld som affärsmetod, otillbörlig påverkan på politik och rättsliga myndigheter och strävan efter ekonomisk vinning.⁵ Enligt den statliga utredning som studerat frågan är de vanligaste brotten: narkotikabrott, smugglingsbrott, tillgreppsbrott, ekonomiska brott och våldsbrott.

Vår tolkning av hur unga rekryteras till dessa kulturer illustreras i nästa figur. I grunden finns mängder av förklaringsfaktorer av varierande biologisk, psykologisk och social natur. Det kan till exempel handla om neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, en skör personlighet och destruktiva uppväxtförhållanden. Dessa och andra faktorer kan förekomma var för sig eller i en kombination där de förstärker varandra.

Men det räcker inte. Därtill finns i regel en jordmån där detta potentiella utanförskap kan växa till sig. Det kan handla om en känsla av hopplöshet, meningslöshet, alienering, brist på respekt eller bristen på pengar liksom en revanschlust i förhållande till samhället. Denna jordmån förefaller vara särskilt gynnsam i det vi brukar kalla våra utsatta områden.

5 SOU 2010:15, sid 45.

De här faktorerna tycks skapa en slags latensfas där utanförskapet, så att säga, mognar. Under denna latens äger en sorts utstötningsprocess rum. Den unge personen känner ett större och större utanförskap, en känsla av att inte höra till, inte vara välkommen, uppskattad eller behövd. Ofta följs utstötningen av en eller en serie av utlösande händelser. En ungdom som blir nedslagen av ett gäng med personer av utländsk härkomst kan det till slut leda till vit makt-rörelsen. För en ung muslim som trakasseras för sin tro kan det väcka intresse för en extrem islamistisk rörelse. För en person som ständigt stöter på motgångar i skolan och som aldrig får uppmuntran kan det leda till att man knyter an till någon form av kriminell gängstruktur.

En intressant iakttagelse vi gjort är att det inte är självklart vilken destruktiv subkultur man hamnar i. Istället är det ofta slumpen som avgör. De personer vi intervjuat hade i princip lika gärna blivit hooliganer som medlem i ett MCgäng eller vit maktanhängare. Det tycks snarare vara behovet av att tillhöra en organiserad outsiderstruktur som är avgörande – inte strukturen som sådan.⁶

3.4.2 Varför – push - pull

”Det är ni som är dom konstiga – det är jag som är normal.”⁷

I den offentliga utredning⁸ där man studerat fenomenet pekar man på riskfaktorer i den unges vardag, den unges närsamhälle eller i samhället i stort som kan driva på processen. Olika pådrivande riskfaktorer

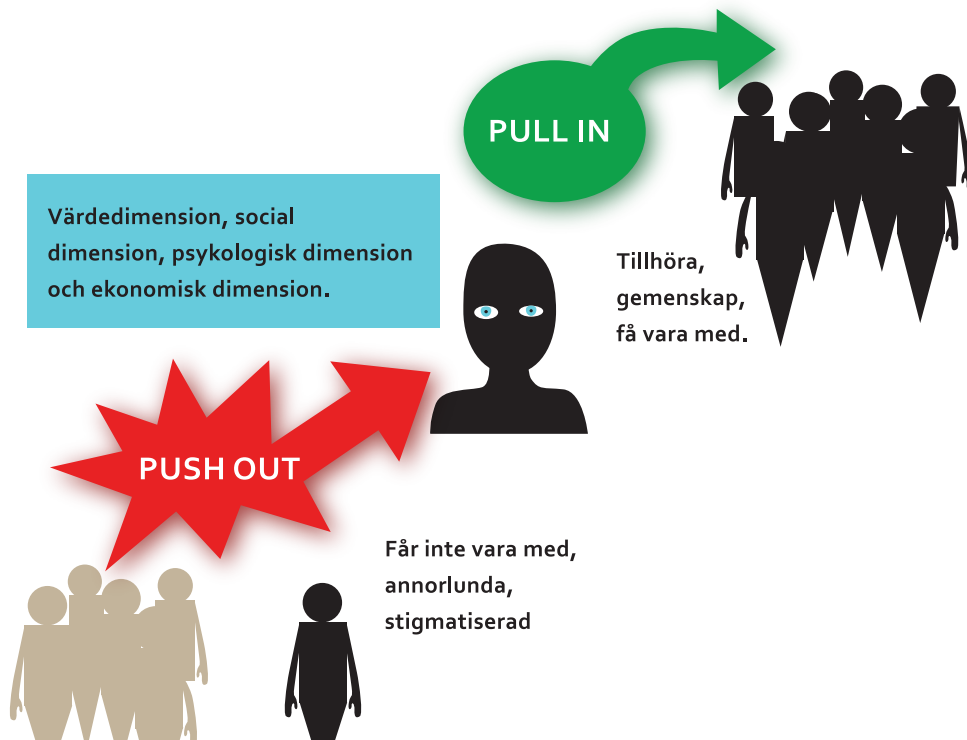
6 Se: Janssen, *Personlig dialektik*, Liber, 1981 för en intressant diskussion om outsiderbegreppet.

7 Joakim Thåström, 1998.

8 SOU 2010:15 sid. 51.

kan exempelvis vara droganvändning, destruktiva hemmiljöer, hög ungdomsarbetslöshet, svaga skolresultat, segregerade samhällen m.m.

Gemensamt för dem alla är att det finns någon form av utstötningsmekanism. Man är annorlunda, man är avvikande, man är inte som de andra. Samtidigt finns det en längtan av att tillhöra, finnas i en gemenskap och få vara med.

I den miljö man stöts ut ur (push out) är man misslyckad, avvikande, dålig. I den miljö man söker sig till är man framgångsrik, accepterad och "normal". Det kan vara ekonomiskt, socialt, psykologiskt eller värderingsmässigt. Ett sätt att bli framgångsrik i de här miljöerna är att bygga upp sitt våldskapital, en mycket speciell form av vad vi ekonomer vanligtvis kallar humankapital. Men man kan också bli framgångsrik genom att bygga upp relationer och nätverk -det som vi ekonomer kallar att bygga upp sitt sociala kapital.

Man skulle lite förenklat kunna säga att de destruktiva subkulturerna är en miljö där normalitetsbegreppet blivit kraftigt förskjutet och deformerat. Våld, hot, droger och kriminalitet ingår som normala inslag i vardagen.

4. ATT RÄKNA PÅ SOCIOEKONOMISKA EFFEKTER – INGEN DANS PÅ ROSOR

4.1 Vårt grundanslag i modellarbetet – flexibilitet och utvecklingsbarhet

Vi känner inte till eventuella tidigare försök till socioekonomisk värdering av effekterna av destruktiva subkulturer. Vi och andra har räknat kring enskilda fenomen och händelser såsom missbruk eller gatuvåld men att fånga kostnaderna för hela fenomenet i sig är en annan sak.

I den här rapporten har vi utgått från våra tidigare kalkyler och modeller och de data vi har från dessa studier. Med det som grund har vi byggt en helt ny basmodell för att göra kalkylerna. Modellen är fylld med data från flera av våra tidigare studier som tangerar detta område.

Denna modell är uppbyggd utifrån ett modulsystem så att vi kan klä på den med fler och fler moduler efterhand som vi tillägnar oss kunskap. Några av modulerna har vi sedan tidigare. Andra är nykonstruerade för just denna studie.

Modellen kan användas för att:

- enstaka situationer (överfall, misshandel, rån etc.)
- större händelser (typ stora demonstrationer, manifestationer eller konfrontationer) eller
- följa hela livsförlopp för individer (ett från vaggan till graven perspektiv)
- följa en händelseutveckling inom en grupp av personer i destruktiva subkulturer (gäng- eller grupperspektivet)

De moduler vi idag har börjat fylla med data har fokus på vit makt-rörelsen och gängkulturen men går naturligtvis att modifiera och utveckla så att de kan användas till att analysera huliganfenomenet, vänsterextremistiska grupper, religiösa extremister etc. Modellen har från början inbyggt en hög grad av flexibilitet.

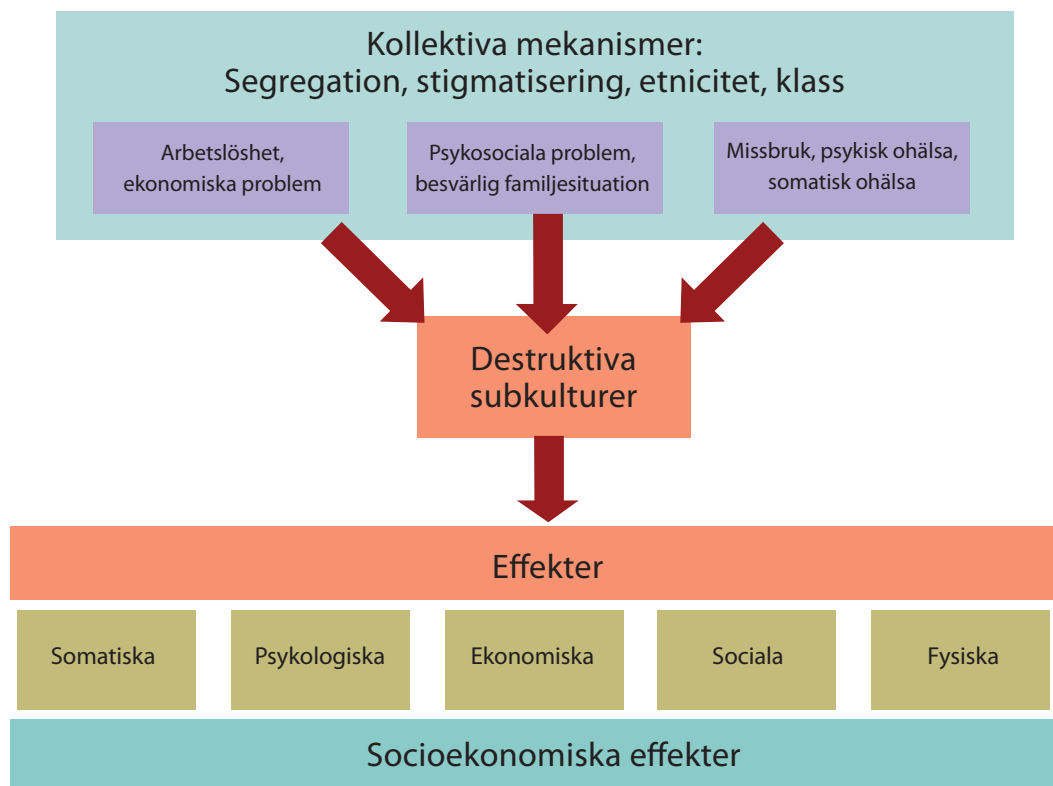
4.2 Mekanismerna – orsaker, effekter och samband

För att kunna fånga och beskriva de destruktiva subkulturernas effekter och analysera dem ur ett socioekonomiskt perspektiv krävs att man också i någon övergripande mening kan förstå och beskriva kausaliteter. Man behöver i viss mån förstå källorna bakom fenomenen och kanske också dess utlösande faktorer.

Nästa figur skildrar hur fenomen som arbetslöshet, psykisk ohälsa, neuropsykiatriska funktionshinder och olika former av missbruk kan ha betydelse för anslutningen till destruktiva subkulturer. Det vi tidigare nämnt som "jordmånen" för att ansluta sig till denna värld. De individuella orsakerna kan också vara inbäddade i kollektiva fenomen så som segregation, stigmatisering och tillhörighet till olika kulturella eller sociala grupper.

Därefter måste vi för att kunna genomföra den socioekonomiska analysen kunna särskilja, utkristallisera och beskriva hur dessa effekter fördelar sig inom ett antal olika områden allt från somatiska och psykologiska effekter till vårdkonsumtion samt sociala och strikt ekonomiska effekter. Ungefär som i figuren nedan.

En förklaringsmodell för anslutning till en destruktiv subkultur.

4.3 Typer av kostnader

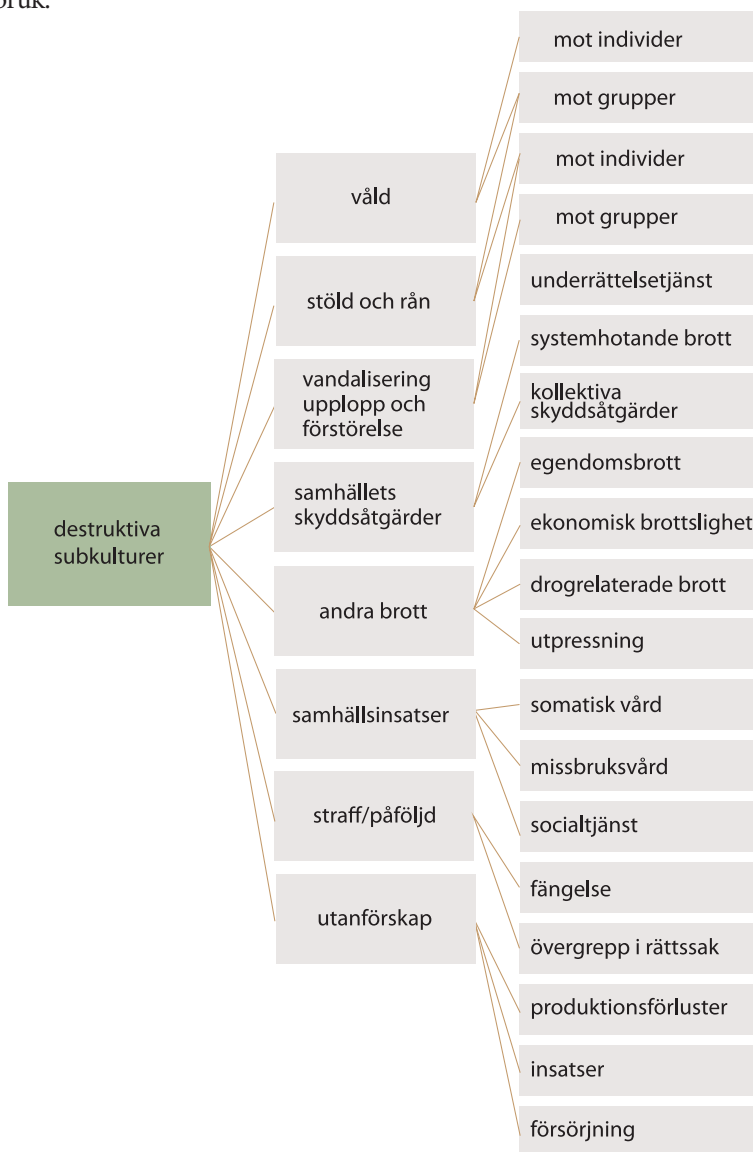
“Money talks, but who’s listening?”

4.3.1 Ett brett kostnadspanorama

Från våra tidigare studier vet vi (se ref.listan sist i rapporten) att förebyggande arbete, prevention, tidiga insatser och utvecklad samverkan i regel är en lönsam affär. Likväl kan det vara svårt att få till det, oavsett antal rationella ekonomiska argument. Vi är övertygade om att det till viss del beror på att man inte ser den vidden av vad alternativet kostar. I detta fall; vad kostar de enskilda individer i de destruktiva subkulturerna samhället.

Bilden är relativt komplex. I nästa figur har vi gjort en första grovsortering av de socioekonomiska effekterna av destruktiva subkulturer. Första gruppen av effekter handlar om det våld som uppstår och dess effekter. Nära kopplat till detta är nästa grupp av effekter som handlar om förlopp som vandalisering, upplopp och allmän förstörelse. En tredje grupp av effekter är kostnaderna för alla de olika skyddsåtgärder samhället vidtar för att förhindra och/eller reducera sådana händelser.

Därefter har vi en mer diffus grupp av kostnader som är en samling av olika händelser, alla med brottsliga inslag, såsom egendomsbrott, utpressning, ekonomiska brott och olika brott relaterade till droger och drogmissbruk.

En särskild kategori är vad vi här kallar samhällsskyddsåtgärder. Bland dessa hittar vi bl.a. systemhotande effekter så som hot mot rättsväsendet liksom kostnader för samhällets alla kollektiva skydds-åtgärder av preventiv natur. Vi har också kostnader för samhällets alla olika insatser till följd av dessa fenomen allt från somatisk akutsjukvård, via psykiatrisk vård till missbruksvård och socialtjänst.

En särskild grupp av kostnader är de kostnader som uppstår till följd av åtgärder från rättsväsendet mot destruktiva subkulturer, från polisingripande via åklagarinsatser och domstolskostnader till kostnader för kriminalvårdsinsatser.

Slutligen finns det en särskild grupp av kostnader som handlar om det utanförskap som uppstår till följd av deltagandet i destruktiva subkulturer. Det handlar om kostnader för produktionsförluster, försörjning samt olika former av vård- och behandlingsinsatser från samhällets sida.

Vi ser alltså att kostnadsplanet redan på den indelningsgrund vi redovisar ovan blir omfattande. Vi kommer längre fram att se att kostnadsekvationen för att fånga detta kommer att innehålla fler än 200 komponenter.

4.3.2 Individ-, grupp- och systemkostnader

Vi bör också se att de här kostnaderna kan delas in på ett annorlunda sätt, precis som vi ser i figuren nedan. Först och främst har vi kostnader kopplade till vad enskilda individer gör. Det kan handla om kostnader för en fängelsevistelse, ett vårdtillfälle på akutmottagningen eller sjukskrivning kortare eller längre perioder.

Till det kommer de kostnader som uppstår på grupp nivå. Här kan vi hitta t.ex. samhälleliga kostnader för polisbevakning av en högriskmatch i fotboll, eller kostnaderna för att avvärja en konfrontation mellan vit makt-rörelsen och t.ex. AFA.

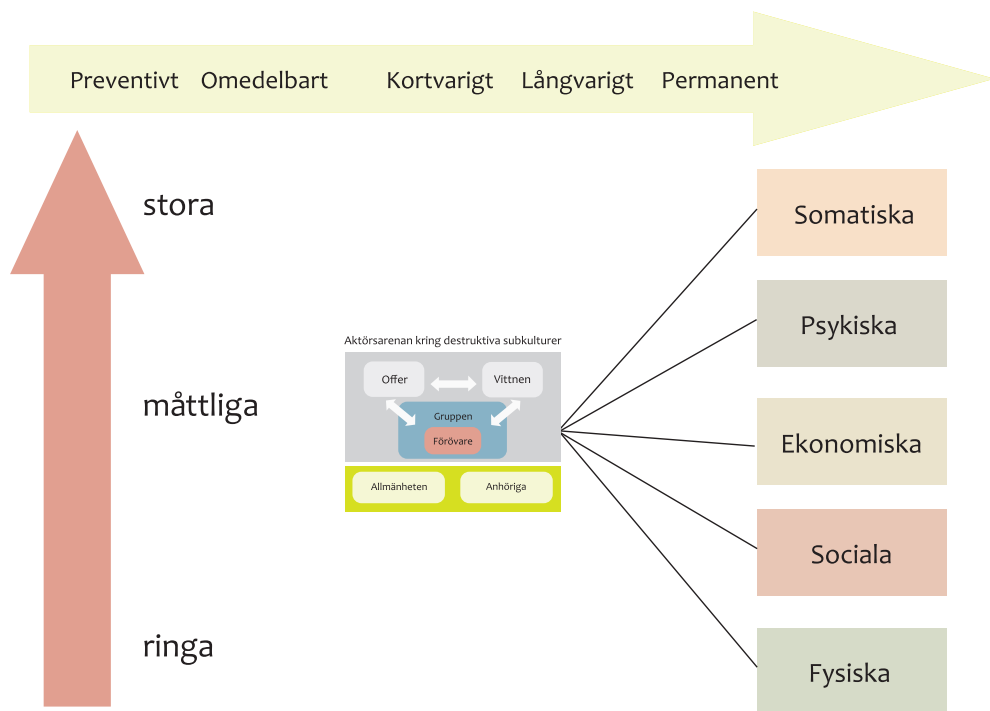
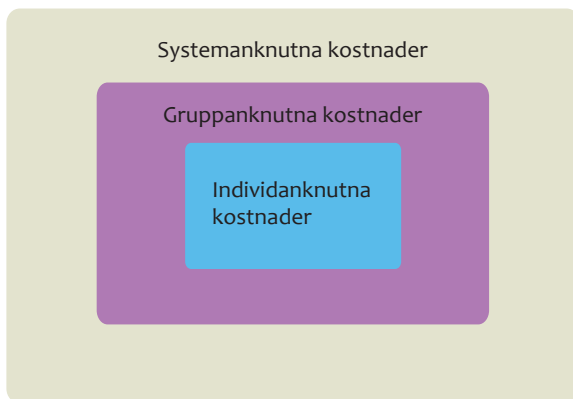
Den tredje gruppen av kostnader är än mer diffus och handlar om de systemkostnader som uppstår i samhället till följd av denna typ av grupperingar. Här har vi t.ex. kostnader för säkerhetspolisen och kriminalvårdens underrättelsetjänst för all underrättelseverksamhet som bedrivs. Här finns också kostnader för de sociala insatsgrupper som arbetar med att förhindra/försvåra nyrekrytering till destruktiva grupperingar. Här finns också allmänhetens och företagets olika säkerhetsåtgärder för att skydda sig mot konsekvenserna av dessa effekter – allt från säkerhetsdörrar till väktare.

4.3.3 Preventiva, kortvariga och långvariga kostnader

Kostnaderna fördelar sig olika över tid vilket illustreras i figuren nedan. Det finns kostnader som främst är av preventiv och förebyggande karaktär, så som förekomsten av en dialogpolis eller kostnaden för sociala insatsgrupper. Det finns också kostnader som inträffar omedelbart och har kortvariga effekter, till exempel vid en stöld eller en kortare sjukskrivning.

Det finns effekter som är långvariga såsom långtidsarbetslöshet, fängelsestraff för grova brott eller missbruk. Och det finns även effekter som är permanenta såsom invalidiserande skador efter våld.

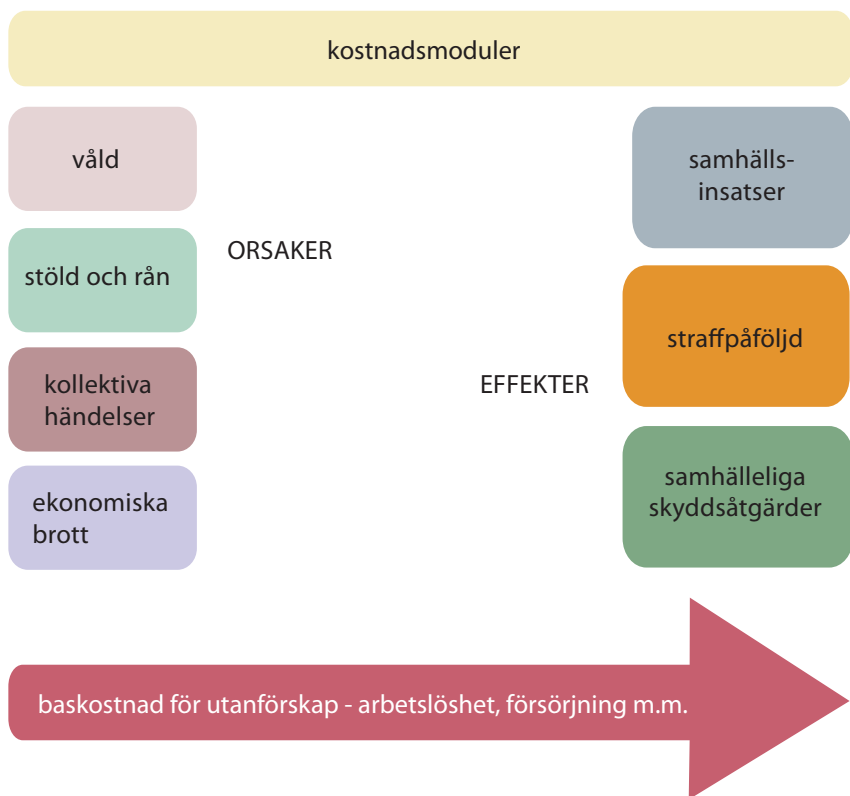
Effekterna kan variera i omfattning från ringa och måttliga såsom en kortare sjukskrivning till stora och omfattande såsom livslång invalidisering. Effekterna kan drabba alla på den arena vi tidigare diskuterat – förövare, offer, vittnen, allmänhet och familj. Och effekterna kan inträffa i ett flertal olika dimensioner.

4.3.4 Ett antal kostnadsmoduler

Längre fram i rapporten kommer vi att översätta delar av det här till ekonomiska prislappar. Det finns en betydande risk att drunkna i ett myller av detaljer om man inte avgränsar sig och gör ett urval av händelser som man studerar. Eftersom detta är en studie med begränsade resurser kommer vi (som vi pekat på tidigare) inte att försöka oss på att totalsummera kostnaderna för destruktiva subkulturer vare sig på individ-, grupp- eller samhällsnivå. Vi kommer att nöja oss med att beskriva viktiga kom-

ponenter i ett sådant kostnadspanorama. I följande figur har vi identifierat några sådana grupper av komponenter.

Den föregående figuren är en sorts principillustration av den konkreta kalkylmodell vi kommer att använda längre fram. I varje låda/box i modellen finns ett stort antal mindre boxar som illustrerar konkreta situationer och/eller händelser som vi kommer att sätta prislappar. Detta ger oss möjlighet att svara på konkreta frågor som: Vad kostar ett rån? Vad kostar en misshandel? Vad kostar en rättsprocess? Men det ger också möjlighet att antyda svar på betydligt mer komplexa frågor som: Vad kostar ett liv i gängkulturen? Eller vad kostar ett visst gäng med ett definierat kriminellt mönster samhället under en tioårsperiod?

Enligt vår uppfattning finns det vanligtvis en sorts löpande, mer eller mindre konstant, baskostnad för alla individer i en destruktiv subkultur. Sannolikt är baskostnaden individuell och förändras över tid men om man ser över en kortare period så är den relativt konstant. Vilka dessa kostnader kan vara diskuteras i nästa avsnitt. Över tid tillkommer ett större eller mindre antal punktkostnader där vi i figuren har illustrerat några sådana grupper av kostnader. Varje sådan kostnadsskapande händelse kan man göra separata kalkyler kring.

De summerade effekterna av de här två delarna är det som tillsammans utgör de sammanlagda socioekonomiska effekterna av en destruktiv subkultur. Effekter kan därefter beräknas på individnivå, gruppnivå eller samhällsnivå.

4.4 Den komplexa kartan och begreppet helhetssyn⁹

4.4.1 Identifiera det totala effektpanoramat

”Det kanske verkar enkelt – men vänta tills jag förklarat.”

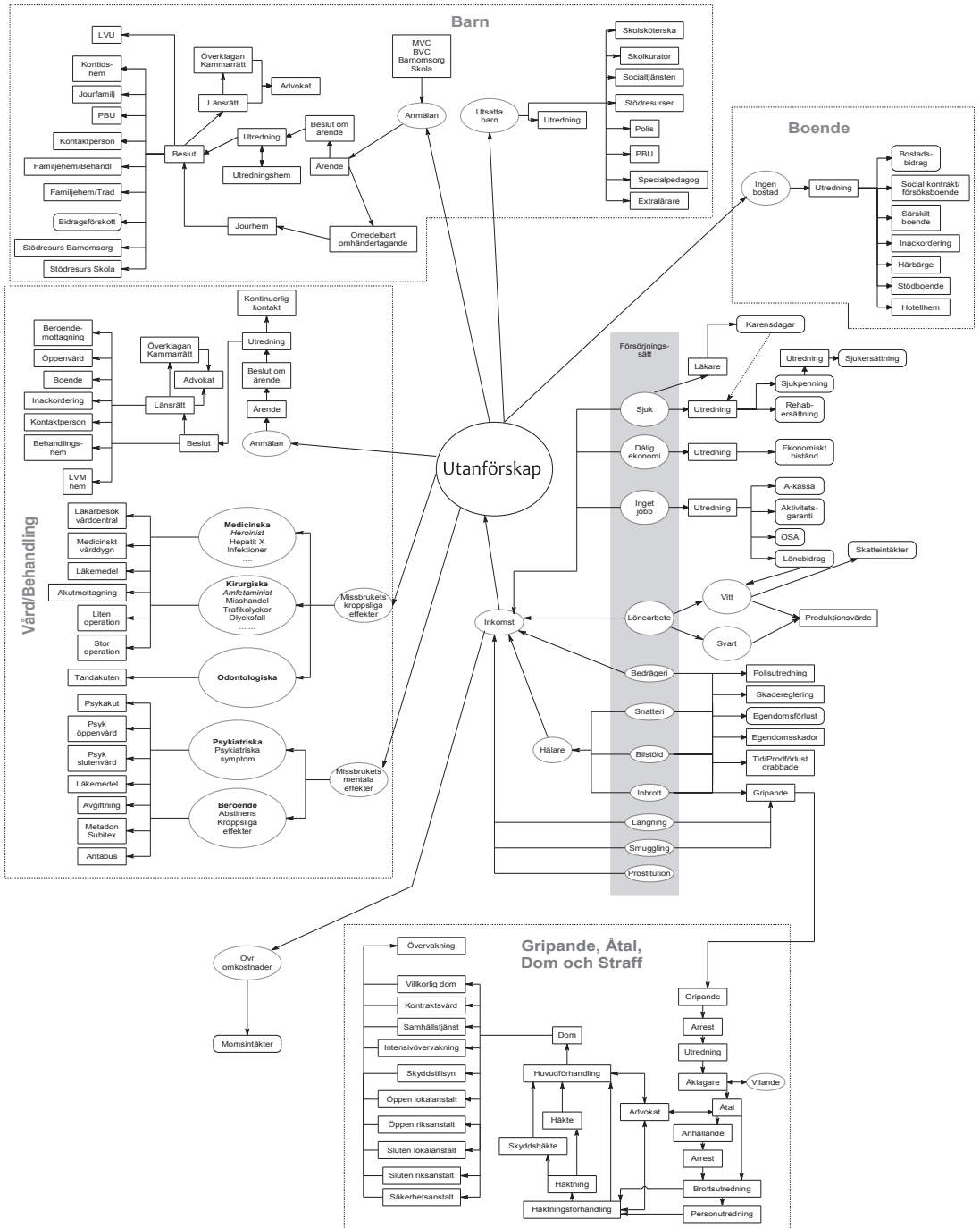
Marginalisering och utanförskap är, som vi pekat på vid flera tillfällen ovan, ett komplext fenomen som samtidig sker i många olika dimensioner och där synliga symptom och underliggande orsaker i regel är inflettade i varandra på ett stundtals svårgenomskådligt vis.

Ofta har många olika aktörer och professioner varit involverade i människors resa mot utanförskap, i regel utan att samverka med varandra på ett mer systematiskt vis. De insatser som görs uppfattas ofta som fragmenterade. Det är inte ovanligt att de som berörs känner sig överkörda och knappt lyssnade på. Man skulle kunna säga att få ser helheten i den enskildes situation.

Det är inte ovanligt att människor som marginaliserats har haft kontakt med 20, 30, 40 eller fler olika personer som sagt sig vilja hjälpa till. Varje person har naturligtvis bidragit med olika perspektiv på och kunskap om problemen. Det som för den ene är ett ordningsproblem i skolan är för den andre en neuropsykiatrisk problematik. Det som uppfattas som ett missbruksproblem på ett ställe ser hos en annan aktör ut som övergrepp och misshandel. Polisen ser kriminalitet och bostadsföretaget störning och uteblivna hyror. Få har kunskap om eller ser helheten i dessa människors liv.

Det första steget för att kunna beräkna effekterna av utanförskapet är alltså att skapa sig en bild av det totala effektpanorama som uppstår. I figuren på nästa sida illustreras principiellt hur den bild som utgör grunden för kalkylmodellen i denna rapport ser ut.

⁹ Lindholm, Intuition, kunskapsfragmentering och helhetssyn, Pedagogiska Institutionen, 1983.

4.4.2 Kvantifiera och prissätt effekterna

För att få fram utanförskapets kostnader genomför vi följande tre steg;

- Vi identifierar med hjälp av nätverkskartan ovan utanförskapets alla olika effekter.
- Därefter kvantifierar vi alla dessa effekter.
- Slutligen prissätter vi.

För att kunna göra detta måste vi skaffa oss en bild av priset på alla de olika insatser och effekter som kan bli aktuella. Nedan är ett utdrag ur en prislista som utgör underlaget för denna studie.

Tabell4.1; Utdrag ur prislista för olika välfärdsinsatser

Kedja	Aktör	Enhet	Aktivitet	Sort	Pris	Real
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Akassa	Månad	13000	0
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Aktivitetsstöd	Månad	6700	0
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Utredning Af	Tillfälle	30000	1
Boende	Försäkringskassan	Fk	Bostadsbidrag	Månad	2500	0
Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Sjukpenning 100%	Månad	13000	0
Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Utredning Fk	Tillfälle	45000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Arbetssträning	Månad	9000	1
Barn	Kommunen	Socialtjänsten	BarnUtredKom	Tillfälle	42000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Behandlingshem	Månad	60000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Funktionsbedömning	Tillfälle	3000	1
Försörjning	Kommunen	Socialtjänsten	Försörjningsstöd	Månad	7500	0
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Rehabplan	Tillfälle	3000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Sysselsättningprojekt	Månad	5000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning	Tillfälle	5000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning boende	Tillfälle	2000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Omhändertagande	Tillfälle	20000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Soc	Tillfälle	10000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Öppenvård	Månad	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Akutmottagning	Tillfälle	5000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Operation Lätt	Tillfälle	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Operation Medel	Tillfälle	20000	1
Barn	Landsting	BUP	Terapi	Månad	2000	1
Barn	Landsting	BUP	Utredning BUP	Tillfälle	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Primärvård	Läkarbesök	Tillfälle	1500	1
Medicinering	Landsting	Primärvård	Medicin Primv	Månad	1000	1
Somatisk vård	Landsting	Primärvård	Sköterskebesök	Tillfälle	800	1
Medicinering	Landsting	Psykiatri	Medicin Psyk	Månad	1000	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Psykakut	Tillfälle	4000	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Psykiatrisk öppenvård	Tillfälle	1500	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Utredning	Tillfälle	5000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Läkarbesök	Tillfälle	2000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Specialistvård lätt	Tillfälle	4000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Specialistvård tung	Tillfälle	8000	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Kronofogde	Inkassoärende	Tillfälle	500	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Kronofogde	Utredning Kf	Tillfälle	5000	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Polisen	Polisingr	Tillfälle	4000	1
Brott och Straff	Övriga	Allmänhet	InbrottKostnAllm	Tillfälle	2000	1
Brott och Straff	Övriga	Försäkringsbolag	InbrottSkadaReglÖvr	Tillfälle	14000	1
Försörjning	Övriga	Föräldrar	Bidrag	Månad	3000	0

Den här kalkylmodellen bygger på mer än 30 års arbete med denna typ av frågor. I den fullständiga prislistan ingår mellan 200 – 300 variabler omfattande ett tiotal stora samhällsaktörer.

4.4.3 Fördela kostnadernas på olika samhällsaktörer

”What’s in it for me”

Men det räcker inte. I traditionella samhällsekonomiska kalkyler brukar man nöja sig med att beskriva vilka effekter som uppstår för samhället i stort. Men det är inte alltid ett relevant svar för en enskild aktör i samhället som kommun, försäkringskassa eller polis som kanske är mer intresserad av att få veta hur påverkar just den egna verksamheten. Därför delar vi upp kostnaderna på sex olika samhällssegment illustrerade i figuren nedan.

Kostnader fördelade över samhällssektorer

Några av segmenten är tydliga organisationer såsom kommun eller arbetsförmedling. Andra segment består egentligen av flera olika ”delsegment”. Exempel på det är kategorin rättsväsendet som egentligen består av Polis, åklagarväsende, domstolsväsende och Kriminalvård osv. I kategorin övriga ryms bl.a. företag, allmänheten, familjen, CSN, kronofogdemyndigheten etc.

4.5 Några bärande principer

”Man kan lura alla en kort tid, man kan också lura vissa hela tiden, men man kan inte lura alla hela tiden.”

Vi har gjort den här typen av kalkyler i 30 år. Under den tiden har vi etablerat ett antal bärande principer för vårt arbete. Den första av principerna är att alltid ligga i underkant i våra beräkningar - försiktighetsprincipen. Vi ligger i underkant när vi beräknar utanförskapets kostnader och vi underskattar effekterna av en preventiv eller rehabiliterande insats.

Den andra principen är att ta bort sådant som förvisso kan verka viktigt, men som kan vara diskutabelt eller svårt att mäta i kalkylen. Vi tar sällan med generations- eller indirekta familjeeffekter - som i regel är en stor del i utanförskapets kostnader - men ofta för svårt och diffust att mäta. Fenomen som otrygghet, lidande, för tidig död, effekter av prostitution och psykisk misshandel avstår vi i regel från att ha med.

Det stöter på både etiska och praktiska svårigheter att ha med denna typ av effekter i en kalkyl. Likaså avstår vi i regel från att ha med fenomen som väktare i butiker, svinn, säkerhetsdörrar i lägenheter eller larmsystem som privatpersoner skaffar för att skydda sig från inbrott även om detta är något enklare att mäta.

En tredje viktig princip är att förse våra analyser med en känslighetsdel – en riskkalkyl kring en insats eftersom osäkerheten kring effekter av olika insatser är så stor. Vad händer om vi bara är hälften så bra? Vad händer om det blir ett katastrofresultat? Detta är ett sätt att undvika fällan att överdriva positiva effekter av en insats.

Man kan också vända på steken och ställa frågan; hur duktiga måste vi vara för att detta ska gå ihop socioekonomiskt; på fem år, på 20 år eller på längre sikt? En tredje variant är att ställa sig frågan; om vi bara lyckas med en enda av våra klienter/deltagare – vilka socioekonomiska effekter uppstår då?

De olika modellerna är dels en följd av försiktighetsprincipen men också av genomskinlighets- eller transparensprincipen. En läsare ska kunna förstå och kritiskt granska hur vi fått fram våra resultat.

En fjärde viktig ansats är att vara medveten om att resultaten handlar om storleksordningar och inte exakta resultat, oavsett hur ambitiösa vi är. Området är för komplext för att göra anspråk på att ha den exakta sanningen. Det är bättre att ha en bild av storleksordningar kring kostnader (och vara medveten om att det är just detta) än att inte ha någon aning alls eller bara gissa och tycka. Vi gör alltså på intet vis några anspråk på att sitta på Sanning med stort S, inte ens att vi någonsin kommer att komma fram till sanningen. Detta är ett synsätt och en metod för att steg för steg komma något närmare sanningen.

Några av de händelser vi räknar på och sätter prislappar på får ses som konkreta och representativa räkneexempel där vi försökt mejsla fram ett typiskt förlopp, t.ex. för ett personrån, och därmed typiska prislappar på de olika konsekvenserna av denna händelse. En självklar konsekvens av detta är att de siffror som presenteras blir en sorts avrundade medelvärden för ett sådant tänkt förlopp utan anspråk på exakthet i detaljerna.

4.5.1 Det svårämätbara

En del av vår försiktighetsprincip är att i våra kalkyler här inte ta med faktorer och effekter som i sig kan anses vara viktiga men som trots detta är svåra att prissätta eller där metoderna att prissätta kan anses vara tveksamma eller rentav tvivelaktiga av praktiska (t.ex. otrygghet) eller etiska skäl (t.ex. värdet av för tidig död).

Sådana faktorer brukar kallas ”svårämätbara” (på engelska intangibles). Inom näringslivets tjänstesektor tillmätas dessa faktorer stor betydelse då ett företag ska värderas. Då kallas de immateriella tillgångar. Exempel på immateriella tillgångar är varumärke, patent, kompetens och andra icke materiella tillgångar.

Alla dessa är naturligtvis faktorer av stor betydelse då utanförskapets effekter ska värderas. Det finns

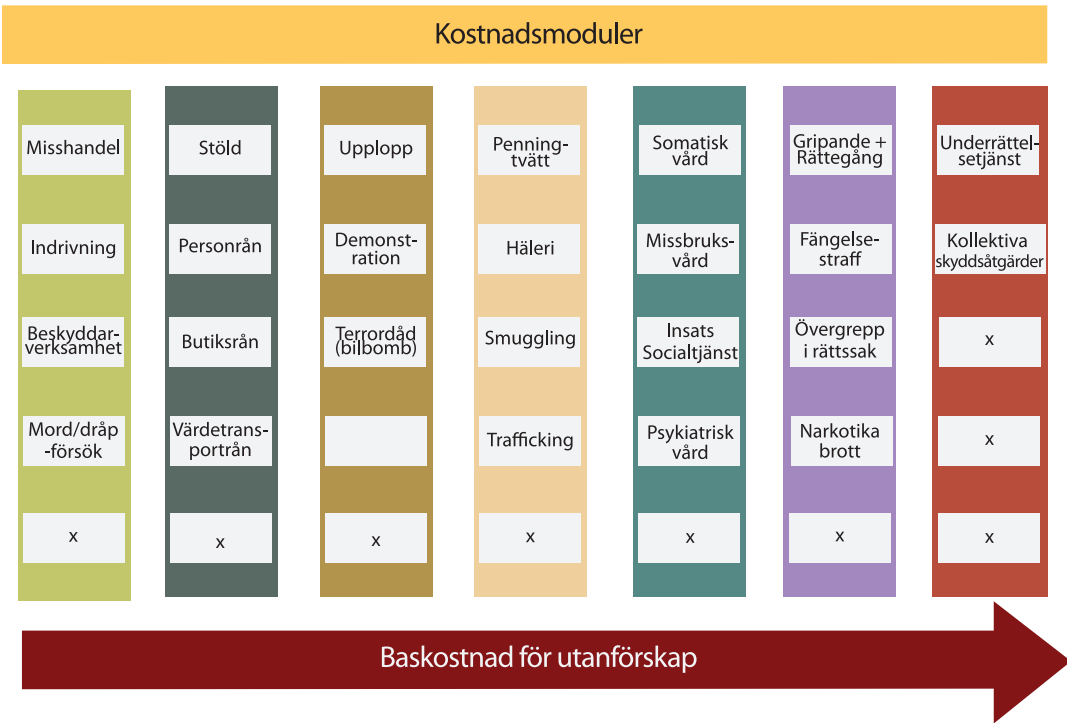
också kring de flesta av dessa faktorer metoder inom nationalekonomi för att värdera dem. Dock kan många av dessa diskuteras och även ifrågasättas bl.a. ur ett etiskt perspektiv.

Eftersom vi inte vill riskera att hamna i diskussioner kring frågor som för bort fokus från studiens huvudlinje – de direkt mätbara effekterna av utanförskapet - har vi valt att lyfta ut de svårsmätbara faktorerna ur kalkylen. En konsekvens av detta är att de resultat och de värden vi får kring våldets effekter blir mindre än de totala effekterna om också de svårsmätbara faktorerna skulle medräknas. Vi underskattar som en följd av detta, och den ovan redovisade försiktighetsprincipen, i våra kalkyler systematiskt de destruktiva subkulturernas ekonomiska effekter.

5. HÄR KOMMER KOSTNADERNA

5.1 Vår grundmodell

Som vi tidigare påpekat låter det sig i denna studie knappast att genomföras en sorts totalkalkyl kring de destruktiva subkulturernas samhällskostnad. Vårt anslag här har varit att först hitta en struktur för och därefter identifiera de komponenter eller händelser som kan ingå i en sådan kostnadsmassa. Därefter har vi tagit fram ett antal exempel på de ekonomiska effekterna av dessa komponenter.

En utgångspunkt har varit att då man ingår i sådana strukturer leder det, kanske på kort men framförallt på lång sikt, till någon form av strukturellt utanförskap som får sitt tydligaste uttryck i att man inte befinner sig på arbetsmarknaden. På så sätt skulle man kunna säga att ett långvarigt medlemskap i destruktiva subkulturer leder till en sorts baskostnad för samhället i form av förlorade produktionsvärden, kostnader för försörjning och vissa kostnader vård- och omsorgsinsatser förknippade med den livsstil utanförskap innebär. Den röda pilen i figuren på förra sidan illustrerar just det.

Till detta kommer ett antal följdkostnader baserade på alla de händelser och aktiviteter den enskilde personen varit involverad i. I den principbild vi skisserat nedan har vi identifierat sju olika grupper eller kluster av sådana kostnader.

- Kostnader för olika former av våld, direkt eller indirekt.
- Kostnader för olika former av tillskansande av egendom i form av stölder, rån eller liknande.
- Kostnader av kollektiv natur som uppstår till följd av att en grupp individer agerar.
- Kostnader till följd av olika former av ekonomisk brottslighet.
- Kostnader för samhällets olika insatser av vårdande natur som följd av detta.
- Samhällets olika kostnader för straff och påföljder.
- Samhällets olika kostnader för skyddsåtgärder mot dessa strukturer.

Inom varje grupp kan det även finnas ett brett spektra av kostnader där varje händelse har unika egenskaper. I redovisningen längre fram har vi identifierat ett antal kostnadsmoduler eller händelser, som vi tillsammans med de experter vi mött under detta arbete har fått beskrivna, som representativa eller typiska.

I de beräkningar vi redovisar nedan har vi närmat oss varje kostnadsmodul på ett sätt som känns möjligt eller meningsfullt. Ibland har vi utgått från resultat från tidigare studier och ibland har vi ställts inför helt nya situationer och tvingats närma oss frågan genom att tillsammans med våra olika experter renodla och beskriva typiska förlopp eller händelser utifrån deras kompetens och erfarenhet. Vi har också strikt tillämpat försiktighetsprincipen vilket innebär att vid tvekan lägger vi oss i underkant, stundtals ordentligt i underkant, av den kostnad som vi bedömer uppstår. Allt för att inte riskera att hamna i ett läge där vi överdriver effekterna av det fenomen vi diskuterar.

5.2 En grundkalkyl för ett långt utanförskap

”Mer än varannan medlem i danska Hell’s Angels och Bandidos hankar sig fram med förtidspension, socialbidrag och sjukpeng. Enligt en undersökning från myndigheten Skat, som specialgranskat ligor, försörjer sig 593 av 1170 personer i mc-gängen på detta sätt. De kvitterade ut motsvarande nästan 1,3 miljoner euro under första halvåret 2011.” skriver tidningen BT”¹⁰

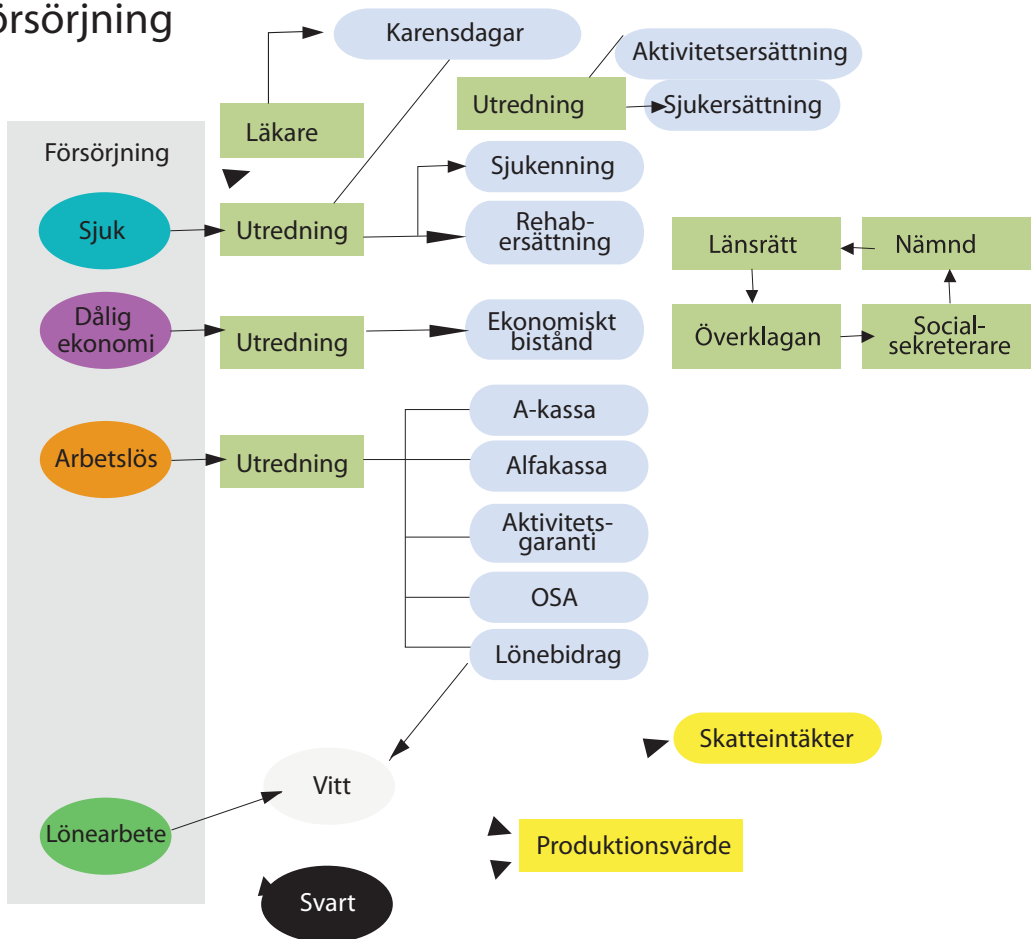
En effekt av tillhörigheten till destruktiva subkulturer är att man inte kommer in på arbetsmarknaden eller kanske snarare väljer att avstå från detta. Orsakerna till detta kan vara många. Det kan handla om

¹⁰ www.hbl.fi//nyheter, 28/9 2011. kl. 11:32.

att man redan tidigt misslyckas i skolan och av det skälet inte kommer in på arbetsmarknaden. Det kan handla om att man avsiktligt utnyttjar och manipulerar våra olika offentliga försörjningssystem på olika vis med äkta eller falska läkarintyg.

I tidigare studier¹¹ har vi funnit att sätten för personer i outsiderkulturerna att försörja sig via de offentliga systemen är många och fantasifulla. I nästa figur beskriver vi ett antal principiella vägar att nå detta mål via t.ex. ekonomiskt bistånd, sjukpenning, sjukersättning eller A-kassa.

Kedja Försörjning

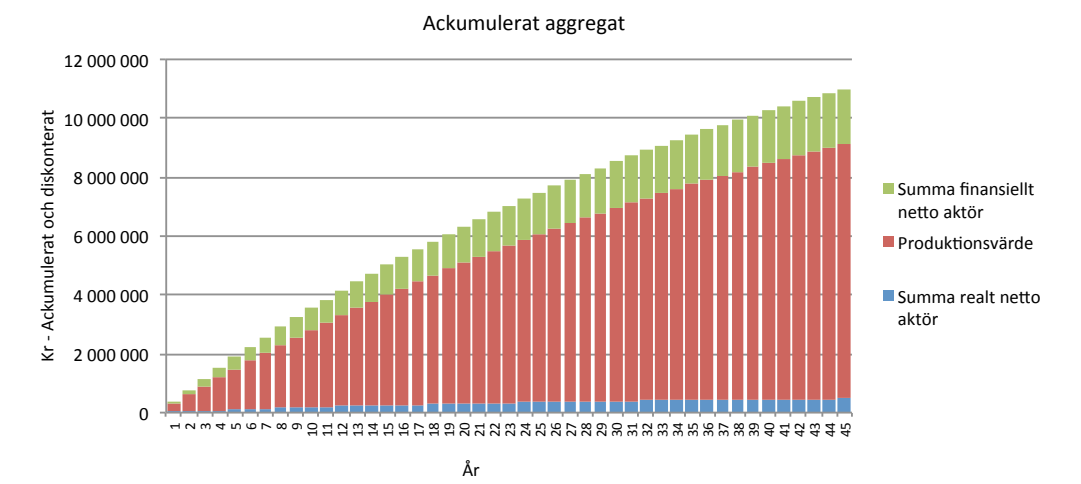
11 Nilsson & Wadeskog, *Ur samhällets perspektiv*, 2006.

När vi omsätter ritningen på föregående sida till en ekonomisk kalkyl måste vi göra vissa antaganden. Till att börja med består kostnaderna för denna del av outsiderskulturerna av tre delar:

- De produktionsförluster som uppstår till följd av att dessa personer inte arbetar (inte i konventionell mening) och bidrar till folkhushållet.¹²
- De reala kostnaderna för olika insatser för målgruppen i form av olika vård- och behandlingsinsatser som ofta uppstår som en följd av detta utanförskap.
- De finansiella kostnaderna som främst består av olika kostnader för försörjning. Kalkylerna kring kostnadskomponenten bygger på ett antal olika antaganden.
- För att hantera framtida intäkter och kostnader diskonterar vi till nuvärde med 4 %.
- Då det gäller produktionsförluster väljer vi av försiktighetsskal lönen 17 000 för samtliga kalkylår.
- Dock har vi kring produktionsvärdena ett antagande om en årlig produktivitetsutveckling på 2 %.

I diagrammet nedan ser vi att de långsiktiga kostnaderna för perioden 21- 65 år för en ung person som hamnar i denna form av outsiderskultur. Kostnaderna uppgår totalt sett till cirka 11 Mkr. Den dominerande delen utgörs av produktionsförlusterna som uppgår till cirka 8,5 Mkr. De reala kostnaderna för olika insatser är ganska små eftersom vi i grundscenariot föreställer oss att en person med rätt små sidoproblem vid sidan av sin marginalisering eller outsidersstillhörighet. De övriga kostnader som tillkommer till följd av denna livsstil återkommer i modellens olika kostnadsmoduler längre fram.

Diagram 6.1; de långsiktiga baskostnaderna för en outsideridentitet

¹² I bilagan finns en mer preciserad diskussion om kostnadernas sammansättning.

I tabellerna nedan ser vi motsvarande siffror för 1,2,3,5,30 och 45 år. Vi kan då tämligen snabbt utläsa att vinsten av att förkorta tiden i en sådan outsidersgruppering med ett år uppgår till cirka 300.000 kronor i form av reala vinster och knappt 90.000 kronor i finansiella vinster – lättnader i form av mindre kostnader för ekonomiskt bistånd och/eller socialförsäkringssystemet. Om vi kan förkorta tiden med fem år uppgår den totala samhällsvinsten till cirka 1.9 Mkr.

	21	22	23
<i>Aggregerat netto</i>	1	2	3
Summa realt netto aktör	21 830	42 820	63 003
Produktionsvärde	285 600	565 708	840 429
Summa finansiellt netto aktör	87 000	170 654	251 090

	25	50	65
<i>Aggregerat netto</i>	5	30	45
Summa realt netto aktör	101 071	392 584	470 411
Produktionsvärde	1 374 123	6 557 152	8 652 951
Summa finansiellt netto aktör	402 801	1 564 583	1 874 749

5.3 Våldet

5.3.1 Att bygga upp våldskapitalet – en investering i humankapital i de destruktiva subkulturerna

”De 17 männen kan enligt polisen samtliga kopplas till det så kallade Södertäljenätverket. –De här männen bor i Södertälje och känner varandra. Detta är inte ett gäng i den klassiska bemärkelsen, utan just ett nätverk med stort våldskapital där man agerar ihop i olika konstellationer, säger Ulf Göransson, presstalesperson vid länskriminalpolisen i Stockholm.”¹³

En unik aspekt med de outsiderskulturer vi här studerar är att man använder våldet medvetet och systematiskt som en tillgång i sin verksamhet. Man bygger upp ett sorts våldskapital eller vad man skulle kunna kalla negativt förtroendekapital som gör att man av omvärlden uppfattas som starkt våldsbenägen och sällan behöver tillgripa våldet i sig utan att hotet om våld kan räcka för att få genom sina avsikter. MCKulturens västar utgör i sammanhanget en symbol som starkt signalerar förekomsten av detta kapital.

Kombinerar man detta med den ”en för alla, alla för en”-mentalitet som existerar inser man snabbt att komma på kant med en person i dessa rörelser innebär att man kommer på kant med hela rörelsen. Våldskapitalet blir en sorts kollektiv vara som hela grupperingen förfogar över.

¹³ Svenska Dagbladet, 2011-11-15.

Det är våldskapitalet som gör strukturerna så effektiva i indrivningssammanhang. Både av faktiska och fiktiva skulder eller upplevda skulder till följd av påstådda eller faktiska kränkningar. Man skulle kunna säga att detta våldskapital används som påtryckning för att utöva en sorts beskattnings- eller tullverksamhet. Tydligast kanske detta kommer till uttryck i beskyddarverksamheten men även i samband med det som man i affärssammanhang kallar fientliga övertaganden (hostile take over).

Våldskapitalet går alltså att omsätta i direkt affärsverksamhet. Om jag har en kund som inte vill betala sin räkning till mig kan jag vända mig till någon av dessa organisationer som köper skulden till halva dess värde och därefter driver in hela skulden och tar sina 50 % som en ren ersättning för denna indrivningsverksamhet. Det man kanske då inte tänker på är att en annan del av dessa strukturers affärsidé är att också få inflytande i konventionella företag och att en sådan indrivningskontakt kan bli början till ett fientligt övertagande.

”Om man ska äta soppa med djävulens bör man ha en sked med långt skaft.”

5.3.2 Våldets olika ansikten

”Som framgår i avsnittet om brott i anknytning till den organiserade handeln med svart arbetskraft förekommer hot och våld i byggbranschens svarta ekonomi. Många intervjudeltagare förknippar torpeden med vissa MC-gäng och nämner gärna Hells Angels i sammanhanget.”¹⁴

Våldet och dess effekter har alltså ett stort utrymme i de outsiderkulturer vi här studerar. Våldet har ett egenvärde och ett värde som instrument för att uppnå andra mål - Våldet som en icke materiell kapitaltillgång.

Våldet kan utövas mot enskilda individer eller grupper av individer. I den senare kategorin finner vi allt från vit makt-rörelsens systematiska överfall av personer med ickeskandinaviskt utseende till överfall på homosexuella, t.ex. under Pridefestivalen.

Våldet kan vara planerat som en del av en strategi men en stor del utgörs av det vi här kallar det affektiva våldet. Det våld som kan beskrivas som en kanal för frustration eller för att få utlopp för uppkommen vanmakt. Mycket ofta spelar alkohol eller andra droger (t.ex. anabola steroider) en central roll vid denna typ av våld. Men det planerade våldet kan innefatta terrorattentat, överfall på meningsmotståndare till planerade upplöpp som de s.k. Göteborgskravallerna.

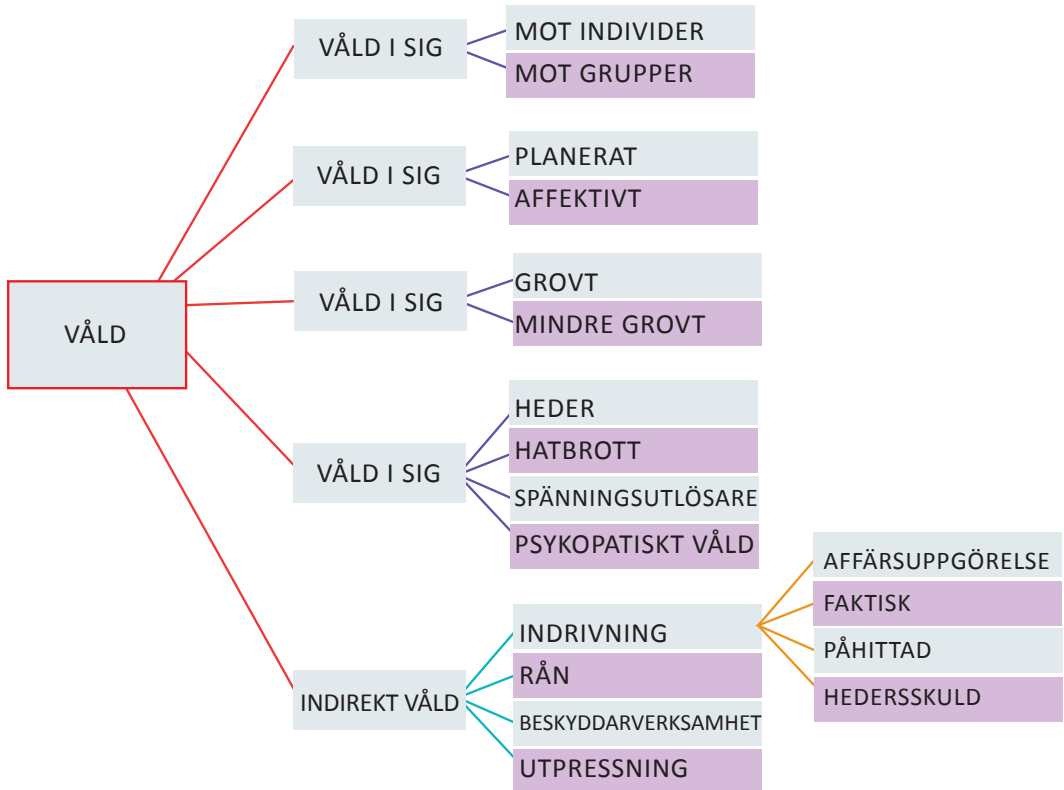
Hur grovt våld som används varierar från hot om våld, psykiskt våld och handgripligheter till grov misshandel och i värsta fall till dråp eller mord. Det har förekommit både planerade mord som på den facklige förtroendemannen Björn Söderberg och dråp som en följd av sammanstötningar mellan fotbollshuliganer.

Våldet kan ha en funktion som spännings utlösare men det kan också vara ett beräknat mer psykopatiskt baserat våld. Våldet kan vara av hatbrottsnatur som mot den homosexuelle ishockeyspelaren. Vi hittar här även så kallat hedersvåld då någon bryter mot en religiös grupps spelregler.

¹⁴ ”Fina faser med fixade fakturor”, BRÅ skrift 2007:18, sid 25.

Men våldet har också en mängd instrumentella funktioner för att driva in en skuld, genomföra ett rån eller utöva beskyddarverksamhet. Våldet har också en central roll i många utpressningssituationer.

De olika aspekterna av våldet sammanfattas i figuren nedan och i det här avsnittet räknar vi på effekterna på några av dessa våldsaspekter.

5.3.3 Indrivning

”När skulderna växer och folk inte klarar av att betala tillbaka sina lån är det skördetid för de kriminella organisationer som specialiserat sig på indrivning. Förra året ökade antalet anmälda utpressningsförsök med över 20 procent. – Många av de här gängen har det som en affärsidé, vi har ju sett det på internet, att de går ut och erbjuder sina tjänster för att ”snabba upp betalningarna” som de säger, och det sker ofta genom hot om våld, alltså ren utpressning, säger Tommy Hydfors som är biträdande chef för Rikskriminalpolisen till SVT.”¹⁵

¹⁵ www.nyheter24.se 11 september 2009.

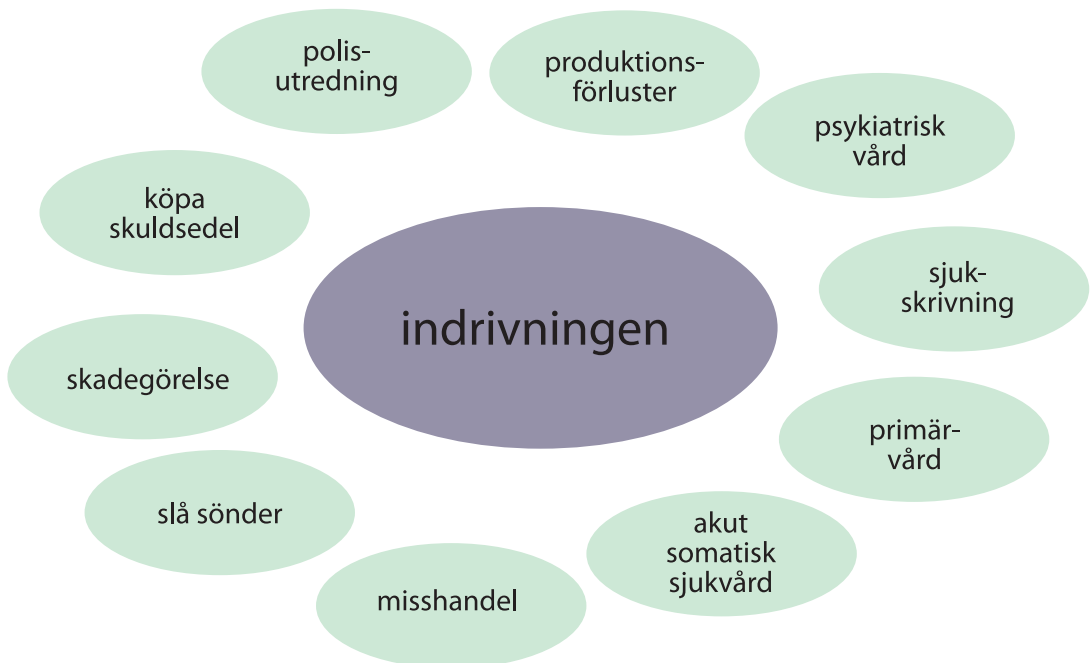
5.3.3.1 Händelsen

Situationen vi nu ska titta på handlar om indrivningen av en skuld. Skulden kan vara en faktisk skuld som förfallet till betalning. Det kan också vara en så kallad hedersskuld för att någon uppfattat en situation som kränkande eller att någon inkräktat på någons territorium.

Vi tänker oss att indrivaren, efter att ha ”köpt” en skuldsedel i form av en icke betald faktura på 100 000 kronor för 50 % av beloppet och söker upp offret i bostaden. Är man ett gäng har man på sig gängets västar som en signal om det potentiella kollektiva våldskapital man förfogar över. Man hotar och misshandlar både den skuldsatte och familjemedlemmar. Man slår sönder delar av inredningen. Man lämnar, under hot om mera våld, offret och ger en viss betänketid för att få fram den aktuella summan. Misshandeln fortsätter tills man får betalt.

Offret får både somatiska skador och psykiska skador – posttraumatiska stressyndrom är vanliga. Man uppsöker först akuten på sjukhuset och blir sydd och omplåstrad vilket följs av ett antal återbesök inom primärvården. Akutmottagningen kontakter polis som inleder en utredning som måste läggas ner på grund av att offret inte vågar eller orkar driva frågan. Man blir rädd, man sjukskriver sig och produktionsförluster uppstår. Som en mera långsiktig följd av detta får man psykiska besvär och måste vid ett antal tillfällen besöka öppenvård psykiatri samt kurator och får farmaka för att dämpa oron. Man får kostnader för sönderslagna möbler och inredning.

5.3.3.2 Effektpanoramat

5.3.3.3 Ekonomiska konsekvenser

De totala kostnaderna för detta förlopp redovisas i tabellen nedan. Vi ser då att denna – i våldssammanhang - tämligen måttliga händelse, som handlar om en skuld på 100 000 kronor, leder till totala kostnader på ungefär lika mycket. Av dessa 100 000 kronor i ursprunglig skuld tillfaller hälften indrivaren och hälften den ursprungliga fordringsägaren.

Tabell 6.2; Exempel på socioekonomiska effekter av en indrivning

indrivning		extern kostnad	därav reallt
effekter	somatisk vård	15 000 kr	15 000 kr
	psykiatrisk vård	10 000 kr	10 000 kr
	sjukskrivning	12 000 kr	
	produktionsförluster	26 000 kr	26 000 kr
	polisutredning m.m.	30 000 kr	30 000 kr
	skadegörelse	30 000 kr	30 000 kr
summa externa kostnader		123 000	111 000

5.3.4 Misshandeln som inte leder till invalidisering men livslånga kognitiva skador

”För Jonas Holmström, som blev utsatt för oprovocerat gatuvåld, tog livet en ny vändning. Som 18-åring kunde han på grund av sin hjärnskada inte längre skriva ett vanligt e-mail, utan fick be sin bror om hjälp. Jag kunde inte läsa, han var tvungen att hjälpa mig att svara. Det gjorde väldigt ont. Jag kunde det förut; alla som går i skolan lär sig läsa och skriva, men det bara försvann, berättar han.”¹⁶

5.3.4.1 Händelsen

Ove drabbas av våldet under en konfrontation med en motståndargrupp. Han får ett antal rejäla slag i bröst och ansikte. Det avslutas med en spark i magen och därefter en mot huvudet. Han blir medvetslös av de slag och sparkar han får och transporteras av ambulans till Södersjukhusets akutmottagning. Han undersöks av läkare som röntgar hjärnan med datortomografi. Han vaknar upp ur sin medvetslöshet men får ligga kvar ett eller ett par dygn under övervakning och för observation.

Man konstaterar kontusionsblödningar i hjärnvävnaden men inget krav på neurokirurgisk åtgärd och eftersom han inte visar fysiska synliga neurologiska men ser man inget rehabiliteringsbehov. Man liknar detta vid en svår hjärnskakning. Efter något dygn får han åka hem. Han är trött, chockad och allmänt mörbultad, han mår illa och kräks då och då. Samtidigt är han lättad. Han tycker att han kommit lindrigt undan och inser att han kunnat råka betydligt värre ut. Det han, eller andra, inte tänker på är att dessa hjärnskador kan ge honom bestående effekter. Därutöver har han drabbats av minimala

16 Ur Studio Ett - Om gatuvåldet. Hösten 2011.

blödningar i nervvävnaden som inte visualiseras så lätt på röntgen men kan ge kognitiva effekter. Ove blir sjukskriven en lång tid efter detta. Han vistas hemma, går inte så ofta ut. Han är nedstämd men ber inte om hjälp eller stöd. Han kallas till återbesök på vårdcentralen där man inte hittar något anmärkningsvärt. Ove fortsätter att vara sjukskriven. Så småningom kommer han tillbaka till sitt jobb. Dock är det inte riktigt som vanligt. Ove är nedstämd och inte den gamla vanliga Ove man brukar möta. Han fungerar sämre än vanligt och han blir lätt trött. Han har koncentrationssvårigheter och har problem att fokusera på en fråga långre tid.

Kompisarna på jobbet och fritiden är till en början, förstående och deltagande men allt eftersom tiden går tröttnar de på "den nya Ove". Det blir början till en process där Ove allt mer drar sig undan till en självvald isolering. Det märkliga är att ingen, inte ens Ove, kopplar beteendet till den misshandel han råkat ut för. Det Ove råkat ut för är en dold och i princip osynlig hjärnskada som lett till långvariga eller permanenta kognitiva funktionsnedsättningar. Då man till följd av yttre våld drabbas av kognitiva funktionsnedsättningar kan detta yttra sig som olika symptom, känslor och beteenden.

"Huvudvärk, förvirring, ljus- och eller ljudkänslighet, tinnitus, suddigt seende eller dubbelseende, rastlöshet, insomningssvårigheter, sänkt tempo i tankeverksamhet, koncentrations- och minnesproblem, nedsatt kommunikationsförmåga, trötthet, irritabilitet, ångest och depression."¹⁷

Detta gör att vardagen inte alltid kommer att fungera som tidigare och den som drabbas av detta kan ha svårt att känna igen sig själv. Omgivningen förstår inte alltid riktigt vad som hänt och hur det är relaterat till den ursprungliga våldshändelsen. Sammantaget kan vardagen för denna typ av våldsoffer te sig på följande sätt.

"Man kan ha funktionshinder när det gäller att ta initiativ, planera, organisera och skapa struktur i vardagen, motivera sig själv. Sådant som vanligtvis kräver ytterst liten tankekraft, ett rutinemässigt mönster, kan bli ett stort hinder i vardagen. I mötet med omgivningen kan det tolkas som man inte vill, fast det egentligen handlar om att man inte kan.

Vid kognitiva störningar av kroppsuppfattningen kan man ha stressöverkänslighet, att man har mycket lätt att bli stressad, man kan ständigt gå på högvarv eller det kan ta lång tid att varva ned till normalläge, vilket förbrukar mycket energi som kan vara en bidragande orsak till att man ofta känner sig trött och sällan utvilad. Detta leder till att man har svårt att lära sig nya saker, det tar tid bland annat på grund av brister i koncentrationsförmågan och svårigheter att fokusera uppmärksamheten.

Tankestörningar i inlevelseförmågan innebär att man inte förstår att andra tänker andra saker än man själv och att man inte kan förstå att andra har känslor. Det handlar om en oförmåga att se saker från en annans människas perspektiv vilket gör att för omgivningen ses dessa personer som egocentriska och med brister i den sociala kompetensen."¹⁸

17 Citat från Hjälpmedelsinstitutets hemsida. <http://www.hi.se>

18 ibid.

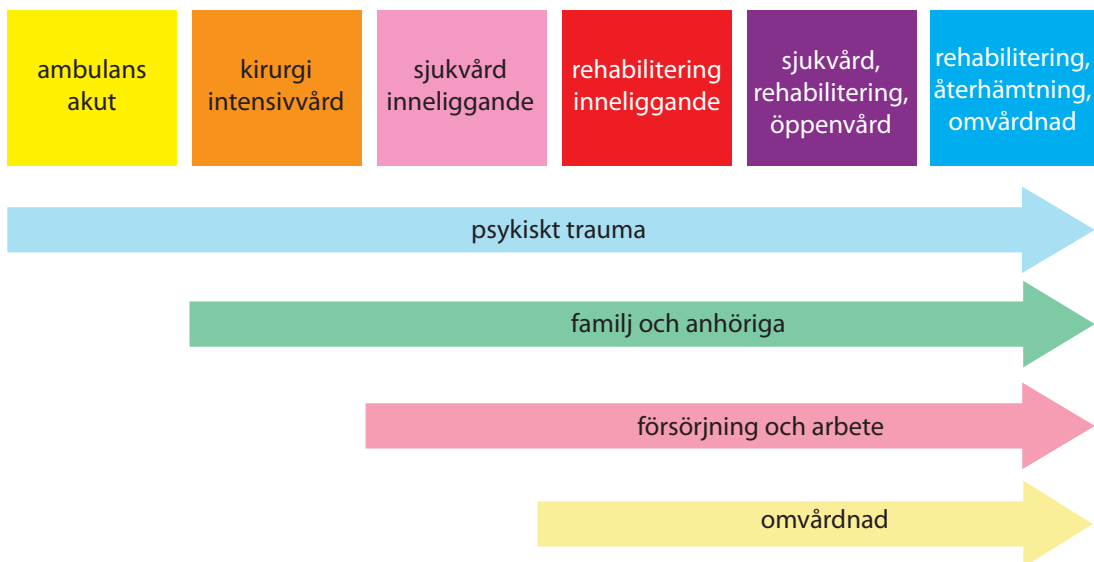
Oves framtida liv omgestaltas till följd av att inga kognitiva utredningar eller rehabiliteringsinsatser ges. Han har alltså en osynlig lätt hjärnskada som helt förändrar livets förutsättningar som nu till stor del kommer att handla om sviktande arbetsförmåga och bristande självinsikt. Hans självbild stämmer inte med omvärldens bild av honom. Han drabbas av upprepade krisreaktioner och depressioner.

Ove arbetar långt under sitt tidigare kapacitetstak och klarar inte längre av att behålla sitt jobb. Han klarar inte av stress, förändring eller omställningar. Han har stora samarbetsproblem och kommer lätt i konflikt med arbetskamrater. Han prövar flera andra arbeten men misslyckas ständigt. Ove drabbas av oförklarliga olyckor på sitt arbete. Ove får under långa perioder lönebidragsanställning som fungerar ett tag, sedan misslyckas han på nytt. Under andra perioder går han arbetslös och sjukskriven ibland med sjukpenning ibland med försörjningsstöd. Han får smärtreaktioner och depressioner som gör att han med stor täthet besöker vårdcentral och öppenvårdspsykiatri. Han äter mycket läkemedel.

Socialt har Ove svårt att behålla sina vänner och isolerar sig alltmer från dem. Istället blir Ove en allt flitigare kroggäst. En kan misstänka att han på sätt och vis självmedicinerar med hjälp av alkohol. Våldet ligger inte långt borta. Det kommer att vara slumpen som avgör om han än en gång utsätts för misshandel eller själv blir förövare. Ove återvänder aldrig i full omfattning till arbetslivet och så småningom får han permanent sjuksättning - helt eller delvis. Han blir en storkonsument av olika former av sjukvård – somatisk såväl som psykiatrisk.

5.3.4.2 Effektpanoramat

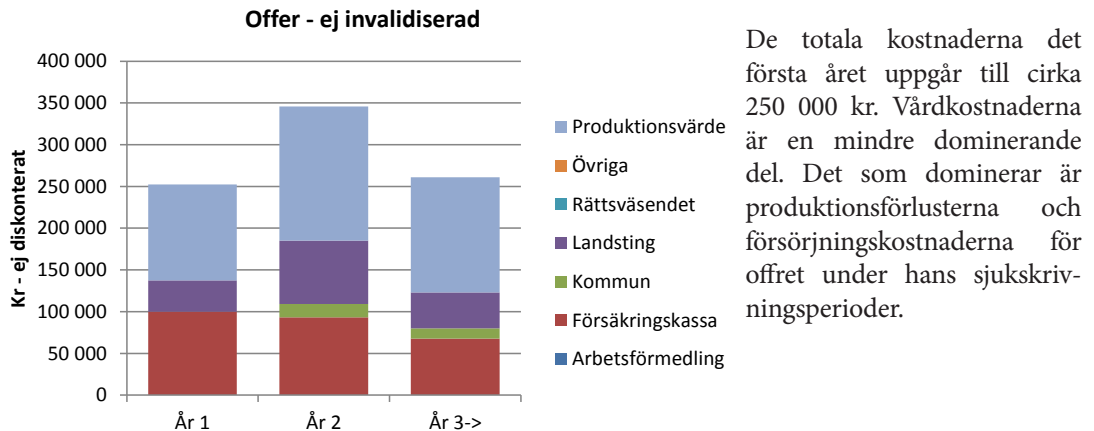
I figuren nedan syns det effektpanorama vi baserat den kommande kalkylen på. Det vi kan konstatera är att det dels berör många aktörer och dels många intressenter. Vi kan också se att det spänner över både kort- och långsiktiga effekter.

5.3.4.3 Ekonomiska konsekvenser

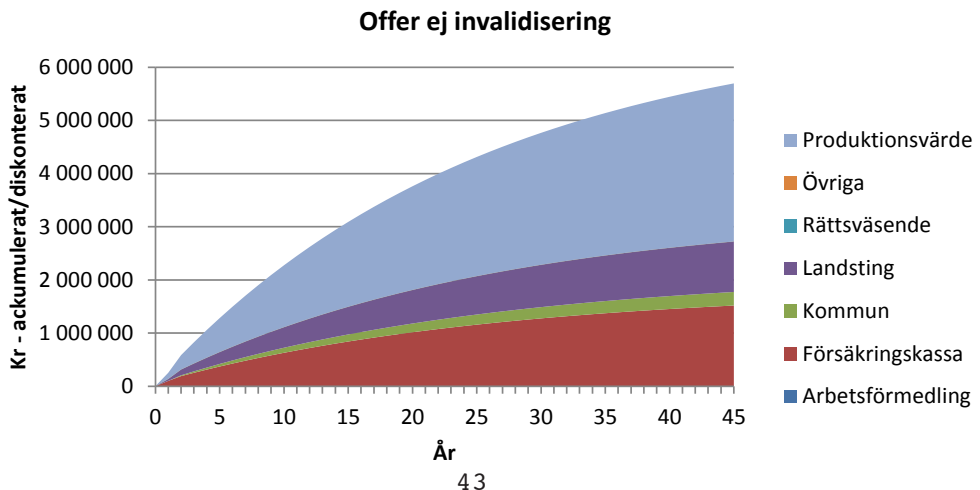
De ekonomiska effekterna av detta består dels av de vård- och rehabiliteringsinsatser av olika slag som sker kring Ove. Men också de kostnader för förlorade produktionsvärden och för försörjning som uppstår till en följd av hans skada.

Diagram 6.2 Kostnader för offer med kognitiva skador under år 1-3.

På lång sikt uppgår de totala effekterna för Oves del till knappt 6 Mkr. Dessa kostnader är i princip fördelade på tre olika delar. Den första utgörs av de produktionsförluster som uppstår till följd av hans kognitiva funktionsnedsättning, totalt cirka 3 Mkr för hela perioden. Den andra delen handlar om hans sjukvårdskonsumtion – främst primärvård och psykiatri till följd av de direkta och indirekta effekterna av denna funktionsnedsättning. Denna uppgår till 1 Mkr. Den tredje delen består av försäkringskassans kostnader för först sjukpenning och därefter sjukersättning samt av kommunens periodvisa försörjningsstöd.

Diagram 6.3 De långsiktiga kostnaderna för offer med kognitiva skador.

I följande tabell beskrivs de ackumulerade (summerade) kostnaderna för olika tidpunkter efter våldshändelsen. Sammanfattningsvis skulle man kunna säga att den avgörande effekten för offrets del är de direkta och indirekta effekterna på hans arbetsförmåga av den kognitiva funktionsnedsättning han drabbats av som en följd av det våld han utsatts för.

Tabell 6.3 De långsiktiga kostnaderna för offer med kognitiva skador.

	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	0	0	0	0	0
Försäkringskassa	100 000	189 692	370 554	840 488	1 275 675	1 517 320
Kommun	0	15 409	48 083	132 980	211 600	255 255
Landsting	37 450	110 171	224 580	521 849	797 138	949 996
Rättsväsende	0	0	0	0	0	0
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	115 000	269 808	638 041	1 594 826	2 480 868	2 972 855
Summa	252 450	585 080	1 281 257	3 090 143	4 765 282	5 695 427

5.3.5 Misshandeln med kortvariga skador till följd

5.3.5.1 Händelsen

Henrik råkar ut för en liknande händelse som Ove. Han hamnar, av en slump, i ett slagsmål mellan två rivaliserande gäng och blir svårt misshandlad. Henrik tas med hjälp av ambulans till akuten där han, undersöks, röntgas och behandlas. Han får ligga ett dygn innan han får åka hem.

Till skillnad från Ove exemplet ovan har Henrik haft tur. Han har inte drabbats av någon form av hjärnskada utan av brutna revben och en sönderslagen hand, ett par utslagna och han är rejält mörbultad. Henrik blir sjukskriven en period och får sin skadade hand opererad under tiden. Skadorna leder till några återbesök både på vårdcentral och på sjukhus. Henrik får också recept på smärtstillande.

Mentalt är Henrik bättre rustad än Ove. Han har liksom räknat med möjligheten att drabbas av denna typ av händelser och därför är de akuta psykiska skadorna inte fullt så dramatiska men leder ändå till en period av nedstämdhet och oro.

5.3.5.3 Ekonomiska konsekvenser

Tabell 6.4; Kostnaderna för en ”måttlig misshandel” utan kroniska effekter.

		extern kostnad	därav realt
MÅTTLIG MISSHANDEL			
effekter	akut somatisk vård	15 000 kr	15 000 kr
	kirurgisk vård	30 000 kr	30 000 kr
	primärvård	8 000 kr	8 000 kr
	psykiatrisk vård	3 000 kr	3 000 kr
	sjukskrivning	36 000 kr	
	produktionsförluster	78 000 kr	78 000 kr
	polisutredning m.m.	30 000 kr	30 000 kr
	skadegörelse	3 000 kr	3 000 kr
summa externa kostnader		203 000	167 000

5.4 Rån & stöld

”Unga vars första brott är rån löper högre risk att fastna i kriminalitet än de som debuterar med andra brott, visar en rapport från Brottsförebyggande rådet (Brå). Näst efter rån är våld mot tjänsteman och hot mot vittnen eller brottsoffer de vanligaste inkörs brotten till en kriminell karriär, visar rapporten. Var femte av unga kriminella som första gången de fälls döms för något av dessa tre brott kommer att fällas ytterligare minst nio gånger i sitt liv för olika brott. Därför räknas just rån, våld mot tjänsteman och hot mot brottsoffer eller vittne som högriskbrott när det gäller inkörsport till en kriminell karriär.”¹⁹

5.4.1 Är ett rån ett rån?

I wikipedia kan vi läsa om rån: ”Rån är beteckningen på en grövre form av stöld från person med inslag av våld eller hot om grovt våld. Ofta sker rån under vapenhot. Även det fallet där stölden begås först och våld eller hot om våld förekommer senare, när den bestulen i anslutning till stölden vill ta tillbaks det stulna, kan bedömas som rån.”

Rån är en typ av aktivitet man kanske spontant förknippar med olika former av destruktiva subkulturer. Det vore då lätt att tänka sig att rån är ett självklart och väldefinierat begrepp.

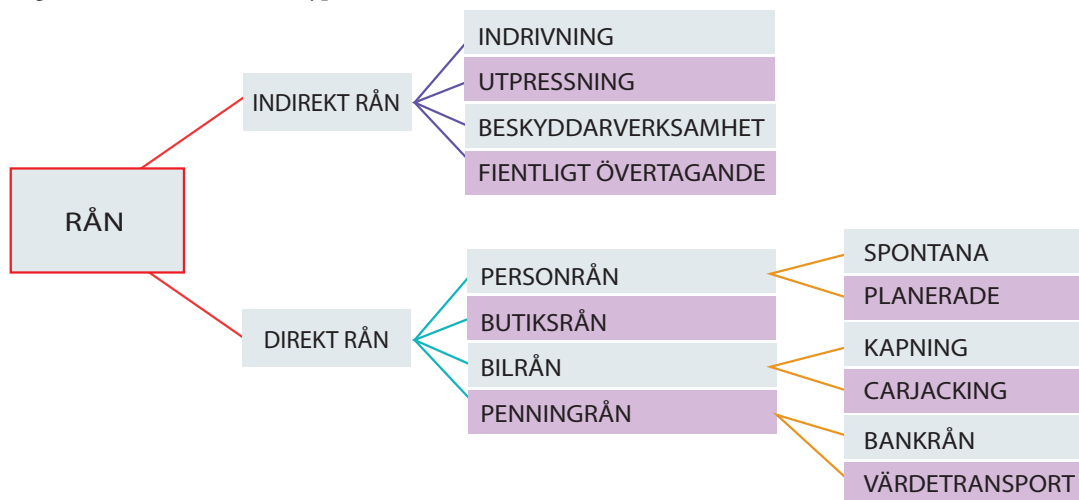
Det direkta rånet är uppenbart. Det handlar om att tillskansa sig pengar eller andra värden från någon annan med hjälp av hot. Men det kan se mycket olika ut vilket vi ser i figuren nedan. Det kan handla om allt från spontana personrån till genomtänkta och välplanerade värdetransportrån. Det kan handla om allt från småpengar till helikopterrån i mångmiljonklassen. Rånens karaktär tenderar också att förändras i takt med att samhällets olika skyddsåtgärder förändras. Då bankerna mer och mer frångår kontanthantering, förskjuts rån bilden i riktning mot värdetransporter och annat. En särskild typ av rån som växt sig allt mer omfattande är olika former av kapningar av olika lastbilslaster som innehåller omsättningsbara tillgångar som elektronik, cigaretter eller sprit.

19 Svenska Dagbladet, 7:e februari, 2012 .

Men rån kan också vara indirekt. Rånets syfte kan vara driva in en faktisk eller påhittad skuld, pressa någon på pengar eller så kallad beskyddarverksamhet. Rånnet kan också ingå som en del ett fientligt övertagande av en affärsverksamhet alltifrån en korvkiosk till en större ekonomisk verksamhet.

Men rånnet kan också vara mer sofistikerat och ske på indirekta vägar via datorer eller annan ekonomisk brottslighet. Vi sammanfattar rån bildens komplexitet i följande figur.

Figur för att beskriva olika typer av rån.

Det gemensamma för de flesta av dessa variationer av rån är att våld är ett viktigt inslag för att uppnå de ekonomiska målen. Det är mot bakgrund av detta som det blir begripligt och meningsfullt att tala om att man i de destruktiva kulturerna bygger upp ett våldskapital med vars hjälp man kan kassera in ekonomiska vinster. Västarna i MC-kulturen är en sådan signal om tillgång till ett kollektivt våldskapital som går att kapitalisera i en indrivningssituation.

Vi kommer här att ge exempel på några sådana rån situationer och deras socioekonomiska konsekvenser.

5.4.2 Personrån

”Tre personer rånades under natten i Malmö. En 15-årig pojke rånades på Limhamns torg av en ensam gärningsman, som enligt pojken ska ha varit beväpnad med en pistol. Strax efter midnatt rånades två 16-åriga pojkar på en mobiltelefon och en mindre summa pengar vid Erikslust. Polisen kunde kort därefter gripa en 17-årig gärningsman utifrån de rånade pojkarnas signalement. 17-åringen är misstänkt för rån, rånförsök, övergrepp i rättsak och ringa narkotikabrott. Vid 4-tiden blev en 23-årig slagen i bakhuvudet av en gärningsman på Stortorget. 23-åringen blev också rånad på en klocka.”²⁰

20 Sydsvenska Dagbladet, 8 januari, 2012.

5.4.2.1 Händelsen

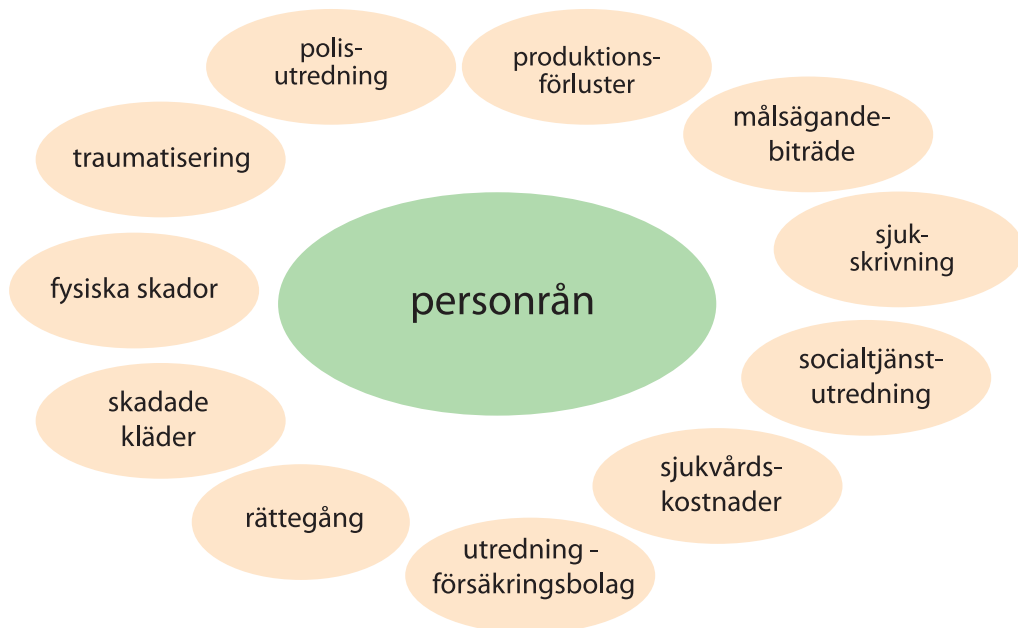
Situationen vi här talar om är vad som brukar kallas ett överfallsrån där våld eller hot om våld är en del av bilden. Drivkrafterna bakom detta kan vara flera olika. Det kan handla om att tillskansa sig pengar och värdeföremål, men det kan lika gärna handla om att få utlopp för inre spänningar och aggression eller visa sig på styva linan inför gänget – att bygga upp sitt våldskapital.

Det utspelar sig en kväll, kanske på en något undanskymd plats, Förövaren kan vara ensam eller det kan handla om några personer som gemensamt är förövare. Offret är någon som man under kortare eller längre stund spanat in. Kanske en medelålders något berusad man som ser ut att vara rimligt välbeställd. Men det kan också vara en ung person med dyrbar jacka och telefon. Påfallande är att trots att bytet från denna typ av rån i regel är tämligen blygsamt – några tusentals kronor i form av kontanter eller föremål – blir de totala skadorna ofta tämligen kostsamma vilket vi kan ana då vi ser kostnadspanoramat

Vi tänker oss, i detta exempel att man fysiskt attackerar offret. Man slår ner personer, förorsakar en del fysiska skador. Kanske utslagna tänder, brutna revben eller avslagen käke. Offret traumatiseras och får såväl somatiska som psykiska men efter händelsen.

Detta leder till polisutredning och utredning från försäkringsbolagets sida för att betala ut ersättning för det som stulits. Offret sjukskrivs under några månader. Händelsen leder i bästa fall till rättegång med alla de ekonomiska effekter detta i sin tur kan leda till vid fällande dom.

5.4.2.2 Effektpanoramat

5.4.2.3 Ekonomiska konsekvenser

I nästa tabell ser vi att bytet av detta är tämligen mediokert i förhållande till de externa skador man förorsakar.

Tabell 6.5, Kostnaderna för ett personrån.

		extern kostnad	därav realt
PERSONRÅN			
effekter	akut somatisk vård	5 000 kr	5 000 kr
	kirurgisk vård	15 000 kr	15 000 kr
	primärvård	4 000 kr	4 000 kr
	psykiatrisk vård	3 000 kr	3 000 kr
	sjukskrivning	24 000 kr	
	produktionsförluster	52 000 kr	52 000 kr
	polisutredning m.m.	30 000 kr	30 000 kr
	stöldgods	5 000 kr	
	förstörelse	5 000 kr	5 000 kr
	försäkringsbolag	3 000 kr	3 000 kr
	rättegång	30 000 kr	30 000 kr
	kriminalvård	50 000 kr	50 000 kr
summa externa kostnader		226 000	197 000

5.4.3 Butiksrånet

”En person fördes till sjukhus efter ett butiksrån på Claesgatan i Malmö. Polisen, som var ute och patrullerade, bevittnade rånet och kunde gripa en gärningsman, född 1996 när han begav sig från platsen. Butiksinnehavaren skadades i huvudet i samband med rånet och fördes direkt till sjukhus. Enligt polisen ska han ha blivit slagen i huvudet med den spetsiga delen av en kofot.”²¹

5.4.3.1 Händelsen

2011 anmäldes 781 rån mot butiker i Sverige. Antalet rån minskade i stort, med ett undantag – rån mot guldsmedsbutiker där ökningen uppgick till 50 %.²²

Bo och några av det gäng han tillhör bestämmer sig för att råna en fristående guldsmedsbutik. Man köper information om butiken via en kontakt. Därefter spanar man på butiken och slår till en kväll strax efter stängning. Gänget tränger sig in i butiken där ägaren och hustrun arbetar, övermannar och binder dem. Mannen misshandlas med slag och sparkar, delar av inredningen slås sönder och därefter hotar gänget att misshandla hustrun. Inför det hotet öppnar ägaren kassaskåpet i butiken och gänget kommer över rikligt med guld föremål. Föremålen säljs därefter vidare till mindre nogräknade hälare och pantbanker.

När gänget lämnar butiken är mannen och hustrun fortfarande bundna vid två stolar. Efter ett tag lyck-

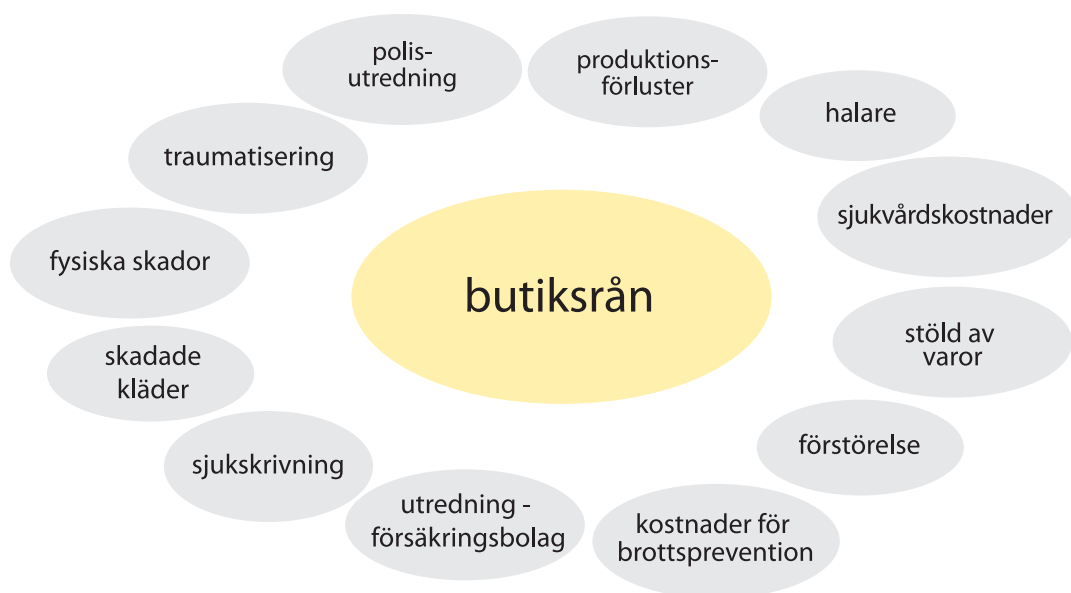
²¹ Sydsvenska Dagbladet, 14 september 2011.

²² Dagens Nyheter, 6 februari, 2012.

as de ta sig loss och larma polis som kommer till platsen. Det blir polisutredning. Försäkringsbolaget gör en omfattande utredning innan ersättning kan betalas ut. Efter händelsen bestämmer sig ägaren för att investera betydande belopp i brottspreventiva åtgärder så som tv-övervakning och sofistikerade larmsystem.

Båda brottsoffer får vård och behandling. Först får de hjälp på akutmottagningen, något senare kirurgi. Därefter får de insatser både från primärvården och öppenvårdspsykiatri liksom recept på både smärtstillande och psykofarmaka. En period efter rånet blir mannen och hustrun sjukskrivna. Sjukskrivningen leder till att butiken är stängd eller bara delvis öppen under ett antal månader, med betydande ekonomisk förlust som följd.

5.4.3.2 Effektpanoramat

5.4.3.3 Ekonomiska konsekvenser

Tabell 6.6; kostnaderna för ett butiksran – guldsmed.

		extern kostnad	därav realt
BUTIKSRÅN, GULDSMED			
effekter	akut somatisk vård	25 000 kr	25 000 kr
	kirurgisk vård	15 000 kr	15 000 kr
	primärvård	4 000 kr	4 000 kr
	psykiatrisk vård	3 000 kr	3 000 kr
	sjukskrivning	36 000 kr	
	produktionsförluster	96 000 kr	96 000 kr
	polisutredning m.m.	40 000 kr	40 000 kr
	stöldgods	500 000 kr	
	förstörelse	75 000 kr	75 000 kr
	försäkringsbolag	20 000 kr	20 000 kr
	Brottsprevention	20 000 kr	20 000 kr
summa externa kostnader		834 000	298 000

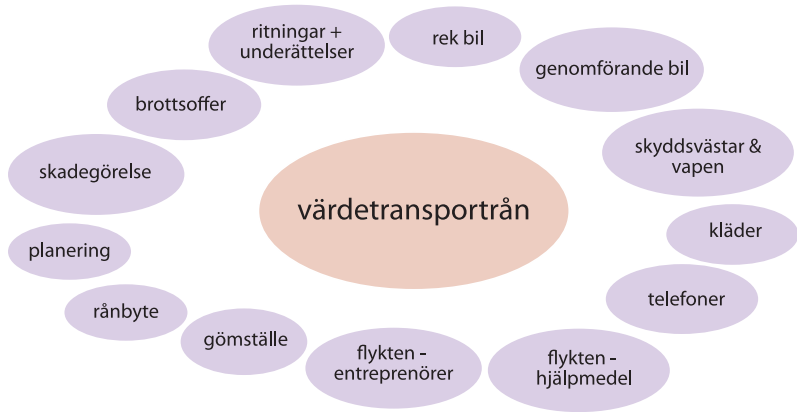
5.4.4 Värdetransportrån

5.4.4.1 Händelsen

Ett gäng om fyra personer planerar ett värdetransportrån. De har information om att en viss typ av transport kommer att ha ett innehåll i form av 5 Mkr i kontanter. Information har köpts av en källa i transportföretaget. Gänget lägger ut planeringen på entreprenad hos en känd ”planerare”.

Sen införskaffas vapen, sprängmedel, skyddsvästar, kläder och telefoner för rånets och de lejer också en underentreprenör för att skydda flykten och avleda förföljare. En bil behövs under rekognoseringsfasen och två bilar till flykten. Samtliga bilar ska stjälas och planen är att bränna dem efter fullgjord uppgift. Efter rånets avser gänget att gömma sig och ligga lågt en tid. För detta har man i tredje hand och via en mellanhand hyrt en sommarstuga i skärgården.

Rånets leder till att man lyckas uppnå sin målsättning. Man stoppar och spränger bilen. Vaktarna hotas och skadas och drabbas av posttraumatiskt stressyndrom. Flyktbilarna bränns upp och man gömmer sig med sitt byte en period efter rånets.

5.4.4.2 Ekonomiska konsekvenser?

Låt oss till att börja med se detta vårdetransportrån ur rånarnas perspektiv. Vi utgår från den projekt-kalkyl som kan tänkas ligga till grund för rånet.²³ I nästa tabell ser vi att investeringskostnaden för detta rån uppgår till 520 000 kronor och den förväntade nettovinsten till 4 480 000 kronor. Avkastnin-gen på rånet blir alltså, vid framgång, 862 %.

I kalkylen ligger en del märkliga fenomen. Att skaffa bilar genom stöld kostar inte rånarna mer än själva kostnaderna för stölden (utförd av dem själva eller lagd på entreprenad). Ur ett samhällsekonomiskt perspektiv utgör detta en transferering mellan bilägaren i första skedet och försäkringsbolaget i det andra skedet och rånarna. Än mer märkligt är att rånbytet som sådant ur ett strikt samhällsekon-omiskt perspektiv inte är något annat än en transferering mellan banken och rånarna. Detta är kanske inte riktigt i linje med det allmänna rättsmedvetandet och de flesta människors spontana tolkning av händelsen.

Tabell 6.7 Projektkalkyl för vårdetransportrån. Rånar-nas tänkta kalkyl.

vårdetransportrån		
projektkalkyl	åtgärder	kostnad
	information	100 000
	planering	150 000
	rekognoseringsbil	10 000
	skyddsvästar	10 000
	vapen	80 000
	flyktbilar	20 000
	uppehållsplats	50 000
	underentreprenörer	100 000
	summa	520 000
bedömd bruttovinst		5 000 000
nettovinst		4 480 000
avkastning		862%

23 Vi föreställer oss inte att rånare ställer upp projektkalkyler i Excell på detta sätt. Snarare att de intuitivt väger risker och kostnader mot möjliga vinster .

Det blir tydligt är att det uppstår en hel del externa effekter och kostnader för uppeldade flyktbilar, sprängskador på värdetransportfordonet liksom annan skadegörelse och de skador av somatisk eller psykisk art som drabbar väktarna i form av traumatisering av ett eller annat slag.

Ser man det på detta vis, vilket visas i nästa tabell, leder rånet till samhällskostnader på 2 117 000 kronor varav 1 941 000 kronor utgörs av reala kostnader.

Tabell 6.8 Projektkalkyl för värdetransportrån – summerade samhällseffekter.

VÄRDETRANSPORTRÅN		extern kostnad	därav reall
effekter	akut somatisk vård	25 000 kr	25 000 kr
	kirurgisk vård	30 000 kr	30 000 kr
	primärvård	4 000 kr	4 000 kr
	psykiatrisk vård	20 000 kr	20 000 kr
	sjukskrivning	96 000 kr	
	produktionsförluster	192 000 kr	192 000 kr
	polisutredning	150 000 kr	150 000 kr
	förstörelse, tpbil	600 000 kr	600 000 kr
	försäkringsbolag	60 000 kr	60 000 kr
	skyddsvästar	10 000 kr	10 000 kr
	Vapenköp	80 000 kr	
	flyktbilar	600 000 kr	600 000 kr
	Rekognoseringsbil	250 000 kr	250 000 kr
summa externa kostnader		2 117 000	1 941 000

I tabellen nedan har vi fördelat ut kostnaderna på olika samhällsaktörer. Det blir tydligt att merparten av kostnaderna drabbar enskilda personer, företag och försäkringsbolag.

Tabell 6.9 Projektkalkyl för värdetransportrån – samhällseffekter fördelade på olika samhällssektorer.

		extern kostnad	därav reall	AF *	FK*	kommun	landsting	rättsväsendet	övrigt	prod.värde
VÄRDETRANSPORTRÅN										
effekter	akut somatisk vård	25 t.kr	25 t.kr				25 t.kr			
	kirurgisk vård	30 t.kr	30 t.kr				30 t.kr			
	primärvård	4 t.kr	4 t.kr				4 t.kr			
	psykiatrisk vård	20 t.kr	20 t.kr				20 t.kr			
	sjukskrivning	96 t.kr			96 t.kr					
	produktionsförluster	192 t.kr	192 t.kr							192 000 kr
	polisutredning	150 t.kr	150 t.kr					150 t.kr		
	förstörelse, tpbil	600 t.kr	600 t.kr						600 t.kr	
	försäkringsbolag	60 t.kr	60 t.kr						60 t.kr	
	skyddsvästar	10 t.kr	10 t.kr						10 t.kr	
	vapenköp	80 t.kr	80 t.kr						80 t.kr	
	flyktbilar	600 t.kr	600 t.kr						600 t.kr	
	rekognoseringsbil	250 t.kr	250 t.kr						250 t.kr	
summa ext. kostnader		2 117 000	1 941 000	0	96 000	0	79 000	150 000	1 600 000	192 000

* AF = arbetsförmedlingen

FK = försäkringskassan

Kalkylerna på förra sidan tar inte ställning till eventuella påföljder som kan uppstå vid gripande, dom och verkställighet inom ramen för rättsväsendet. Istället beskrivs det i nästa avsnitt.

5.5 Straffen

Eftersom människor drabbas olika på ingripanden av rättsväsendet inträffar effekter på många olika plan. De mest självklara effekterna sker inom rättsväsendets olika delar; polis, åklagare, domstol och kriminalvård. De mer indirekta effekterna sker inom sjukvård, socialtjänst, försäkringskassa m.m.

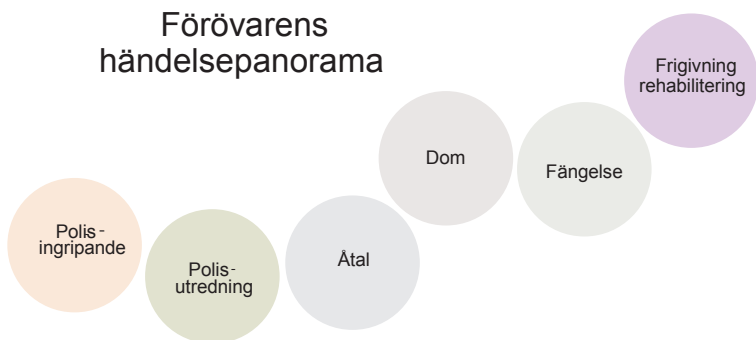
Härtill uppstår ofta effekter genom att personer som avtjänat straff kan ha svårt att få tillträde till arbetsmarknaden – det kan handla om allt från kortsiktigt till livslångt utanförskap på arbetsmarknaden med betydande samhällsförluster som följd. I kalkylexemplen nedan är det centrala inte orsaken till varför man drabbas av påföljd (misshandel, rån, stöld eller narkotikabrott m.m.). Det avgörande är påföljden varaktighet och dess fortsatta konsekvenser efter frigivning.

5.5.1 Händelsen som ledde till fängelsestraff och början till ett liv i utanförskap

5.5.1.1 Från gripande till rehabilitering

Viktor misshandlar en annan person och grips i samband med detta av polis och drabbas därefter av rättsliga konsekvenser. Vad leder händelsen till i termer av ekonomiska effekter? Nu ska vi följa ett sådant händelseförlopp, översiktligt illustrerat i figuren nedan. Händelseförloppet kan naturligtvis arta sig på olika beroende på hur Viktor fortsättningsvis agerar.

Två polispatruller anländer till platsen för misshandeln. Ena patrullen tar hand om vittnen och offret genom att inleda vittnesförhör och samlar in bevis på platsen i form av foton och videoupptagningar. Möjligtvis sker en rätts teknisk undersökning på plats där eventuella spår säkras. Man förhör också målsägaren (brottsoffret) i mån av möjlighet. Kanske sker också fotokonfrontationer för att med säkerhet fastställa gärningsmannens identitet.

Den andra polispatrullen griper Viktor och för honom till polisstation. På plats genomförs ett kort, inledande förhör. Därefter förs Viktor till arrest för att nyktra till. Följande morgon sker ett mer omfattande förhör och en formell förundersökning inleds. Under tiden har brottsoffrets skador dokumenterats på akutmottagningen och ett rättsintyg begärts.

De här inledande åtgärderna leder till att åklagaren, som är förundersökningsledare, anhåller Viktor. Efter förhör finns underlag för åklagare att göra en häktningsframställan varpå en offentlig försvarare begärs och förordnas. Inom några få dygn transporteras Viktor av kriminalvårdens transporttjänst till häktningsförhandling där han häktas på sannolika skäl misstänkt för misshandel alternativt grov misshandel.

Han förflyttas nu till Kronobergshäktets ungdomsavdelning, där han får sitta med vissa restriktioner vad gäller omvärldskontakter. En personutredning förordnas av tingsrätten och utförs av frivårdsinspektörer inom kriminalvården.

Under förundersökningsledningens ledning sker nu ett utredningsarbete hos polisens ungdomsrotel. Förhör med vittnen och med den misstänkte (Viktor) äger rum. Under förhören med Viktor medverkar den utsedde offentlige försvararen. Ett målsägandebiträde utses. En teknisk undersökning genomförs (DNA, skor, fibrer, fingeravtryck m.m.). Omhäktningsförhandlingar sker varannan vecka. Några av dem sker via videolänk.

I slutet av denna process (som kan ta några veckor och under vilken Viktor sitter häktad) väcker åklagaren åtal. Stämningsansökan skickas från tingsrätten till den tilltalade på häktet. Huvudförhandling äger rum inom två veckor efter det att åtal väckts och inför rättegången sker en stor mängd administrativa åtgärder hos tingsrätten. Under huvudförhandling medverkar domare, nämndemän, notarier, försvarsadvokat, målsägarbiträden, vittnen, målsägare, anhöriga m.fl. Viktor transporteras till huvudförhandlingen av personal från kriminalvårdens transporttjänst.

Inför huvudförhandlingen har inhämtats yttranden från frivården och socialtjänsten. Huvudförhandlingen tar ungefär en dag att genomföra och dom kommer att meddelas inom en vecka. I väntan på den skriftliga domen hålls Viktor kvar på häktet. Viktor kommer sannolikt att överklaga domen till hovrätten. Detta leder en förnyad huvudförhandling, vilken i sin tur i huvudsak innebär att hovrätten tittar på film från tingsrättsförhandlingen.

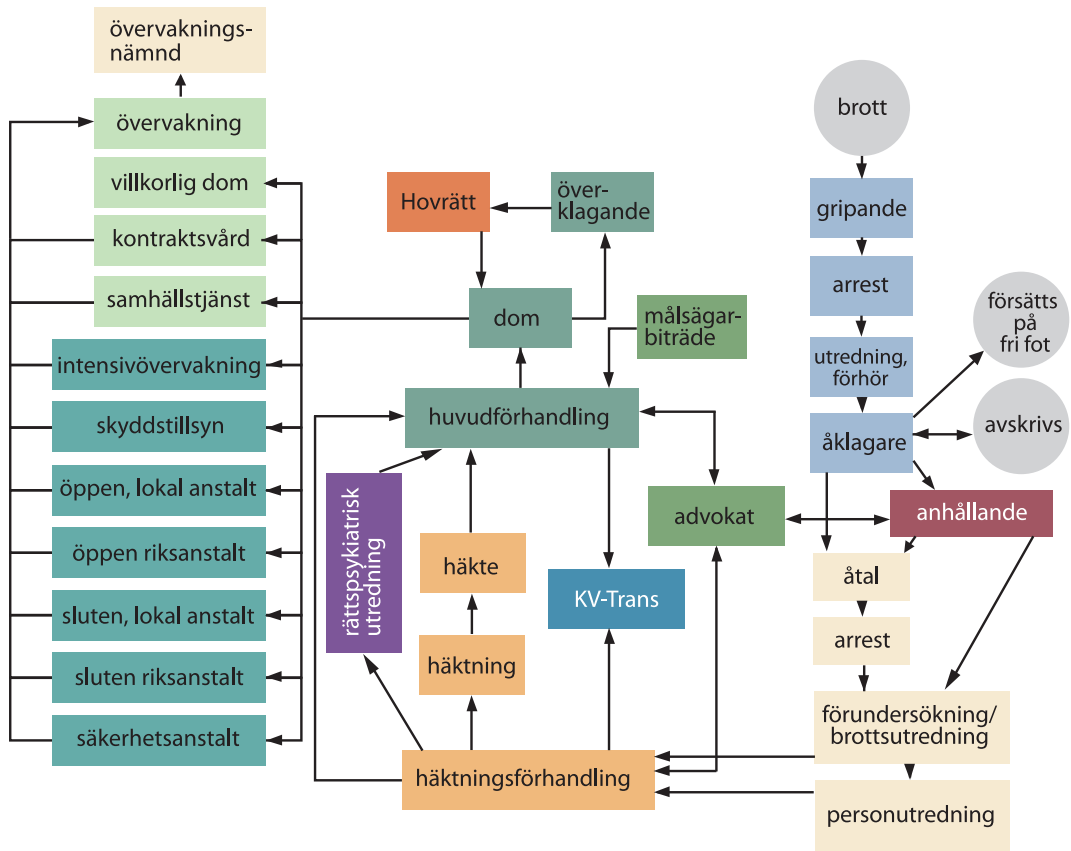
Viktor döms till nio månaders fängelse vilket innebär att han, om allt löper normalt, kommer att frisläppas efter två tredjedelar av strafftiden. Han döms också betala ett skadestånd till offret för det våld han utövat. Efter det att domen meddelats förs Viktor via häktet till anstalt.

På anstalten genomförs en så kallad verkställighetsplanering och han får besök av frivården för att så småningom förbereda utslussning eller eventuell paragraf 34-placering. I slutet av strafftiden får han villkorlig frigivning med övervakning.

Så här långt är detta ett komplext och sammansatt förlopp med ett mycket stort antal aktörer och personer involverade. Detta leder naturligtvis till att det uppstår betydande kostnader fördelade på samhällets olika aktörer främst polis, åklagarväsende, domstol samt kriminalvård och därefter socialtjänst.

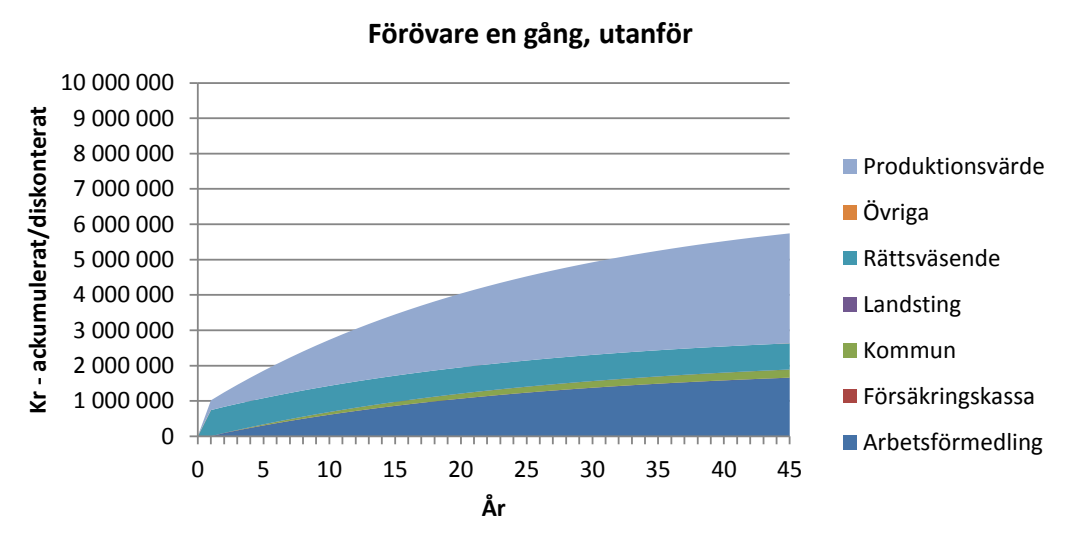
Förloppet i stort, sammanfattas i den här figuren.

Kedja: gripande, åtal, dom, straff

I nästa scenario kommer Viktor aldrig tillbaka till samhället och i synnerhet inte till arbetsmarknaden. De totala långsiktiga kostnaderna uppgår till cirka 6 Mkr, vilket framgår av diagrammet nedan. Den dominerande delen utgörs av de produktionsförluster som uppstår till följd av att han inte riktigt får fotfäste på arbetsmarknaden efter sin fängelseid. Kostnader uppgår till drygt 3 Mkr eller 55 % av de totala kostnaderna. Arbetsförmedlingens kostnader uppgår till knappt 1 Mkr (bl.a. kostnaderna för anställningar med lönebidrag) medan rättsväsendets totala kostnader utgörs av kostnaderna från första året.

Diagram 6.4 Enstaka fängelsestraff som leder till långvarigt utanförskap på arbetsmarknaden.

Samma uppgifter om de ackumulerade kostnaderna återkommer i tabellen nedan fördelade på ett antal olika tidpunkter. En intressant reflektion kring detta är att samhällskostnaderna kring denna typ av brott inte domineras av rättsväsendets kostnader utan av de direkta och indirekta kostnader som uppstår till följd av att Viktor efter strafftiden inte lyckas ta sig in på arbetsmarknaden.

Tabell 6.10 Enstaka fängelsestraff som leder till långvarigt utanförskap på arbetsmarknaden.

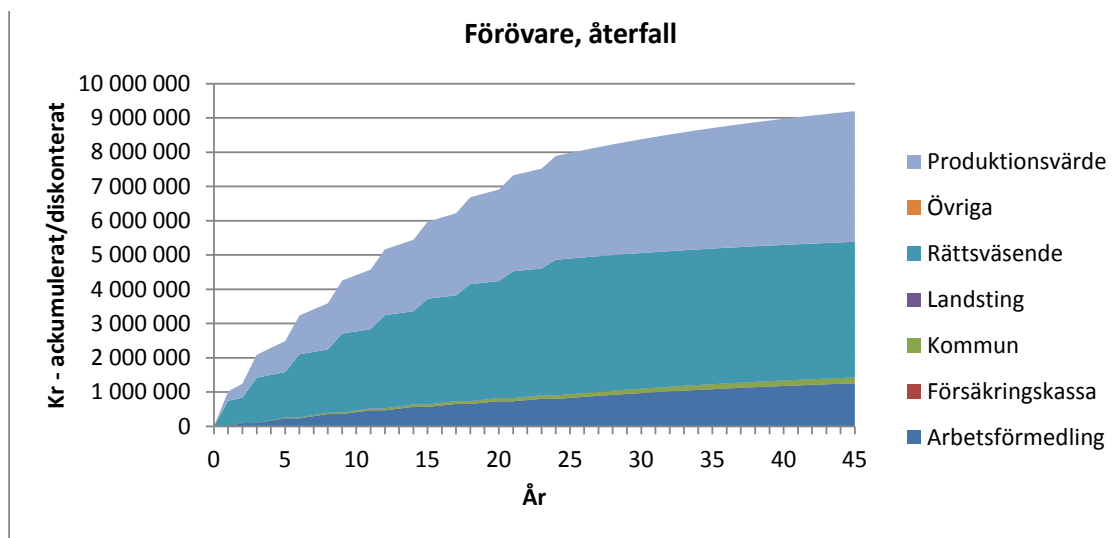
t	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	92 308	305 776	860 434	1 374 082	1 659 292
Försäkringskassa	0	0	0	0	0	0
Kommun	0	0	31 413	113 035	188 621	230 592
Landsting	0	0	0	0	0	0
Rättsväsende	740 900	740 900	740 900	740 900	740 900	740 900
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	276 000	408 692	776 926	1 733 711	2 619 753	3 111 740
Summa	1 016 900	1 241 900	1 855 015	3 448 080	4 923 355	5 742 524

5.5.2 Upprepade fängelsestraff till följd av medlemskap i ett gäng- eller en vit maktörelse

I det förra scenariot har vi analyserat de kort- och långsiktiga effekterna av ett fängelsestraff som, utöver de rättsliga effekterna, leder till en sorts utanförskaps- eller stigmatiseringseffekt som i sin tur leder till att Viktor inte lyckas ta sig in på arbetsmarknaden.

I nästa scenario tänker vi oss att Viktor blir en återfallsförbrytare som med viss regelbundenhet, inte bara begår brott, utan också blir upptäckt, åtalad och dömd för dessa. Det innebär att denna händelse bara blir en i raden av likartade händelser i Viktors liv. Han återkommer som förövare vart annat, vart tredje eller vart fjärde år under en lång följd av år. Vid några tillfällen, då han mött sin överman eller sina övermän, hamnar han själv i en brottsofferroll. De långsiktiga kostnaderna för honom blir i detta scenario betydande. De personerna med egen erfarenhet av utanförskapskulturerna menar att det här är det sannolika scenariot. Följande diagram illustrerar domar och påföljder vart tredje år fram till ca 25 år efter den ursprungliga händelsen.

Diagram 6.5 Upprepade fängelsestraff som också leder till långvarigt utanförskap på arbetsmarknaden.

I tabellform ser vi att detta scenario genererar ackumulerade (summerade) kostnader för den ursprungliga händelsen på drygt 9 Mkr.

Tabell 6.11; upprepade fängelsestraff som dessutom leder till långvarigt utanförskap på arbetsmarknaden.

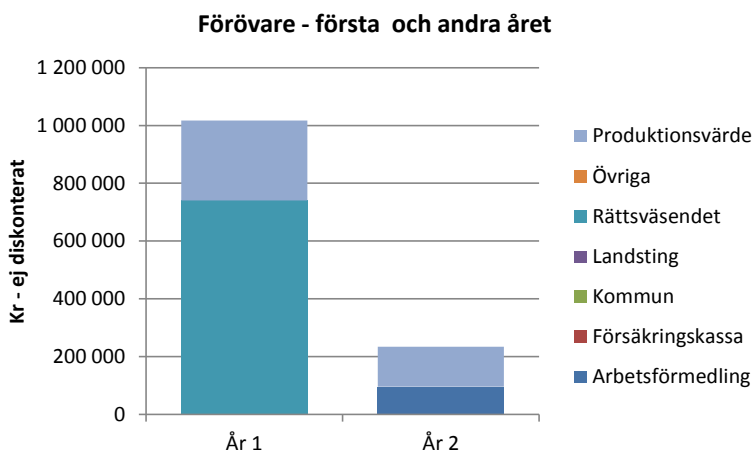
	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	92 308	231 812	564 096	967 705	1 252 915
Försäkringskassa	0	0	0	0	0	0
Kommun	0	0	20 529	69 427	128 820	170 791
Landsting	0	0	0	0	0	0
Rättsväsende	740 900	740 900	1 326 606	3 087 529	3 958 900	3 958 900
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	276 000	408 692	904 514	2 244 895	3 320 753	3 812 741
Summa	1 016 900	1 241 900	2 483 461	5 965 947	8 376 178	9 195 346

5.5.3 Händelsen som ledde till ett engångsstraff och inget mer

Vi har nu räknat på två olika scenarion baserade på att Viktor på olika till följd av den uppkomna situationen inte bara hamnar i fängelse utan också marginaliseras på arbetsmarknaden. Ett tredje scenario är att Viktor, efter avtjänat straff, fått sig en tankeställare och inte återfaller till nya brott utan istället lyckas ta sig tillbaka till arbetsmarknaden. Hans avhopp sker omgående efter frigivning.

Kostnaderna för förövaren blir naturligtvis helt annorlunda än i de tidigare scenarion vi studerat. På kort sikt uppgår kostnaderna under första året till cirka 1 Mkr, uppdelat på ca 740 000 Kr i samhällskostnader inom rättsväsendet och 275 000 kr i produktionsbortfall. Merparten av kostnaderna inom rättsväsendet, cirka 500 000 kr, består av kostnader inom kriminalvården.

Diagram 6.6 Kostnaderna under år 1 & 2 för förövare som drabbas av fängelsestraff.

Under det andra året friges han från sitt fängelsestraff men det uppstår restkostnader i form av förlorad produktion och försörjningskostnader-lönebidrag. De totala samhällskostnaderna under det andra året uppgår till drygt 200 000 kr. Det innebär att händelsen blir ett uppvaknande som leder till att Viktor bestämmer

sig för att inte begå fler brott. Efter de inledande trassligheterna med att ta sig tillbaka till samhället och arbetslivet kommer Viktor att leva sitt liv som en "normalmedborgare". Det uppstår inga nya långsiktiga kostnader till följd av detta. Då ser vårt sista alternativ ut på följande sätt:

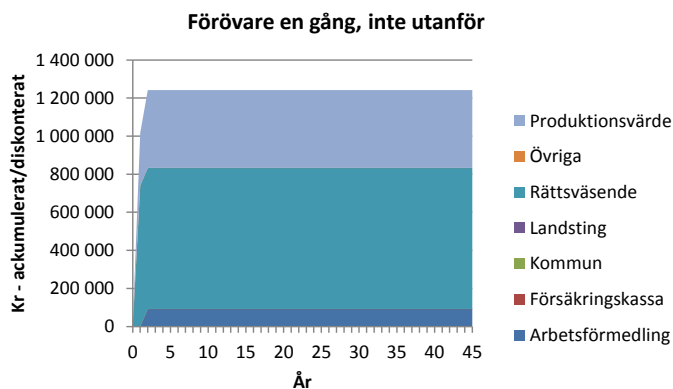

Diagram 6.7 enstaka fängelsestraff som leder till långvarigt utanförskap på arbetsmarknaden.

I nästa tabell blir det tydligt att inga nya kostnader tillkommer efter det andra året. De samlade kostnaderna för detta scenario landar på 1.2 Mkr.

Tabell6.12 enstaka fängelsestraff som leder till långvarigt utanförskap på arbetsmarknaden

	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	92 308	92 308	92 308	92 308	92 308
Försäkringskassa	0	0	0	0	0	0
Kommun	0	0	0	0	0	0
Landsting	0	0	0	0	0	0
Rättsväsende	740 900	740 900	740 900	740 900	740 900	740 900
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	276 000	408 692	408 692	408 692	408 692	408 692
<i>Summa</i>	<i>1 016 900</i>	<i>1 241 900</i>	<i>1 241 900</i>	<i>1 241 900</i>	<i>1 241 900</i>	<i>1 241 900</i>

5.5.4 Gripande och enklare påföljd

Ytterligare ett scenario är att Viktor blir inblandad i en mindre händelse, ett slagsmål eller skadegörelse som inte leder till något annat än att han grips, anhålls eller häktas en kortare period. Efter utredning rån polisens sida åtalas han och döms till kortare påföljd på öppen anstalt eller möjligtvis döms villkorligt eller med elektronisk fotboja med övervakning. Kostnaderna för detta redovisas i tabellen nedan.

Tabell 6.13, kostnaderna för en kortare påföljd.

GRIPEN + KORT STRAFF		extern kostnad	därav reallt
effekter	polisutredning	30 000 kr	30 000 kr
	häkteskostnader	12 000 kr	12 000 kr
	åtalskostnader	12 000 kr	12 000 kr
	domstolskostnader	16 000 kr	16 000 kr
	kriminalvårdskostnader	15 000 kr	15 000 kr
	produktionsförluster	24 000 kr	24 000 kr
summa externa kostnader		109 000	109 000

5.6 Grupp- och systemeffekter

5.6.1 Polisens prislista och några exempel

De kostnader vi presenterat ovan är i princip alla kopplade till enstaka personer eller enstaka händelser. I själva verket skapar personer i destruktiva subkulturer mängder av effekter, först på gruppnivå och sedan på samhällsnivå. Dessa kostnader är med viss självklarhet svårare att fånga än de individuella kostnaderna. Låt oss ge några exempel.

Polisen har sedan en tid tillbaka börjat ta betalt för sin närvaro vid olika arrangemang. Denna ersättning regleras i en förordning²⁴ där man också prissatt olika polistjänster. En poäng med denna typ av prislister är de synliggör de kostnader som uppstår t.ex. vid en fotbollsmatch som kraftigt störs av huliganer eller en konfrontation mellan vänster- och högerextremister. Vår erfarenhet är att synliggjorda kostnader leder till två saker. Den ena är förhöjd medvetenhet om att denna typ av händelser kostar pengar. Den andra, kanske viktigare, är att när kostnaderna ska fördelas på olika aktörer uppstår kraftiga incitament att göra något åt det.

Detta blev tydligt t.ex. när Stockholms Län började fakturera idrottsorganisationer. Det som då hände var att ölpriserna sänktes för att öka försäljningen i hopp om att möta de ökade kostnaderna för polisinsatser, trots vetskapen om att ökad alkoholkonsumtion leder till ökat våld. Tabell 6.14 visar styckpriserna för olika insatser.

Tabell 6.14; polisens kostnad för olika insatser.

polisens prislista		
	polisman, timme	920 kr
	polisman dag	7 360 kr
	polishund, timme	320 kr
	polishund dag	2 560 kr
	polishelikopter, timme	15 200 kr

Låt oss föreställa att polisen skapar en kommendering för att hantera t.ex. en konfrontation mellan vänster- och högerextremister. Det kan också handla om en fest eller annan tillställning i någon av de gängkriminella strukturerna. I tabellen nedan har vi summerat vad en sådan, relativt måttlig kommendering med 40 poliser, fyra polishundar samt några timmars helikopterflyg kostar. Vi ser då att prislappen för en sådan händelse uppgår till cirka 350 000 kronor.

Tabell 6.15, exempel på polisen kommenderingskostnad för en ”måttligt stor” kommendering.

poliskommendering, exempel		
	40 polismän en dag	294 400 kr
	4 polishundar en dag	10 240 kr
	1 polishelikopter 3 timmar	45 600 kr
	total kostnad	350 240 kr

Man kan ställa sig frågan om det är en liten eller stor kostnad. Svaret beror, som alltid, på vad man jämför med. Om insatsen förhindrar att en enda person undviker den typen av måttlig kognitiv funktionsnedsättning vi tidigare presenterat där de totala långsiktiga kostnaderna uppgår till 5.6 Mkr har det lett till en avkastning på 16 gånger pengar. Problemet är naturligtvis att man aldrig vet om detta sker. Kalkylen ger oss bara en fingervisning om storleksordningarna.

24 Förordning 1982:789, uppdaterad 2009:586.

5.6.2 En mindre social konfrontation

Men det uppstår betydligt fler kostnaderna än bara polisens kommenderingskostnader kring denna typ av händelse. Sjukvården och räddningstjänsten intar regelmässigt någon form av beredskap som naturligtvis kostar pengar. Socialtjänsten aktiverar "fältare" och jourpersonal för att härbärgera de sociala effekter som kan uppstå. För allmänhet och näringsidkare uppstår både tidsförluster och intäktsförluster samt allmänna olägenheter. Kanske uppstår också mindre sjukskrivningskostnader. Hur detta kan se ut illustreras i tabellen nedan. Vi ser nu att de totala kostnaderna för detta fenomen uppgår till knappt en halv miljon kronor.

Tabell 6.16, exempel på samhällskostnaderna för en "medelstor" kommendering.

LITEN KOMMENDERING		extern kostnad	realt	AF	FK	kommun	landsting	rättsväsendet	övrigt	prod.värde
	Kommendering	350 240	350 240					320 240		
	sjukvårdsresurser (beredskap)	30 000	30 000				30 000			
	social beredskap (kommun)	30 000	30 000			30 000				
	tids- och inkomstförluster	100 000	100 000						40 000	60 000
	sjukskrivningseffekter	12 000	12 000		12 000					
summa externa kostnader		522 240	522 240	0	12 000	30 000	30 000	320 240	40 000	60 000

5.6.3 Den större konfrontationen eller demonstrationen

Det vi illustrerat ovan är en mindre händelse, en sorts lightversion av en konfrontation. I verkligheten förekommer betydligt mer dramatiska situationer.

- Konfrontationer i samband med derbymatcher eller så kallade högriskmatcher (huliganer), konfrontationer mellan olika fotbollsligor.
- Massiva polisinsatser i samband större händelser kopplade till gängkriminalitet såsom i Malmö och Södertälje.
- Stora konfrontationer mellan t.ex. vit makt-rörelser och våldsamma vänster-autonoma såsom i de så kallade Salemdemonstrationerna eller nationaldagsdemonstrationerna.
- Konfrontationer mellan olika gängstrukturer såsom Bandidos och Hells Angels eller de så kallade K- och M-falangerna i Malmö.
- Manifestationer som leder till konfrontation mellan polis och demonstranter såsom de så kallade Göteborgskravallerna.

Konfrontationer av de här slagen leder till betydligt mer omfattande konsekvenser än det tidigare exemplet. Misshandel, omfattande sjukvårdsinsatser, omfattande polisiära insatser, skadegörelse m.m. Bara för att ta ett exempel var polisen kostnad för Salemkommenderingen 2010, 2 712 215 kr.²⁵

25 Uppgifter från länspolismästarens kansli i Stockholms Län.

Låt oss, utifrån vad som faktisk hänt i några av dessa händelser titta på de ekonomiska konsekvenserna av en sådan händelse.

5.6.3.1 Händelsen

I samband med en större demonstration förutser polisen en konfrontation mellan ett 60tal personer ur valfri vit makt-rörelse och ett lika stort antal personer från antifascistisk aktion. Konfrontationen sker i den stora stadens kärna. Utöver dessa två kärnor har flera hundra personer samlats.

Polisen har tillsammans med räddningstjänst och sjukvård, liksom kommunens socialtjänst, mycket personal på plats.

Konfrontationen leder till våldsamma slagsmål. En ung man skadas så allvarligt att han får livslånga invalidiserande skador. En annan man erhåller allvarliga men inte invalidiserande skador. Ett antal andra personer erhåller mindre och måttliga misshandelsskador. Socialtjänst och sjukvården får en intensiv dag. Räddningstjänsten får ingripa och stoppa ett flertal bränder, bland annat bränns två bilar upp.

Med hjälp av en videokamera dokumenterar polisen det som sker efter bästa förmåga. Flera personer grips. Några av dem döms till kortare och i något fall längre fängelsestraff. Ett omfattande utredningsarbete sker hos polis och åklagare. Ett flertal personer drabbas av kortare påföljder.

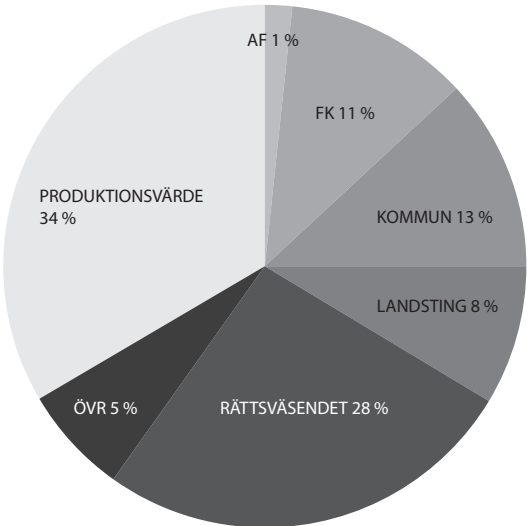
Det sker en hel del skadegörelse på butiker, bilar och annan egendom. Butiksägare tvingas slå igen butiker över dagen och får minskade intäkter. Det blir trafikstörningar för både yrkestrafik och privattrafik med tidsförluster och direkta företagskostnader som följd.

5.6.3.2 Effektpanorama

5.6.3.3 Ekonomiska konsekvenser

Diagram 6.8 kostnadernas fördelning mellan olika aktörer till följd av en större konfrontation eller demonstration.

GENOMSnittlig ÅRSKOSTNAD EFTER 1 ÅR - ANDEL

	1
Arbetsförmedling	300 000
Försäkringskassa	2 486 000
Kommun	2 960 000
Landsting	1 906 000
Rättsväsendet	6 228 000
Övriga	1 093 000
Produktionsvärde	7 750 000
Summa	22 723 000

Tabell 6.17; de ekonomiska effekterna av en större konfrontation eller demonstration.

Tabell 6.18; de ekonomiska effekterna av en större konfrontation eller demonstration fördelat per deltagare.

summa externa kostnader		22 723 000	17 603 000
antal deltagare		125	125
kostnad per deltagare		181 784	140 824

5.6.4 Samhällets systemanknutna skyddsåtgärder

Vi har nu pekat på några av de gruppfenomen som leder till kostnader för destruktiva subkulturer. Men det finns ytterligare en grupp kostnader som uppstår till följd av detta. Vi har tidigare kallat de systemanknutna kostnader. Med det menar vi samhälleliga kostnader som uppstår till följd av våldsamma, destruktiva subkulturer. I nästa figur har vi identifierat några sådana grupper.

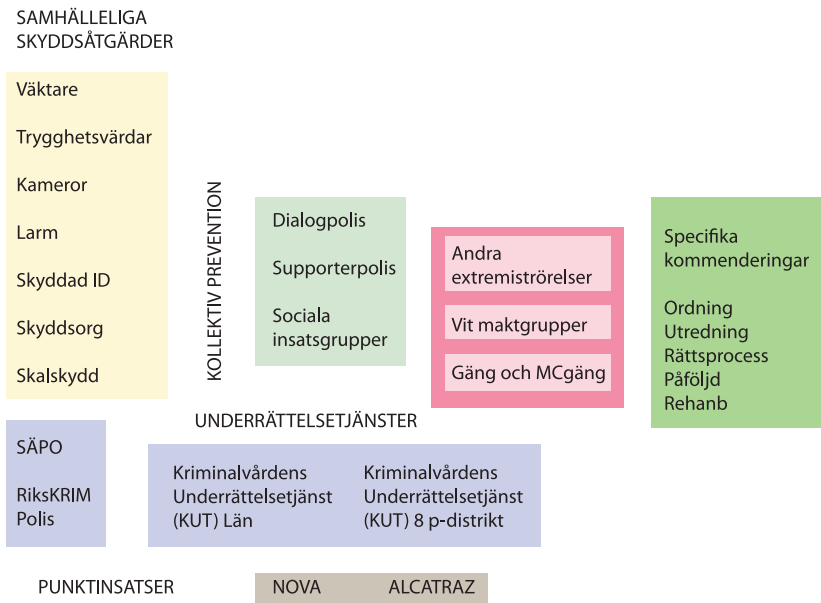
Längst ner i figuren har vi, med utgångspunkt i Stockholms Län, identifierat några av rättsväsendets olika insatser som handlar om informationsinsamling och underrättelsetjänst. SÄPO som främst är fokuserad på olika sorters extremiströrelser. Olika delar kriminalunderrättelsetjänsten (KUT) som kanske mer fokuserar på att samla kunskap om organiserad brottslighet.

Sedan har vi en grupp av kostnader som mer är fokuserad på att arbeta preventivt. Hit hör t.ex. supporterpolis, dialogpolis och sociala insatsgrupper som på olika vis i dialog och förbyggande försöker förhindra att olika situationer och konfrontationer uppstår. De sociala insatsgrupperna har som fokus att motverka rekrytering till organiserad brottslighet.

Härtill har vi de olika punktinsatser polisen har gjort och fortfarande genomför för att identifiera, punktmarkera och störa särskilt utvalda grupper med kriminell aktivitet – satsningar så som NOVA och Alcatraz. Fokus ligger i första hand mot gängkulturen, MCgängen och det som kallas grov organiserad brottslighet (GOB).

Vid sidan har vi alla de parapolisinsatser som sker i preventivt syfte, t.ex. väktare som skyddar allmänna kommunikationer eller offentliga myndigheter mot åverkan, intrång och skadegörelse. Till detta kommer att man hos allt fler aktörer (offentliga och privata) bygger upp skyddsorganisationer som skydd

mot denna form av aktiviteter. En del skydd är olika former av skalskydd så som larm, slussar, inpasseringssystem etc. Andra är kollektiva preventionssatsningar som t.ex. Farsor och Morsor på stan, olika frivilligorganisationer, ”fältare”, socialjourer etc.

Ovanpå nämnda kostnader tillkommer direkta systemkostnader som uppstår olika former insatser vid händelser av det slag vi pekat på ovan.

Vad kostar då detta? För att ta ett exempel visar kostnadsutfallet i Stockholms Län för NOVA och aktionsgrupp Stockholm att denna verksamhet år 2011 kostar 41 Mkr varav 14,5 Mkr är NOVAS andel.²⁶ Hela länskriminalpolisavdelningens (varav Nova utgör en del) budget för verksamhetsåret 2011 uppgår till 424 miljoner kronor.²⁷

Dialogpolisens budget för samma år uppgår till 2 580 000 kronor.²⁸

Många kommuner har de senaste åren inrättat tjänst som säkerhetschef. Om vi utgår från att en sådan tjänst har ett löneläge på 32 000 kronor, innebär detta en årlig kostnad på 518 000 kronor.²⁹

Det finns alltså mängder med systemkostnader kopplade till destruktiva subkulturer. Här har vi saknat möjlighet att gå på djupet för att fånga alla systemkostnader.

6. NÅGRA RÄKNEEXEMPEL PÅ ETT LIVSFÖRLOPP I DESTRUKTIVA SUBKULTURER

6.1 Principen

Vi har gett exempel på vad olika händelser som berör de destruktiva subkulturerna i denna studie kan få för konsekvenser. Naturligtvis är varje sådan händelse i verkligheten unik. Det vi gjort här är att tillsammans med våra expertgrupper mejslat fram rimligt representativa förlopp och därefter prissatt dem.

Varje sådan händelse har utgjort en modul i vår kalkylmodell där vi identifierat händelserna, kvantifierat dem och därefter, med utgångspunkt i vår prislista, prissatt dem. Detta har vi sedan fördelat de sex olika samhällssektorer vi har i vår modell för att därefter summera. Ibland på kort sikt och ibland för längre förlopp.

I det här kapitlet kommer vi att ge tre exempel på sammansatta förlopp och beräkna deras effekter. Det vi kommer att göra är att skildra två tänkta individförlopp – ett från vit maktkulturen och ett från gängkulturen – samt ett gruppförlopp – vad som kan tänkas ske i en gängstruktur under en femton - till tjugofemårsperiod.

26 Sammanställning länskriminalpolisen, 2012-01-30.

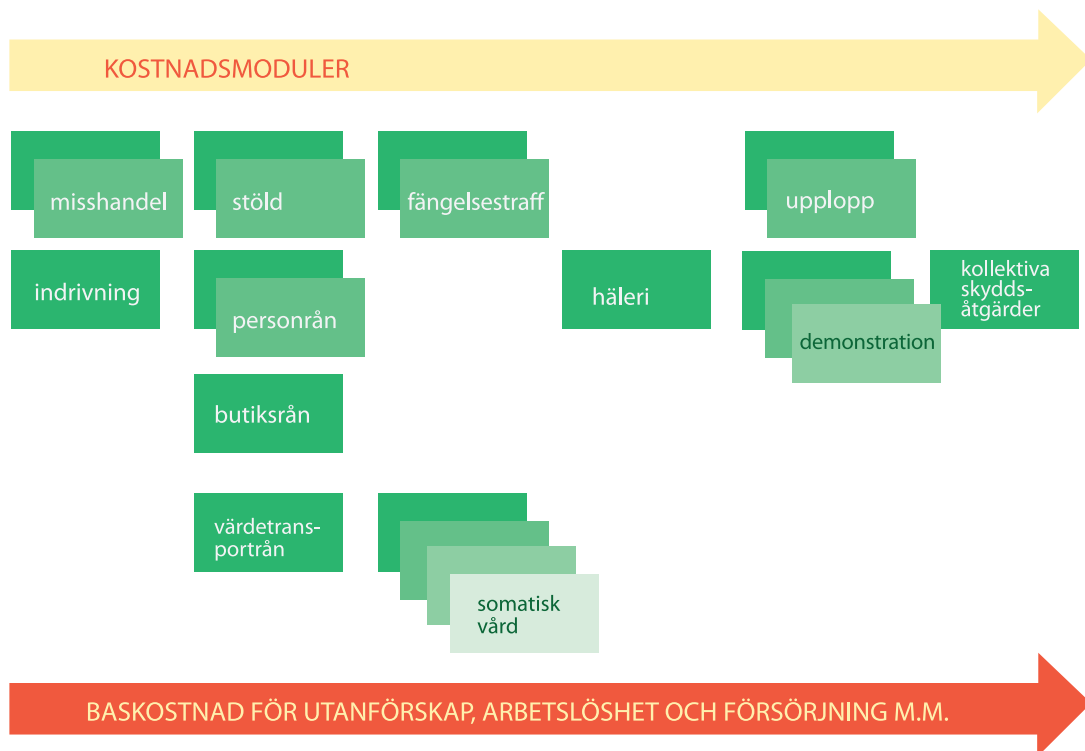
27 Verksamhetsplan 2011 för länskriminalpolisavdelningen.

28 Uppgift från dialogpolisens chef.

29 Uträkning: $32.000 \times 1.35 \times 12$.

Rent konkret och i modelltermer kommer vi konfrontera dessa tänkta förlopp med vår kalkylmodell och bygga samman dem till en kronologisk helhet ungefär som det principiellt illustreras här nedan.

KOSTNADERNAS FÖRDELNING ÖVER ETT TÄNKT LIVSFÖRLOPP

Det ska tilläggas att vi – utifrån den tidigare formulerade försiktighetsprincipen – valt att inte skapa förlopp eller göra kalkyler baserade på värsta tänkbara scenarion utan snarare beräknat så lågt som möjligt för att inte riskera att överdriva effekterna. De personer och de gång vi skildrar nedan utgör snarare en lightversion av de fenomen vi studerar.

Det betyder inte att vi därmed kan säga vad ett liv i vit makt-rörelsen kostar eller vad ett kriminellt gäng kostar. Det betyder att vi kan säga att vi fått en prislapp på vad just dessa tre förlopp kan tänkas kosta. Hur generell denna kunskap är beror på om våra moduler i kalkylen är korrekt men framförallt om de livsförlopp vi skildrar är rimligt realistiska.

Men det säger faktiskt något mer. Det säger att med mer tillgång till data och med mer kunskap om olika destruktiva subkulturer har vi en modell som vi använda till att leta efter sådana mer generella svar med.

6.2 Gurras framtid i gängkulturen

6.2.1 Livsförlopp

Gurra är idag 35 år gammal. Han har varit med i sitt gäng sedan han var 20. Hans resa in i den gängkriminella världen har följt ett vanligt förekommande mönster. En ofullständig skolgång, en delvis dysfunktionell familj med en psykisk skör mamma och en nyckfull och stundtals våldsam pappa. Tidigt upplevde Gurra att han inte hörde hemma och inte fick vara med. Han utvecklade tidigt ett aktivt revoltbeteende olika former av asociala inslag. Slagsmål i skolan, snatterier, anlagda småbränder etc.

Under puberteten växte han snabbt och blev lite större än sina jämnåriga kamrater. Han började under tid söka sig till gäng med lite äldre ungdomar där han bor. Gäng med delvis kriminellt beteende. Hans föräldrar tappar nu greppet över honom. Han börjar med både alkohol och droger – inledningsvis marijuana, senare både amfetamin och kokain. Han blir till föremål för insatser från socialtjänstens sida ett flertal gånger.

Tillsammans med de lite äldre ungdomarna i gänget styrketränar han och börjar träna olika kampsporter. Vid 17 års ålder är hans relation som hang around till ett specifikt gäng etablerat och vid 20 års ålder har han erövrat platsen som fullvärdig medlem. Under följande period bygger han upp sitt våldskapital genom ett antal olika kriminella handlingar präglade av våld; rån, indrivning, beskyddarverksamhet etc.. Under de kommande 15 åren skulle man kunna beskriva hans liv som professionellt gängkriminell.

Under samma period arbetar inte Gurra utan försörjer sig delvis genom kriminella aktiviteter men också i förbluffande hög grad genom olika försörjningskällor i den offentliga sektorn. Han har långa perioder av försörjningsstöd och a-kassa, men framförallt sjukpenning och senare sjukersättning. Till sin hjälp har han och gänget ”en tam” läkare som villigt både förskriver narkotiska preparat och formulerar intyg som grund för beslut hos försäkringskassan om sjukpenning och sjukersättning.

Gänget jagas systematiskt av polisen till följd av den nationella satsningen mot grov organiserad brottslighet. På så sätt skulle man kunna säga att Gurra förbrukar rätt mycket resurser inom rättsväsendet. Ett flertal olika kriminella aktiviteter präglar livet i gänget – allt från stölder och inbrott, narkotikahandtering och indrivning samt beskyddarverksamhet till svartjobb och ekonomisk brottslighet främst inom byggbranschen - vilket gör att Gurra och andra medlemmar gång på gång blir till föremål för olika polisingripanden.

Under en period ägnar sig gänget åt mer systematiska butiksrån, t.ex. mot guldsmedsbutiker och vid ett tillfälle medverkar Gurra i ett större värdetransportrån. Gänget kommer ändå fram till att gammeldags beskyddarverksamhet, där de hotar småföretagare om våld, ger större ekonomisk avkastning till mindre risk. Gurra som nu är storväxt figur fungerar som frontfigur och torped i detta sammanhang.

Eftersom våld förekommer som en del av denna verksamhet blir Gurra både utsatt för våld (av rivalis-

erande gäng) men framförallt utövar han våld. Vid ett par tillfällen misshandlar han andra personer i det vi tidigare kallat ”måttligt misshandel”. Vid ett tillfälle döms Gurra till fängelse för misshandel men samtidigt blir till föremål för utredningar 10-15 gånger under en 15årsperiod. De flesta utredningarna läggs ner på grund av brist på bevis men ett fåtal leder till häktning och åtal. Vid ett tillfälle döms han till ett något längre fängelsestraff för en misshandel, vid två senare tillfällen till kortare straff för inbrott och stöld.

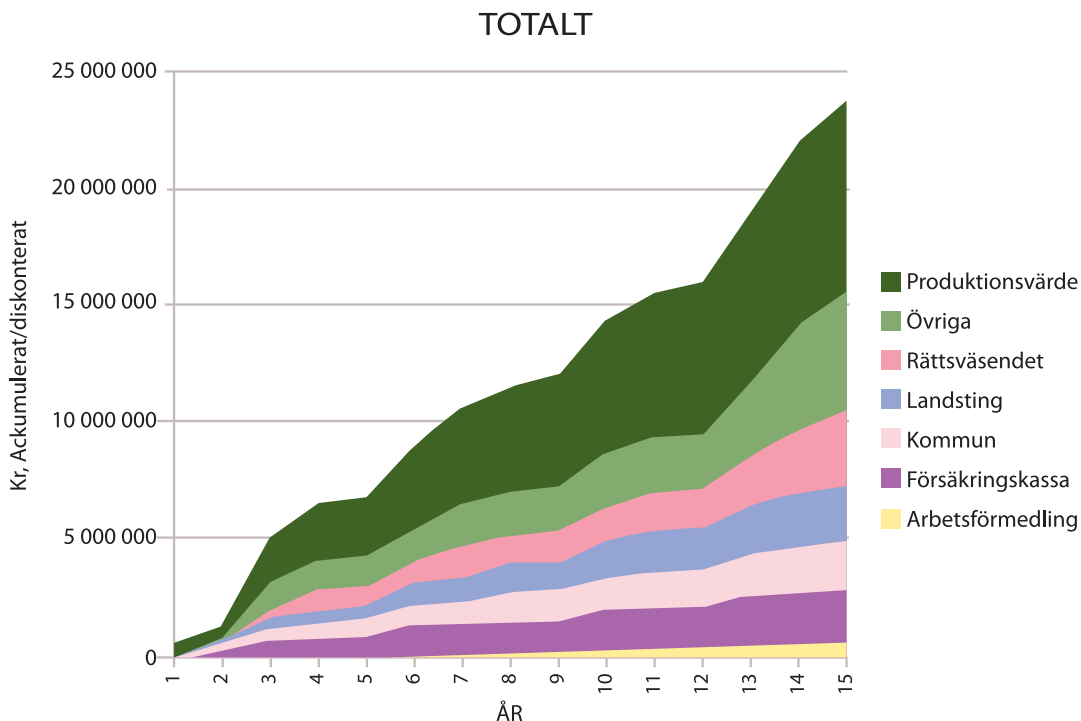
Under slutet av femtonårsperioden tilltar Gurras narkotikamissbruk alltmer och han känner sig efter hand allt mer sliten av det kriminella livet. Hans längtan att lämna detta liv och få ett ”normalt Svensson liv” växer sig allt starkare – familj, jobb och bostad. Bidragande orsak till detta är att han sedan några år tillbaka lever tillsammans med sin flickvän och numera är pappa till en treårig dotter. Vid 35 års ålder lämnar han sitt gamla gäng i ”good standing”.

6.2.1.1 Effektpanorama

6.2.2 Ekonomiska konsekvenser

Diagram 7.1 de långsiktiga ackumulerade samhällskostnaderna för en gängkriminell person.

I diagrammet ser vi de socioekonomiska effekternas ackumulerade tillväxt under de femton år Gurra är medlem i sitt gäng. Vi ser att kostnaderna totalt uppgår till knappt 24 Mkr.

En dominerande post är alla de produktionsförluster (8,2 Mkr) som uppstår till följd av att personer i och berörda av denna gängkultur inte arbetar och bidrar till det gemensamma folkhushållet och att de genom gängets verksamhet skapar liknande effekter hos andra personer.

För kommun, landsting och försäkringskassa uppstår kostnader på vardera cirka 2 Mkr. Kostnaden för övriga aktörer, varav effekterna på allmänhet och företag utgör de dominerande delarna, uppgår till cirka 5 Mkr. Rättsväsendets kostnader uppgår för 15 årsperioden till drygt 3 Mkr.

Tabell 7.1 de långsiktiga ackumulerade samhällskostnaderna för en gängkriminell person fördelade mellan aktörer och över tid.

	Totala kostnader					
	1	2	5	10	12	15
Arbetsförmedling	30 000	58 846	138 897	277 420	338 830	440 684
Försäkringskassa	5 833	34 519	625 793	1 637 167	1 712 618	2 277 227
Kommun	155 000	304 038	717 634	1 412 725	1 711 688	2 197 511
Landsting	15 033	77 565	589 898	1 544 665	1 698 783	2 318 613
Rättsväsendet	4 833	88 327	886 510	1 406 296	1 697 477	3 266 954
Övriga	10 667	78 615	1 244 282	2 303 764	2 363 629	5 076 885
Produktionsvärde	285 000	637 885	2 697 884	5 772 504	6 484 574	8 228 100
Summa	506 367	1 279 796	6 900 898	14 354 541	16 007 600	23 805 973

GENOMSNIITTLIG ÅRSKOSTNAD EFTER 15 ÅR - ANDEL

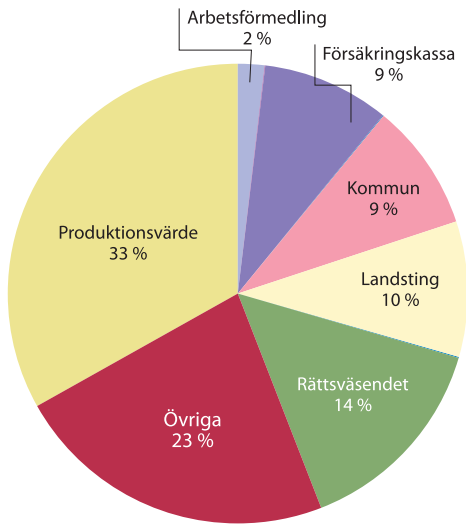

Diagram 6.2 kostnadernas procentuella fördelning för en gängkriminell under en 15-årsperiod.

Kostnaderna för detta växer långsamt i början eftersom Gurras utanförskap inte fullt ut är etablerat. Första årets kostnader uppgår endast till 500 000 kronor. Men redan efter fem år uppgår de genomsnittliga årliga kostnaderna till cirka 1.5 Mkr (odiskonterat). De genomsnittliga årskostnaderna för femtonårsperioden, uppgår till cirka 2.2 Mkr.

Tabell 7.2 De årliga genomsnittskostnaderna (odiskonterade) fördelade per aktör och vid olika tidpunkter.

	Genomsnittlig årskostnad (ej diskonterat)					
	1	2	5	10	12	15
Arbetsförmedling	30 000	30 000	30 000	33 206	35 343	39 617
Försäkringskassa	5 833	17 833	135 171	200 356	176 366	202 233
Kommun	155 000	155 000	155 000	168 850	178 083	196 550
Landsting	15 033	40 033	127 184	188 915	176 649	208 937
Rättsväsendet	4 833	45 833	197 613	165 723	174 075	314 202
Övriga	10 667	40 667	268 667	275 667	237 333	490 333
Produktionsvärde	285 000	326 000	585 050	695 875	668 813	725 967
Summa	506 367	655 367	1 498 684	1 728 592	1 646 662	2 177 839

6.3 Valles framtid i vit makt-rörelsen

6.3.1 Livsförlopp

Valle är idag 40. Han är en utpräglad, djupt engagerad aktivist inom vit makt-rörelsen och vägen dit inleddes under tonåren. Som för så många andra inleds denna resa med en besvärlig skoltid och tidig känsla av utanförskap. Han får en första kontakt med vit makt-rörelsen via nätet och därefter genom kompisar på skolan.

Valle uppskattar ideologin men det är framförallt känslan av att höra hemma och bli accepterad som blir avgörande. Snabbt anpassar han sig till rörelsens språkbruk och klädkod och börjar delta i olika manifestationer och demonstrationer. Eftersom Valle är stuvuxen och vältränad får han ofta en viktig roll som livvakt, torped och bråkmakare.

Efter en kort tid i rörelsen får Valle en central roll. Han är ideologiskt övertygad, ordentligt påläst, aggressiv och fysiskt stor. Han deltar i flera konfrontationer och manifestationer genom åren och kommer ofta i bråk med motdemonstranter - främst med olika former av vänsterextrema grupper. Det blir mycket våld. Han misshandlar många meningsmotståndare varav några ganska allvarligt. Vid ett tillfälle överfaller Valle, tillsammans med andra från rörelsen, en meningsmotståndare och misshandlar denne så allvarligt att detta leder till livslånga invalidiserande skador.

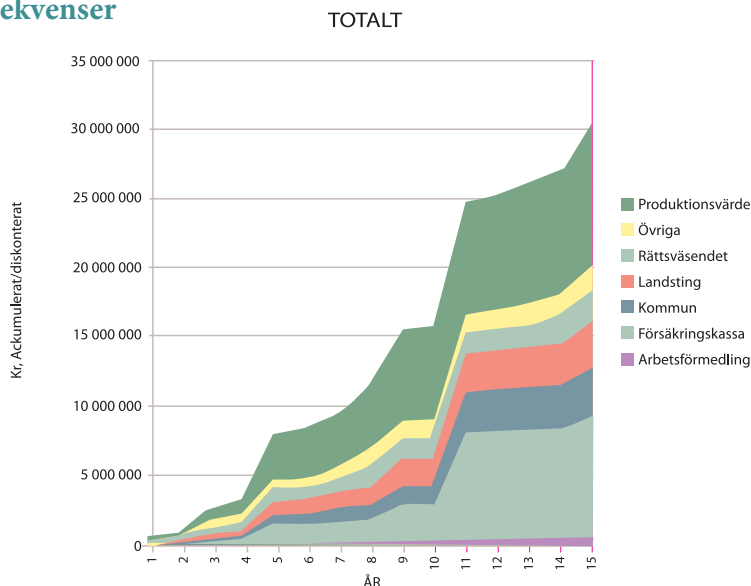
Det händer också att Valle tillsammans med andra överfaller, rånar och misshandlar unga killar med invandrarbakgrund. Ofta leder det till att brottsoffren hamnar på sjukhus. Valle blir till föremål för polisens uppmärksamhet och även säkerhetstjänstens underrättelseverksamhet.

Vid flera tillfällen grips han och får några kortare och ett något längre fängelsestraff. Under hela denna tid står han helt utanför arbetsmarknaden och försörjs i omgångar via sjukpenning, a-kassa och eko-nomiskt bistånd (socialbidrag).

6.3.2 Ekonomiska konsekvenser

Diagrammet illustrerar konsekvenser av Valles 15 år i vit makt-rörelsen. Vi ser att kostnaderna för en 15-årsperiod uppgår till totalt cirka 30 Mkr. Scenariot beskriver en djupt involverad aktivist med hög våldsbenägenhet.

Diagram 7.3 de långsiktiga ackumulerade samhällskostnaderna för en djupt engagerad vit makt-aktivist. ➔

Nästa tabell visar dessa kostnaders fördelning mellan olika aktörer. Vi ser då att de förlorade produktionsvärdena uppgår till cirka 10 Mkr. Nästan lika mycket är kostnader för försäkringskassan. Bakom dessa kostnader ligger bl.a. olika kostnader för de offer som misshandlats av Valle. Kommun och landsting har kostnader på vardera cirka 3 Mkr medan polisens kostnader ligger på cirka 2 Mkr.

Tabell 7.3 de långsiktiga ackumulerade samhällskostnaderna för en djupt involverad aktivist i vit makt-rörelsen fördelade över tid och mellan aktörer.

	Totala kostnader					
	1	2	5	10	12	15
Arbetsförmedling	0	0	31 918	145 614	185 368	242 912
Försäkringskassa	73 200	108 969	1 498 217	2 740 010	8 123 393	9 022 360
Kommun	3 000	5 885	412 768	1 230 848	2 785 167	3 245 583
Landsting	115 000	171 731	1 170 075	2 095 189	2 938 038	3 563 297
Rättsväsendet	114 024	184 239	808 971	1 530 816	1 629 009	2 083 285
Övriga	10 000	16 731	640 264	1 203 835	1 233 015	1 664 913
Produktionsvärde	192 000	287 192	3 373 369	6 933 065	8 465 592	10 806 148
Summa	507 224	774 747	7 935 583	15 879 378	25 359 582	30 628 499

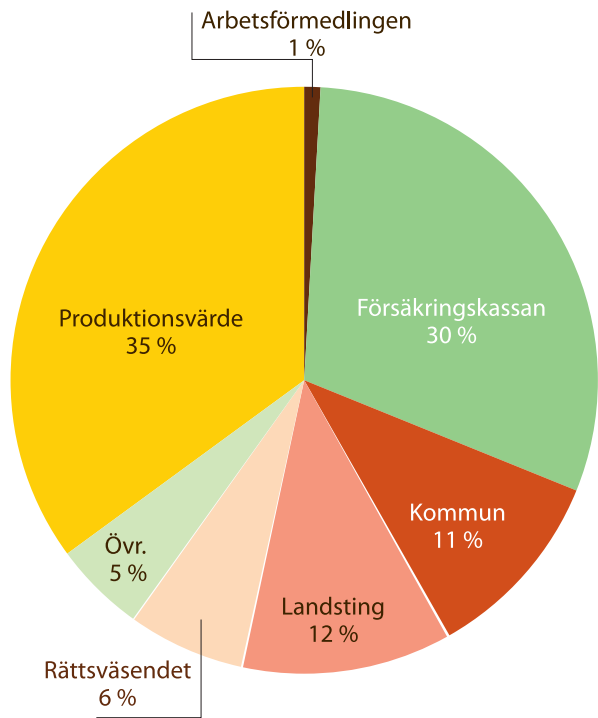

Diagram 7.4 kostnadernas procentuella fördelning för en vit makt-aktivist under en 15-årsperiod.

Det här diagrammet visar kostnadernas procentuella fördelning. Vi ser att produktionsförlusterna och kostnaderna för Försäkringskassan uppgår till totalt 65 % av de totala kostnaderna. Rättsväsendets kostnader uppgår till cirka 6 % av de totala kostnaderna.

6.4 Det kriminella gänget

”Hells Angels högkvarter i Hasslarp är till salu. För 1,3 miljoner kan du bli ägare till en fästning med murar, stort garage och en boyta på 250 kvadratmeter. I botten på swimmingpoolen står det AFFA (Angel forever, forever Angel). Det var här den rivaliserande motorcykelklubben Bandidos besköt Hells Angels med fem pansarskott under åren 1995-1996, enligt misstankarna. - Jag tycker det är synd att de ska flytta härifrån. De har aldrig gjort oss något. Tvärtom har de bidragit till att antalet inbrott och skadegörelse på bilar minskat, säger Maud Landemyr som bott granne med änglarna sedan tidigt 90-tal.”³⁰

6.4.1 Förlopp

Strax utanför Mellanstad har en gängkriminell organisation³¹ med koppling till MC-kulturen under de senaste 20 åren haft sitt säte i en kraftigt inhägnad och bevakad gård. Gängets kärna består av cirka 15 personer (vilka utgör grunden för den kommande kalkylen). De flesta av dem befinner sig i dag i åldersintervallet 35-50 år. Kring denna kärna finns en svans på ytterligare ett dussintal *hang arounds* och *prospects* som inte räknas med i kalkylen.

Gängets huvudsakliga försörjning utgörs av olika sorters brottslighet, inte minst olika former av ekonomisk brottslighet med målvakter och svar-ta affärer. Dessa aktiviteter ingår inte i den kommande kalkylen.

En del av medlemmarna får försörjning av samhället i form av sjukpenning, sjukersättning, A-kassa och ekonomiskt bistånd. Gänget är också mycket aktivt vid olika former av rån. Personrån är vardag för vissa och under perioder har man också specialiserat sig på butiksrån, då främst mot guldsmedsbutiker. Flera av rånerna har lett till fysiska skador av offren, både måttliga och tämligen omfattande med sjukhusvistelser som följd.

Vid några tillfällen har man genomfört omfattande och spektakulära värdetransportrån. Polisen har varit övertygad om detta men har endast i liten utsträckning kunnat lagföra gängets medlemmar.

En viktig del av gängets affärsverksamhet är så kallad indrivning av faktiska eller föregivna skulder. Kontrakten vid dessa tillfällen har alltid varit densamma; man driver in den obetalda skulden mot 50 % av denna i ersättning. Samtidigt får man en hake på uppdragsgivaren vilket i många fall blir en ingång för svarta affärer och vid några tillfällen lett till ett ”fientligt övertagande” av hela affärsverksamheten.

För att bli medlem krävs att man först blir en så kallad *hang around*. Därefter kan man bli provmedlem, så kallad *prospect* innan man slutligen eventuellt blir invald som permanent medlem.

³⁰ Aftonbladet 5 september 2003.

³¹ I vår kalkyl har vi utgått från att detta gäng finns i ett län där bl.a. följande gängkriminella strukturer existerar; Hells Angels, Bandidos, Syrianska Nätverket, OG, Black Cobra, Brödraskapet, Mongols, Outlaws, Red & White, X-team, ”Juggeligan”, FFL, Were Wolfs, Chosen Ones, Asir, Black & White, Syndicat legion, M16 och Evil Crew.

Detta har skett främst inom byggsvängen. Gänget är också engagerad i klassisk beskyddarverksamhet främst mot småföretag som kanske inte alltid har rent mjöl i påsen.

Gänget befinner sig i ständig konflikt med konkurrerande gängstrukturer både lokalt och nationellt. Detta har lett till fysiska konfrontationer både med och utan vapen. Vid några tillfällen har detta lett till betydande, i något fall invalidiserande, skador både på personer i det egna gänget och på personer i motståndargänget.

Naturligtvis är gänget till föremål för polisens intresse. Det utgör ett av ungefär mellan åtta och tio gäng i det aktuella länet som kriminalunderrättelsetjänsten ägnar hög uppmärksamhet och flera av dess medlemmar befinner sig på olika listor över punktmarkerade yrkeskriminella. Vid några tillfällen gör polisen omfattande tillslag mot gängets lokaler. Vid dessa hittar man både vapen och narkotika vilket leder till rättsliga påföljder för flera av gängets medlemmar.

Samtliga i gänget har vid ett eller flera tillfällen gripits av polisen. Ibland har detta lett till kortare påföljd, men i stort sett samtliga har avtjänat kortare eller längre fängelsestraff vid ett eller ett par tillfällen under 20-årsperioden.

Narkotikahandling liksom trafficking utgör en del av gängets intäkter (medräknas dock inte i den kommande kalkylen). Ett antal av gängmedlemmarna har barn som på olika vis har omhändertagits av samhället (medräknas inte i den kommande kalkylen). Flera av dem missbrukar droger regelbundet. Allt från marijuana, kokain och amfetamin till heroin. Flera av dem använder regelbundet omfattande mängder av anabola steroider. Alkohol förekommer också flitigt. Drogrmissbruket har för några av dem lett till upprepade sjukhusbesök.

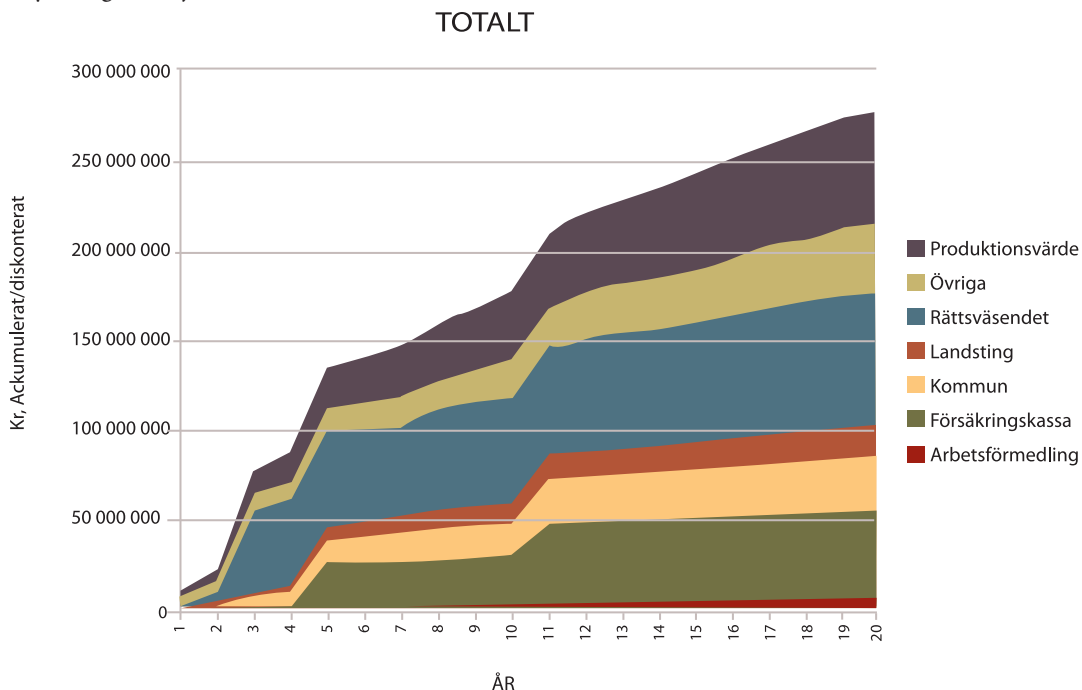
6.4.2 Ekonomiska konsekvenser

Den gängkriminella verksamheten är i många län till föremål för mycket omfattande spaningsinsatser från kriminalunderrättelsetjänsten olika former av specialinsatser med uppgift att punktmarkera denna typ av verksamhet. Detta innebär stora insatser och stora kostnader. Vi har därför gjort två kalkyler, både med och utan de kollektiva insatserna.

6.4.2.1 Utan beaktande av kollektiva skyddsåtgärder från samhällets sida.

Det här diagrammet visar att gängets totala samhällskostnader uppgår till cirka 280 Mkr under en 20-års period. Det motsvarar ungefär 19 Mkr per medlem. Allt diskonterat till nuvärde med 4 %.

Diagram 7.5; långsiktiga kostnader för en gängstruktur under en 20-årsperiod – samhällets kollektiva skyddsåtgärder ej medräknade.

Tabellen på nästa sida illustrerar tydligare hur kostnaderna är fördelade över tid och mellan olika samhällsaktörer. Kalkylen är baserade på att den genomsnittliga gängmedlemen varit med om följande händelser:

- Hälften av medlemmarna erhåller sjukpenning eller sjukersättning.
- Under en 20-årsperioden har gänget utsatt två misshandelsoffer för invalidiserande skador och fyra personer för mindre allvarliga, men långvariga skador.
- Hälften av medlemmarna har någon gång dömts till längre fängelsestraff, samtliga ett kortvarig fängelsestraff.
- Under 20-årsperioden har medlemmarna i genomsnitt blivit gripna av polisen två gånger. Korta påföljder.
- Gänget har i genomsnitt genomfört tre indrivningärenden, två beskyddarärenden och två personrån samt två butiksrån var under 20-årsperioden. Det innebär ett brott av detta slag i genomsnitt vartannat år.
- Man har i genomsnitt medverkat i ett större värdetransportrån under 20-årsperioden, totalt sett tre för hela gänget.
- Två i gänget missbrukar narkotika regelbundet.
- Gänget har under 20-årsperioden blivit utsatt för större insatser från polisens sida vart tredje år, totalt sett fem gånger.

Tabell 7.4; långsiktiga kostnader för en gängstruktur under en 20-årsperiod – samhällets kollektiva skyddsåtgärder ej medräknade.

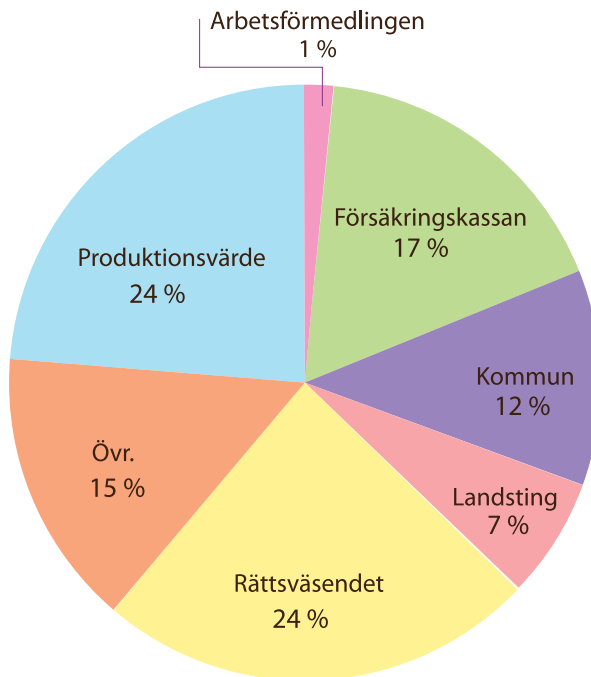
	Totala kostnader					
	1	2	5	10	15	20
Arbetsförmedling	304 112	596 527	1 408 007	2 461 958	3 330 631	4 079 356
Försäkringskassa	273 000	812 423	25 178 653	27 784 093	47 399 868	49 428 213
Kommun	1 517 000	2 975 654	12 826 966	18 756 177	27 886 502	32 052 557
Landsting	547 400	1 467 015	7 076 763	10 243 094	15 233 830	17 745 588
Rättsväsendet	1 968 373	4 177 386	51 488 828	59 455 687	66 770 281	72 823 385
Övriga	1 995 333	6 312 962	13 844 978	21 809 329	30 447 533	39 464 242
Produktionsvärde	3 006 000	6 608 885	22 665 236	37 313 960	53 123 631	63 613 844
Summa	9 611 219	22 950 852	134 489 430	177 824 298	244 192 276	279 207 186

Det här diagrammet visar kostnadernas fördelning mellan olika samhällsaktörer och ser då att rättsväsendets kostnader och produktionsförlusterna utgör ungefär en fjärdedel vardera av de totala kostnaderna. Försäkringkassa och övriga (d.v.s. främst allmänheten) har mellan 15 % och 20 % av de totala kostnaderna och kommunen strax över och landstinget strax under 10 %.

GENOMSNITTLIG ÅRSKOSTNAD EFTER 20 ÅR - ANDEL

Diagram 7.6; Kostnadernas fördelning för en gängstruktur under en 20-årsperiod.

(Samhällets kollektiva skyddsåtgärder ej medräknade.)

I nästa tabell har vi räknat fram de genomsnittliga årskostnaderna för detta gäng (ej diskonterat) under 20-årsperioden och kan se i genomsnitt för hela perioden ligger kostnaderna strax under 20 miljoner kronor med tyngdpunkten på rättsväsendet och försäkringskassan.

Tabell 7.5; de genomsnittliga årskostnadernas fördelning för en gängstruktur under en 20-årsperiod – samhällets kollektiva skyddsåtgärder ej medräknade (odiskonterade värden).

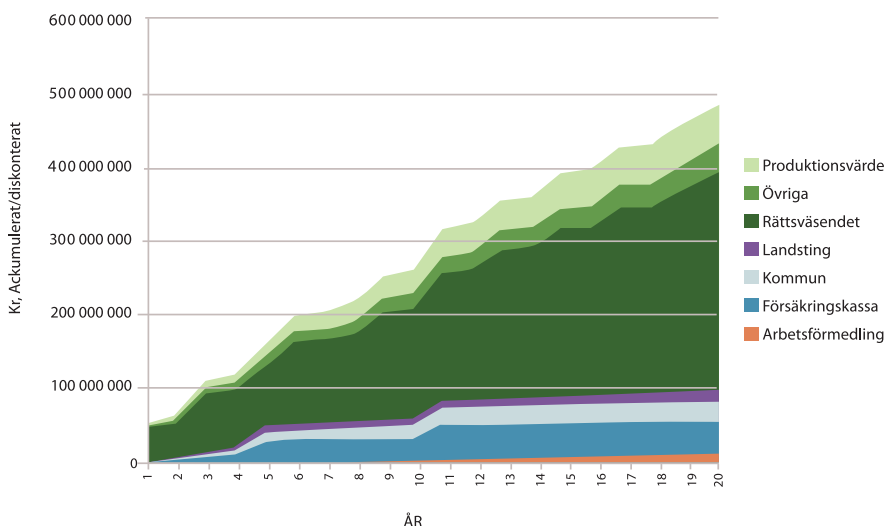
	Genomsnittlig årskostnad (ej diskonterat)					
	1	2	5	10	15	20
Arbetsförmedling	304 112	304 112	304 112	291 290	287 015	288 084
Försäkringskassa	273 000	417 000	5 839 183	3 262 759	4 128 044	3 287 934
Kommun	1 517 000	1 517 000	2 871 142	2 216 591	2 417 761	2 217 681
Landsting	547 400	751 900	1 585 415	1 211 228	1 321 583	1 232 204
Rättsväsendet	1 968 373	2 132 873	11 157 401	6 644 150	5 216 476	4 496 822
Övriga	1 995 333	3 242 833	3 009 933	2 575 433	2 637 667	2 854 533
Produktionsvärde	3 006 000	3 376 500	4 983 075	4 422 224	4 608 308	4 464 324
Summa	9 611 219	11 742 219	29 750 261	20 623 674	20 616 854	18 841 582

6.4.2.2 Med beaktande av kollektiva skyddsåtgärder från samhällets sida

Tabell 7.5 är en kraftigt underskattning – den räknar inte med alla de specialdesignerade insatser som görs mot denna typ av brottslighet i form av länskriminalpolis, spaningsinsatser, kriminalunderrättelsetjänst och olika andra öronmärkta specialinsatser riktade mot målgruppen.³² I följande diagram har vi tagit med de specialdesignerade insatserna i beräkningen. Då kan vi se att de långsiktiga kostnaderna för gängstrukturen uppgår till cirka 530 miljoner kronor eller cirka 35 miljoner kronor per medlem.

TOTALT

Diagram 7.6; långsiktiga kostnader för en gängstruktur under en 20-årsperiod. Samhällets kollektiva skyddsåtgärder medräknade.

32 Osäkerheten kring siffrorna är naturligtvis stor eftersom de bygger på en grov skattning av hur länets polisresurser, under en lång period, fördelas mellan olika kriminella grupperingar.

Kostnadernas fördelning över tid och mellan aktörer presenteras mer i detalj i nästa tabell. Kalkylen är baserad på att knappt 10 % av de länsgemensamma resurserna riktade mot denna typ av brottslighet under hälften av åren under denna 20-årsperiod är riktad mot just detta gäng som antas vara ett av ett knappt tiotal i länet.

Tabell 7.6; långsiktiga kostnader för en gängstruktur under en 20-årsperiod. Samhällets kollektiva skyddsåtgärder medräknade.

	Totala kostnader					
	1	2	5	10	15	20
Arbetsförmedling	304 112	596 527	1 408 007	2 461 958	3 330 631	4 079 356
Försäkringskassa	273 000	812 423	25 178 653	27 784 093	47 399 868	49 428 213
Kommun	1 517 000	2 975 654	12 826 966	18 756 177	27 886 502	32 052 557
Landsting	547 400	1 467 015	7 076 763	10 243 094	15 233 830	17 745 588
Rättsväsendet	44 368 373	46 577 386	93 888 828	167 686 661	254 613 034	324 358 516
Övriga	1 995 333	6 312 962	13 844 978	21 809 329	30 447 533	39 464 242
Produktionsvärde	3 006 000	6 608 885	22 665 236	37 313 960	53 123 631	63 613 844
Summa	52 011 219	65 350 852	176 889 430	286 055 272	432 035 029	530 742 317

I diagrammet nedan ser vi att när rättsväsendets kollektiva skyddsåtgärder medräknas så uppgår rättsväsendets kostnader till cirka 60 % av den totala kostnadsmassan.

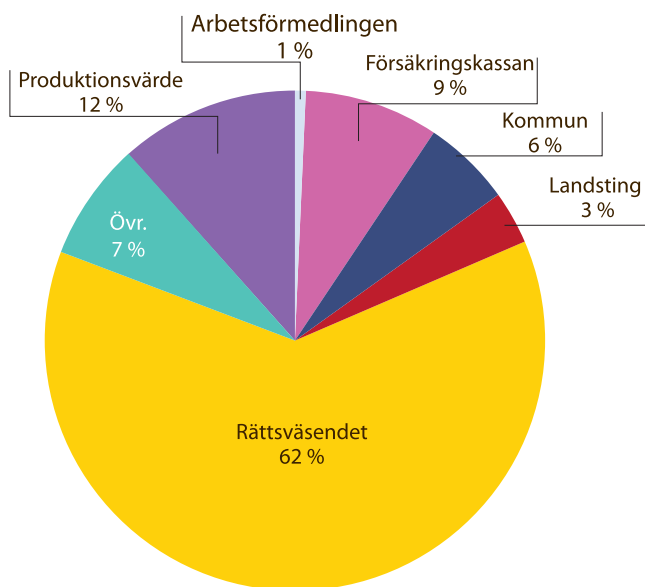

Diagram 7.7; Kostnadernas fördelning för en gängstruktur under en 20-årsperiod – samhällets kollektiva skyddsåtgärder medräknade.

GENOMSSNITTLIG ÅRSKOSTNAD EFTER 20 ÅR - ANDEL

6.4.3 Ett annat sätt att räkna

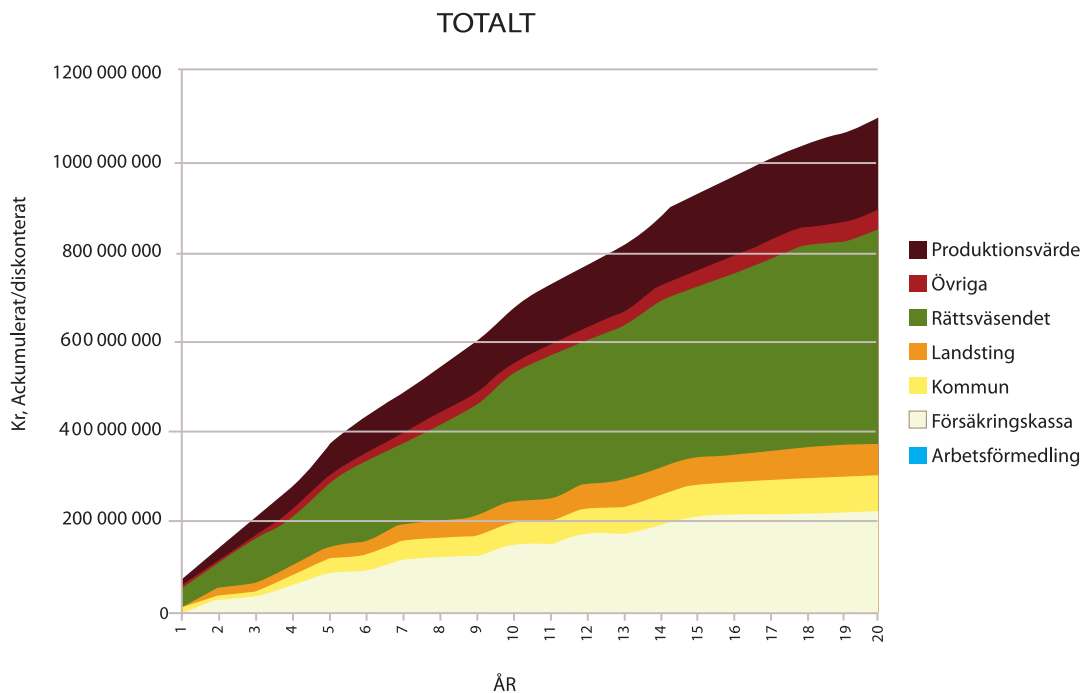
“Med dom siffrorna skulle dom inte ens få ta på sig västarna.” - Person i referensgruppen.

Då vi presenterat kalkylen ovan tillsammans med de antaganden som ligger bakom den för ett antal personer i vår referensgrupp med gängkriminell bakgrund blev vi nästan utskrattade. En person sa; ”Så där många våldsbrott som ni lagt på hela gänget under flera år gjorde jag själv på ett år då jag var i tonåren.” Detta fick oss att tänka till en aning om försiktighetsprincipen.

Om man, som vi alltid gör, lägger kalkylerna i underkant undviker vi överdrifter men det kan istället skapa andra trovärdighetsproblem. Vi hade tidigare dessutom fått en del kommentarer om att vi lagt kalkylerna kring polisutredningar alldeles för lågt, vilket skapade en del trovärdighetsproblem i diskussionen med den myndigheten. Sålunda bestämde vi oss för att tillsammans med ett antal personer med gängkriminell bakgrund - vår referensgrupp - göra en alternativkalkyl som vi presenterar nedan.

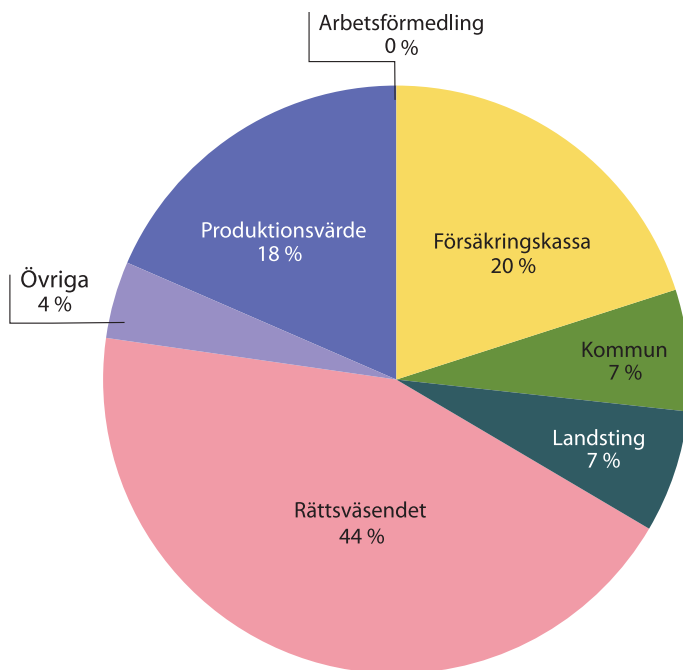
Kalkylen bygger på dessa personers skattningar av den verklighet de själva varit del av. Man uppger att man även här ligger i underkant och strävar efter att inte överdriva. Generellt sett ligger brottsaktivitetsnivån 2-3 gånger högre än i den tidigare redovisade grundkalkylen. Man drabbas av fler fängelsestraff och polisens närvaro är högre än i grundkalkylen. Fler personer i gänget är missbrukare än i grundkalkylen. Med dessa antaganden som grund får vi följande resultat.

Diagram 7.8; långsiktiga kostnader för en gängstruktur under en 20-årsperiod – tidigare gängmedlemmars bild.

I diagrammet kan vi se att de totala samhällskostnaderna under en 20 års period uppgår till cirka 1.100 M kr eller drygt 70 M kr per gängmedlem. Varje år gänget existerar kostar det, med dessa antaganden som grund, samhället cirka 75 M kr. Kostnaderna fördelas mellan olika samhällsaktörer på det sätt som redovisas i nästa diagram.

Diagram 7.9; kostnadernas fördelning för en gängstruktur under en 20-års-period. Tidigare gängmedlemmars uppskattning.

GENOMSNITTLIG ÅRSKOSTNAD EFTER 20 ÅR - ANDEL

7. SUMMERING OCH SAMMANFATTNING

7.1 Den komplicerade verkligheten

- De socioekonomiska effekterna av destruktiva subkulturer handlar om en bred arena med förövare, offer, vittnen, anhängare och allmänhet.
- De destruktiva subkulturerna är många till sitt slag och ofta invädda i varandra. Vi har fokuserat på vit makt-rörelsen och gängkriminella.
- För att göra det hela mer konkret har vi beskrivit två livsförlopp; ett för Viktor i vit makt-rörelsen och ett för Bosse i gängkulturen. Påfallande är likheterna både i livshistoria och effekter av deras utanförskap.

- Vi har också pekat på hur man utifrån en sorts push-pull teori kan se hur de mekanismer ser ut som leder till ett liv i de destruktiva subkulturerna.
- För att fånga detta har vi i denna studie byggt upp en ny och tämligen komplicerad modell som fångar ett par hundra olika variabler och kostnadsparametrar och som ger oss möjlighet att både sätta prislappar på enskilda händelser, längre livsförlopp och förlopp i sammansatta grupper av individer.
- Kostnaderna vi beräknat berör både förövare, offer och tredje part. Kostnaderna berör ett stort antal samhällssektorer och de uppstår både på kort och lång sikt.

7.2 Kostnaderna för enskilda händelser

- Den första kostnaden man kan identifiera för ett liv i utanförskap är samhällets olika kostnader för försörjning av dessa personer, liksom de produktionsvärden som går förlorade till följd av ett livslångt utanförskap. Detta kan för en enskild person uppgå till 10 Mkr eller mer.
- Våldet i de destruktiva subkulturerna leder till betydande kostnader. Vårdskapitalet är en viktig tillgång i denna miljö. Våldet fyller många olika funktioner allt från det affektiva våldets roll som en sorts tryckutjämnare till våldet som instrument för att uppnå ekonomiska fördelar.
- En till synes enkel och trivial indrivningsprocess av en faktisk eller påhittad skuld påverkar många personer i många olika dimensioner och kan kosta cirka 100.000 kronor.
- En misshandel kan leda till oerhört omfattande effekter. En tämligen måttlig misshandel med långvariga kognitiva skador kan leda till samhällskostnader på mellan 5 och 6 Mkr.
- En misshandel som enbart leder till kortvariga somatiska skador och inget mer kan leda till samhällskostnader på strax under 200.000 kronor.
- Rån av olika slag är en stor och viktig affärsverksamhet i de destruktiva subkulturerna. Det kan handla om allt från spontana personrån, via butiksrån till välplanerade värdetransportrån och eller bankrån.
- Ett personrån med måttliga fysiska skador (utslagna tänder, bruten käke eller något liknande) kan leda till samhällskostnader på strax under 200.000 kronor.
- Ett butiksrån i en guldsmedsbutik med en misshandlad butiksägare kan leda till samhällskostnader på kanske 800.000 kronor.
- Ett välplanerat värdetransportrån med förstörda fordon, flyktbilar och andra konsekvenser kan, vid sidan av ett rånbyte på 5 Mkr, leda till samhällskostnader på 2 Mkr.
- De destruktiva subkulturerna leder också ofta (nästan alltid) till olika och tämligen dyra påföljder i

form av polisutredning, rättegång, dom och kriminalvård. Ett enskilt fängelsestraff som leder till ett långvarigt utanförskap på arbetsmarknaden kostar samhället cirka 5-6 Mkr.

- Upprepade fängelsestraff av yrkeskriminella i de destruktiva subkulturerna kan leda till långvariga samhällskostnader på mellan 9 och 10 Mkr.
- Ett enkelt gripande med polisutredning och en mycket kortvarig påföljd kan leda till samhällskostnader på 100 000 kronor.

7.3 Kostnaderna för komplicerade förlopp

Vid sidan av de enskilda kostnaderna för dessa förlopp tillkommer betydande systemkostnader för samhällets kollektiva preventionsinsatser.

- De samlade poliskostnaderna för en mindre kommentering (avsevärt mindre än vid så kallade högriskmatcher inom fotbollen) omfattande ett 40-tal polismän kan uppgå till mellan 300.000 och 400.000 kronor.
- En mindre social konfrontation i samband, med t.ex. en demonstration från vit makt-rörelsens sida kan komma att kosta mellan 400.000 och 500.000 kronor.
- En stor konfrontation (typ Salem eller Göteborgskravallerna) där deltagare skadas i större eller mindre omfattning kan komma att kosta mer än 20 Mkr. Om 125 personer deltar blir kostnaden per demonstrant strax under 200.000 kronor.
- Till detta finns kostnader för öronmärkta insatser mot denna typ av målgrupper. Exempelvis kostar dialogpolisen årligen mellan 2 och 3 Mkr, den s.k. Nova-gruppen cirka 15 Mkr. Polisen kostnader för Salem demonstrationen 2010 uppgick till 2.7 Mkr.
- En gängkriminell person som lever 15 år i denna miljö skapar samhällskostnader på cirka 23 Mkr.
- En hard core vit makt aktivist kan skapa samhällskostnader under en lika lång period på cirka 30 Mkr.
- Ett organiserat kriminellt gäng kan under en 20 års period skapa samhällskostnader cirka 280 Mkr om man bortser från samhällets alla systemkostnader för att skydda sig, om man inkluderar dessa kostnader uppgår summan till 530 mkr.
- De som levit i dessa kulturer anser att dessa kostnader rejält underskattar effekterna och med förhöjda antaganden om kriminell aktivitet som grund uppgår de totala kostnaderna för ett sådant gäng till cirka 1.100 Mkr för en 20-årsperiod.

8. SLUTSATSER

8.1 Slutsatser i stort

Att ge sig i kast med att studera de socioekonomiska effekterna av destruktiva subkulturer har varit en större utmaning än vi kunnat föreställa oss. Fältet innehåller en komplexitet vi inte hade förutsett. Trots det tycker vi att vi i denna studie hunnit en bit på väg. På ett övergripande plan kan vi dra följande slutsatser.

- Man kan få meningsfulla svar om dessa kulturers socioekonomiska effekter.
- Den modell vi tagit fram i denna studie fungerar.
- Vi har baserat studien bl.a. på tidigare data vi haft tillgång till och vi har under arbetets gång fått ytterligare tillgång till data. Men det mest tydliga är ändå behovet av mer data inom detta fält.
- De resultat vi fått fram går att fördela på olika aktörer och är därmed i högsta grad policyrelevanta och går att ha som beslutsunderlag då olika åtgärders effekter ska studeras.
- Beslutsfattare av olika slag liksom media söker och vill gärna ha denna typ av kunskap både som beslutsunderlag och för att påverka.
- Det finns praktiskt taget hur många utvecklingsområden som helst inom detta fält. Behoven av ny kunskap tycks vara mycket stora. Vi har bara skrapat på ytan av ett fenomen.

8.2 Om kostnader

Utifrån de kostnader vi studerat kan vi dra ett antal mycket tydliga slutsatser.

- Kostnaderna för dessa subkulturer är stora, mycket stora oavsett om man tittar på detta ur individperspektiv eller system/samhällsperspektiv.
- Kostnaderna är långsiktiga, i vissa fall livslånga.
- Kostnaderna är ofta osynliga för beslutsfattare och i deras budgetar där de förekommer under helt andra rubriker.
- Kostnaderna dyker upp över hela samhällspanoramát och hos praktiskt taget alla samhällsaktörer.
- Kostnaderna dyker upp på oväntade ställen. Ibland tror man att sjukvården är huvudsakliga bärare av en viss kostnad och så är det i stället försäkringskassan. Ibland tror man att det är rättsväsendet

och så visar det sig vara produktionsförluster som är den stora kostnaden.

8.3 Metoden

Inför studien har vi tagit fram och utvecklat en ny kalkylmodell. Modellen bygger på tidigare modeller och data men konstruktionen är helt ny. Vi har sökt en modell som på ett flexibelt vis kan skildra kostnader för enskilda händelser, mänskliga kronologier och kostnader för en hel grupp av personer i utanförskap. Modellen har ett antal goda egenskaper.

- Man får tydliga och överblickbara svar där kostnader kan studeras totalt för samhället, för olika samhällsaktörer och på varierande tidshorisonter.
- Modellen är konkret och praktiskt hanterbar. Den ger goda möjligheter till kontinuerliga och nya inmatningar.
- Modellen och resultaten är överblickbara.

Sammanfattningsvis utgör modellen en god förutsättning för att gå vidare inom detta fält. Det finns dock några brister vi vill peka på inför framtiden.

- Den mest dominerande bristen är behovet av mer rådata för att vara mer träffsäker i kostnadsbilden.
- Vidare skulle man kunna öka precisionen i kostnader liksom flexibiliteten av de resultat som redovisas.

8.4 Om framtiden

Som vi tidigare påpekat behandlar den här studien ett tämligen komplext fält med stora brist på rådata. För varje sten vi vänt på har vi hittat tio nya stenar och varje fråga som fått ett svar har väckt tio nya frågor. Kunskapsbristerna liksom behovet av att veta mer inom ett så här viktigt samhällsfält känns som oändliga.

Vi ser två tydliga utvecklingsvägar även om den modell vi byggt inför detta projekt i princip har hur stora utvecklingsmöjligheter som helst. Det är egentligen bara fantasin som sätter gränser. Men modellen behöver få en tydligare och mer preciserad struktur. Vi behöver fler variabler, mer flexibilitet i modellstrukturen. Men det vi framförallt behöver är mer och fler data kring detta fält. Okunskapen om ekonomiska effekter kring denna form av utanförskap är enorm.

Vi ser också ett stort antal områden där det idag inte finns någon kunskap alls och där ny kunskap vore av värde.

- Helt nya grupper av destruktiva subkulturer såsom religiös extremism, sekter, maffialiknande strukturer.
- Helt nya målgrupper såsom skolvåldet, etniskt och religiöst våld mellan olika grupper, territoriellt våld mellan olika bostadsområden och lokala gäng.
- I förlängningen ser vi också att man med en utvidgning av denna modell också kan studera samhällets kostnader för kollektiva fenomen som terrorism.

9. SLUTORD

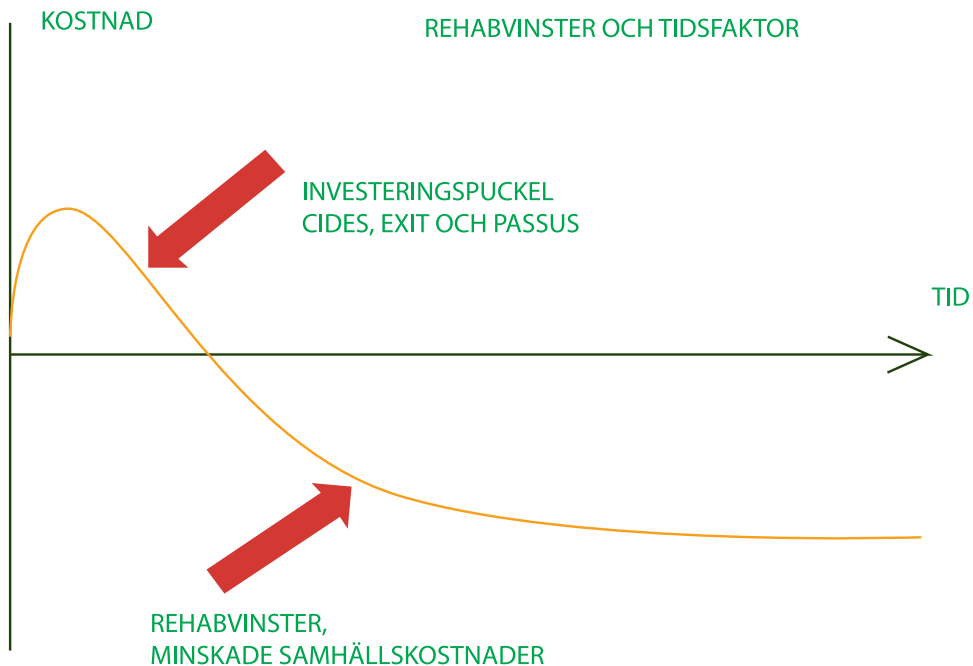
”Man kan inte påverka en människa utan en relation.”

Verksamheterna Exit och Passus vid Fryshuset arbetar med att hjälpa personer som vill lämna vit makt-rörelsen och gängkriminaliteten. CIDES (Centrum för information om destruktiva subkulturer) arbetar med ungdomsråd och med att sprida och utveckla metoder som kan hindra tillväxten av destruktiva subkulturer. Exit har sedan starten arbetet med närmare 700 personer. Passus har under sina två år av verksamhet arbetat med över 40 personer. De här tre verksamheterna är unika på många sätt.

Vi menar att de flesta som vill bryta sitt engagemang i denna typ av subkulturer bär med sig en stark misstänksamhet, ibland rentav förakt, mot offentliga myndigheter och ofta mot samhället i stort. Att lyckas arbeta tillsammans med dem, motivera dem och på sikt förmå dem att bryta upp, kräver ett långsiktigt arbete med djupa relationer och stor tillit. Det är här som Passus och Exit, vid sidan av helhetssynen och långsiktigheten, har kvaliteter som få andra aktörer har. De som arbetar i dessa verksamheter kan på allvar säga: ”Jag förstår hur det känns, jag har varit där själv.”

Många av medarbetarna i Passus och Exit har själva gjort en liknande resa och har därför goda möjligheter att bygga bärande relationer till klienter. Detta gör verksamheterna unika och framgångsrika. Totalt har båda organisationer en årsbudget på ca 5 Mkr. Verksamheterna finansieras genom tillfälliga bidrag från fonder, framtiden är ständigt osäker. I skrivande stund vet man inte om verksamheterna Passus och CIDES har finansiering efter verksamhetsåret 2012. Tid och energi går åt att söka finansiering istället för att ägna all tid åt att fokusera att hjälpa människor att förändra sitt liv.

Ur ett ekonomiskt perspektiv är verksamheterna i sig en social investering med hög lönsamhet. Som vi visat i denna studie innebär det att om man under ett år lyckas med att få en enda medlem i någon av de här rörelserna att lämna sitt gamla liv, har man skapat samhällsvinster som motsvarar kostnaderna för att driva både CIDES, Exit och Passus i tre, fyra år.

5 Mkr är inte småpengar men samtidigt ska de ställas i relation till de kostnader den här rapporten redovisar. Stockholms Stad – den kommun där CIDES, Exit och Passus idag är mest verksamma i – har en årlig budget på cirka 33 000 Mkr. Verksamheternas kostnader utgör en liten bråkdel av kostnaderna för stadens totala årsbudget, mindre än två promille av stadens samlade budget för IFO-verksamheten.

Verksamheten kostar årligen ungefär 1% av kostnaderna för länskriminalpolisen i Stockholms Län eller två tiondels promille av budgeten för hela rättsväsendet i landet.

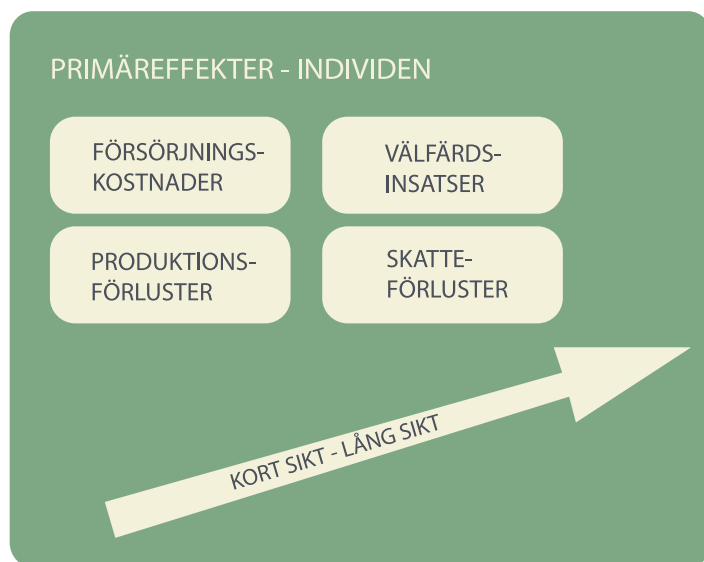
Som ekonom ställer man sig alltid frågan; var är marginalnyttan av den sist insatta kronan i samhället störst? När man, som vi gjort, följt dessa tre verksamheter på nära håll under en längre tid, är det lätt att se att en tydlig och långsiktig finansiering vore mänskligt försvarbart och dessutom skulle det leda till en betydande samhällsekonomisk vinst.

Kostnadernas fördelning, ursprung och dynamik

Kostnaderna för utanförskap i allmänhet och destruktiva subkulturer i synnerhet utgör en tämligen komplicerad bild. Därför kan det vara viktigt att mer preciserat beskriva hur dessa kostnader uppstår. Vi gör detta i tre steg. Först diskutera vi de kostnader som uppstår utifrån ett individperspektiv, därefter vilka kostnader som uppstår ur ett familje- och grannskapsperspektiv och slutligen vilka kostnader som uppstår ur ett samhällsperspektiv.

Den primära prislappen består av fyra delar

Ur individens perspektiv består utanförskapets kostnader, lite förenklat, av fyra delar. Delarna illustreras i figuren nedan.

- De produktionsförluster som uppstår till följd av att människor, som skulle kunna arbeta (helt eller delvis), inte tas i anspråk och deras bidrag till folkhushållet (det som ibland kallas deras BNP-bidrag) uteblir. Denna kostnad brukar beräknas som den lönekostnad en arbetsgivare är beredd att betala för att anställa den person det gäller.

- De olika välfärdsinsatser i form av prevention, vård eller rehabilitering som riktas mot den person det gäller.

Det kan vara allt från läs- och skrivstöd för dyslektiker i skolan till avgiftning och missbruksvård för unga missbrukare.

I våra kalkylmodeller beaktar vi normalt mellan 150 och 250 variabler som vi identifierat, kvantifierat och prissatt och som fångar ett brett panorama av olika insatser som kan bli aktuella kring arbetslösa eller andra grupper som marginaliserats. Av försiktighetsskäl lägger vi våra kalkyler, även här, i underkant.

- Den tredje gruppen av kostnader är de som uppstår för att försörja marginaliserade människor. Det kan handla om allt från sjukpenning, via aktivitetsersättning eller ekonomiskt bistånd och A-kassa till sjukersättning.

Kostnaderna brukar kallas finansiella kostnader eller transfereringar och anses normalt sett inte höra hemma i en samhällsekonomisk kalkyl eftersom de inte utgör en real kostnad utan endast just en transferering. Men verkligheten pekar på att den som säger att de stora kostnaderna för våra sjukförsäkringssystem eller kostnaderna för ekonomiskt bistånd inte är en kostnad att räkna med kommer att få ett pedagogiskt argumentationsproblem gentemot de personer som har ansvar för och förvaltar dessa resurser.

- Den sista gruppen är de skatteförluster som uppstår som en följd av ett utanförskap. Även dessa utgör en finansiell kostnad eller transferering och utgör en sorts finansiell spegelbild av produktionsförlusterna och medräknas mycket sällan i de kalkyler vi gör. Detta trots att de i olika offentliga aktörers beslutsfattande spelar en stor roll inte minst då det gäller omfördelning av kostnadsansvar mellan stat, kommun och landsting kring olika frågor.

Ovan redovisade kostnader kan uppstå på kort och lång tid. För en betydande grupp av människor i utanförskap tenderar situationen snabbt att bli kronisk och marginaliseringen cementerad. Den erfarenhet vi har från ett hundratal olika preventions- och rehabprojekt är att detta ofta leder till tre olika effekter.

Den första är att många personer som långvarigt befinner sig i utanförskap eller annan form av marginalisering utvecklar en mängd följdproblem. Detta sker antingen som en direkt följd av marginaliseringen eller därför att marginaliseringen har fungerat som en utlösare av latent problem. Det kan handla om allt från mildare form av psykisk ohälsa, att man utvecklar olika former av asocialt (eller normbrytande) beteende, tröstätande med övervikt som följd, sömnrubbnings, sviktande självkänsla till missbruk i en eller annan form. Detta leder till att på sikt finns en betydande risk att man får ökade behov av olika former av offentliga insatser. Vi brukar kalla detta marginaliseringens triggerfunktion.

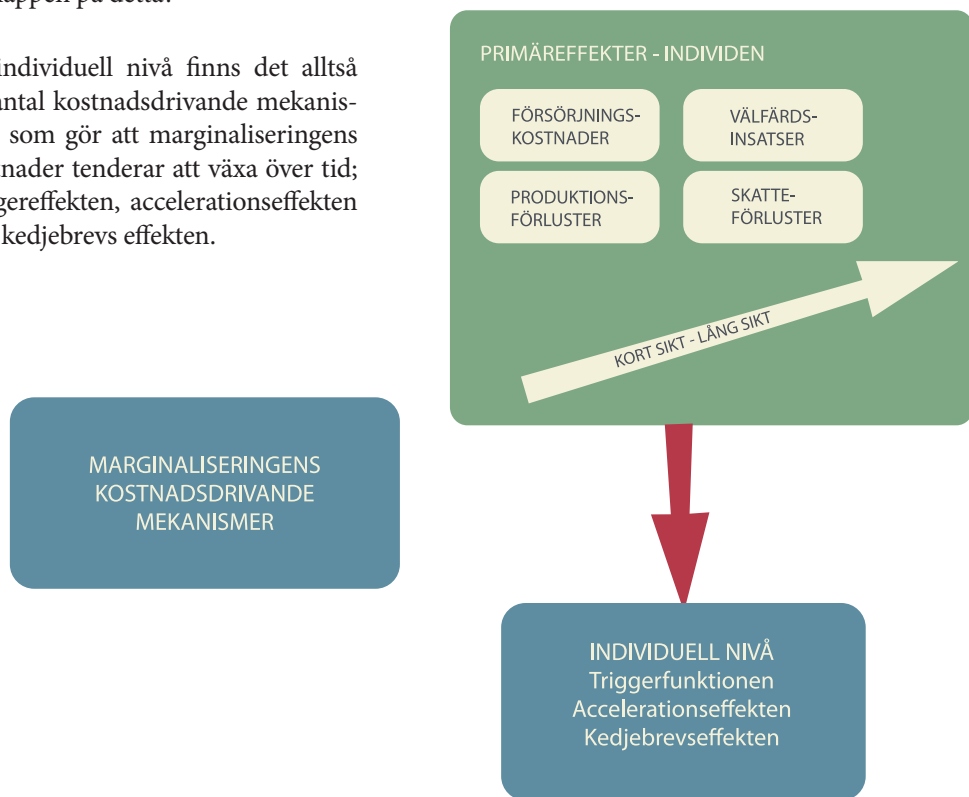
Den andra effekten är att detta tenderar att ha ett accelererande mönster. Ju längre man är marginaliserad desto svagare blir självkänslan och förmågan att ta hand om sig själv. Man skulle nästan kunna prata om en sorts inlärld hjälplöshet. Vi har i flera studier sett att ju längre man är till föremål för olika offentliga insatser, desto större tycks behovet av dessa insatser bli. Vi brukar kalla detta för marginaliseringsaccelerationen.

Den tredje effekten är vad vi kallar marginaliseringens kedjebrevsekonomi. Vi illustrerar hur man med goda generella insatser i samhället tidigt kan motverka utanförskap. Det kan handla om insatser på förskola, skola och fritidsverksamhet för att motverka utanförskap. Sociala insatsgrupper är ett bra exempel på en insats för att reducera kedjebrevseffekten genom att förhindra eller försvåra att unga på väg in i ett utanförskap ansluter sig till organiserade gängstrukturer.

Uteblivet föräldrastöd eller segregerat bostadsbyggande kan skapa sociala effekter som därefter får finansieras av andra aktörer i våra välfärdssystem. Dåligt utbyggd elevhälsa kan senare leda till kostnader för ekonomiskt bistånd. Segregerade bostadsområden kan leda högre ohälsotal och stora kostnader för Försäkringskassan. Kriminalitet och vandalism leder till stora kostnader för rättsväsendet. Man skulle kunna säga att stundtals leder små, billiga, enkla men uteblivna tidiga insatser till stora, dyra och i värsta fall permanenta kostnader längre fram i livet.

Det krävs ingen större fantasi för att se att uteblivna elevvårdsinsatser i skolan till följd av kortsiktiga nedskärningar på längre sikt kan leda till permanent utanförskap och stora kostnader för socialförsäkringssystemet. På samma sätt kan kortsiktiga nedskärningar inom mödra- och barnhälsovården på lång sikt leda till kostnader för socialtjänst o, missbruksvård och rättsväsendet. Vad är prislappen på detta?

På individuell nivå finns det alltså ett antal kostnadsdrivande mekanismer som gör att marginaliseringens kostnader tenderar att växa över tid; triggereffekten, accelerationseffekten och kedjebrevs effekten.

Sekundärnivån av de socioekonomiska effekterna

Detta kommer att påverka utanförskapets omfattning och effekterna av detta i flera olika steg utöver de primäreffekter vi redan identifierat. I det sociala närområdet kring personer i destruktiva subkulturer uppträder mängder av vad vi kallar sekundära effekter. På nästa sida visar vi några exempel.

- Kortsiktig påverkan på föräldrar och syskon av en familjemedlems utanförskap i form av t.ex. sjukskrivning och minskad förvärvsfrekvens.
- Långsiktig påverkan på nästa generation av föräldrars utanförskap, man föds, så att säga, in i en arbetslöshetskultur.
- Den subtila påverkan på grannar och nätverk i form av otrygghet eller obehags-känslor av att leva i ett bostadsområde med hög andel missbrukare och hög brottslighet.
- Den mer konkreta påverkan av detta i form av kostnader för säkerhetsdörrar, högre premier för hemförsäkring och bilförsäkring osv.

Kring fenomenen skulle vi både kunna tala om marginaliseringens sociala smitta¹ på det vis som det skildras i boken "Den tändande gnistan". Boken beskriver en spridning av sociala fenomen ur ett epidemiologiskt perspektiv. Exempel på detta är stenkastning mot bussar, containerbränder, graffiti eller andra utslag av kollektiva fenomen som snabbt sprider sig i och mellan vissa förortsområden.

Under sjuttio- och åttiotalet studerade den amerikanske socialpsykologen David Phillips hur massmedier driver skapandet av den omedvetna kollektiva personlighet som kan sägas ligga bakom denna sociala smittoeffekt. På samma sätt kan man idag se hur nya sociala medier kan skapa epidemier av självskadebeteende, självsvält men även självmord bland unga för att inte tala om fenomen som upp-lopp i Englands storstäder eller stenkastning mot bussar i våra förorter.

"Stenkastningen mot bussar i Södertälje har övergått i ren förföljelse. I går stoppades all busstrafik under en timme på morgonen efter att en buss fått framrutan krossad. På eftermiddagen attackerades ännu en förare." ²

Men man skulle också kunna tala om marginaliseringens långsiktiga sociala arv som ett uttryck för hur vissa fenomen kopplade till utanförskap sprids mellan generationer.

"Sociala arvet är ett uttryck myntat av barnpsykiatrikern Gustav Jonsson vid Barnbyn Skå utanför Stockholm. Han kunde visa att de barn som vårdades där oftast hade föräldrar som haft eller fortfarande hade sociala svårigheter, vilka således gick 'i arv'." ³

¹ Se Malcolm Gladwell, Den tändande gnistan.

² SvD 15:e januari 2008.

³ <http://www.wikipedia.com>

I flera av våra utsatta områden finns det unga som socialt (eller på annat sätt) ärver arbetslöshet, kunskapsförakt och skolmisslyckanden, missbruk, socialt utanförskap och kriminalitet.

”Detta är inte andra generationens bidragstagare utan tredje generationens. Jag har mött deras föräldrar och deras farföräldrar. Dom har alla misslyckats i skolan, alla misslyckats med att komma in på arbetsmarknaden, alla utvecklat en sorts outsideridentitet. Det känns nästan som att dessa ungdomar var chanslösa redan från början.”⁴

I en studie genomförd av Ungdomsstyrelsen säger man om unga som växer upp i utsatta områden och hur de påverkas av det man skulle kunna kalla det kollektiva sociala arvet på följande vis.

”Våra resultat visar entydigt att unga som växer upp i socialt utsatta områden har ett sämre utgångsläge inför fortsatta studier och yrkesliv i jämförelse med elever som är bosatta i mer välbärgade områden. Men vi vill poängtera att situationen för unga bosatta i socialt utsatta områden inte bara kan förstås utifrån deras eventuella utländska bakgrund eller socioekonomiska ställning. Det som präglar de ungas situation är de sammanslagna effekterna av klass, etnicitet och boendesegregation.

Det finns ett tydligt samband mellan föräldrarnas inkomst och den unges egen erfarenhet av arbetslöshet. Sannolikheten att ha varit arbetslös under året minskar med stigande inkomst hos föräldrarna.”⁵

Kopplingen mellan föräldrarnas situation (enskilt, men också kollektivt för föräldragenerationen) i det område man bor och de ungas framtidsutsikter är enligt de flesta forskare ganska entydig.

Till detta kommer marginaliseringens stigmatiseringseffekt. Med stigmatisering menas vanligtvis en form av social brännmärkning eller stämpling.⁶ Man kan stigmatiseras av i huvudsak tre olika skäl: kroppsliga avvikelser, olika egenskaper eller tillhörighet till en viss grupp. Det verkar dessutom finnas en sorts territoriell stigmatisering som har att göra med varifrån du kommer och var du bor. I Norr-land finns det bygder om vilka omvärlden säger att kråkorna flyger upp och ner för att de ska slippa se eländet. Mer bekant är det kollektiva stigma som tillskrivs mörkhyade, unga män som kommer från förortsområden som Fittja, Alby, Bergsjön och Ronna och som bidrar till att skapa en kollektiv negativ identitet av att vara outsiders hos delar av denna grupp.

Många menar⁷ att stigma alltid måste beskrivas i ett socialt sammanhang och förstås utifrån ett makt-perspektiv. Den stigmatiserade/outsidern befinner sig alltid i ett underläge och per definition i ett utanförskap i förhållande till rådande samhällsnorm. Dessutom verkar stigmatiseringsprocessen ofta irreversibel både för de drabbade och för det omgivande samhället. Man kan beskriva stigama-

4 Handläggare inom enheten för ekonomiskt bistånd i Södertälje Kommun.

5 Ungdomsstyrelsen, FOKUS 2008, sid. 13.

6 Goffman. 1968, *Stigma – den avvikandes roll och identitet*, Rabén & Sjögren.

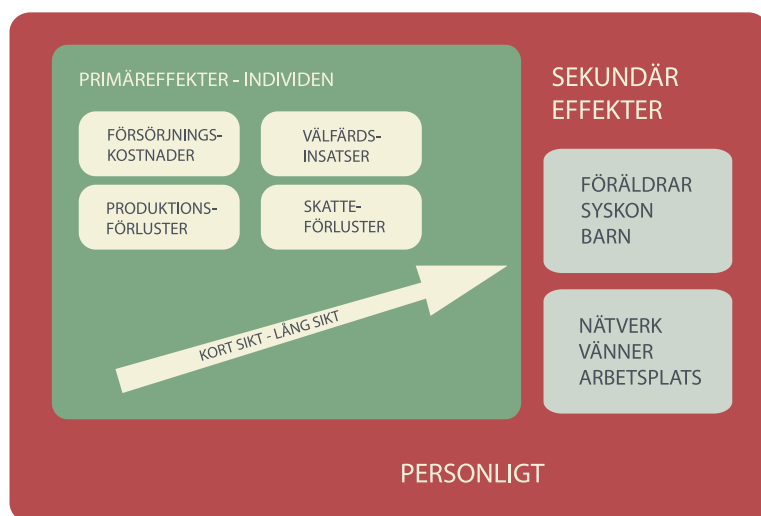
7 ex. Link, Bruce & Phelan, "Conceptualizing Stigma", *Annual reviews of sociology*, sid. 27.

tiseringsprocessen som en sorts stigmatiseringsryssja – lätt att komma in i den, men oerhört svårt att ta sig ur.

Vi kan prata om en stigmatiseringens onda cirkel. Den inledande stämplingen leder till utanförskap och diskriminering⁸ på arbetsmarknad, bostadsmarknad och inom sjukvård, utbildningsväsende m.m. De berörda internaliserar processen relativt snabbt och omvandlar den till känslor av skam. Därmed förstärks den process av hjälplöshet och att vara offer som vi berörde i föregående avsnitt. Vidare utvecklas, förstärks och befästs den outsideridentitet som vuxit fram.

En del grupper drabbas av flera stigma. Exempel på det kan vara unga invandrapojkar med problem i skolan och som bor i socialt utsatta och stigmatiserade områden. En annan grupp som drabbas hårt i denna stigmatiseringsprocess är de stökiga och bråkiga barnen, de som idag ofta får en neuropsykiatrisk diagnos.

Via familjen och de sociala nätverken kan, i värsta fall, de negativa sociala effekterna kring utanförskapet och destruktiva subkulturer spridas och förstärka individeffekterna av detta utanförskap. Som ekonom skulle man säga att ett svagt eller negativt socialt kapital skapar en sorts marginaliseringens kollektiva multiplikatoreffekt. Via dessa nätverk multipliceras effekterna över på andra individer. De kan göra detta på flera vis.

Det kan handla om att fler individer via den "sociala smittan" dras in i utanförskapsaktiviteter. I vissa regioner, stadsdelar och bostadsområden kan arbetslöshet och bidragsberoenden komma uppfattas som normala och socialt acceptabla vilket kan sägas öka smittoeffekten. I andra områden kan utvecklingen vara precis tvärtom.

Det kan också hända att omfattningen av utanförskapsaktiviteter via den sociala smittan blir mer betydande och det uppstår fler händelser – fler containerbränder, fler graffitimålningar etc. Det kan också handla om att handlingarna kan komma att bli värre eller grövre.

8 Se vidare Claes Jensen, *Personlig dialektik som bl.a. handlar om outsiderskapet dynamik*.

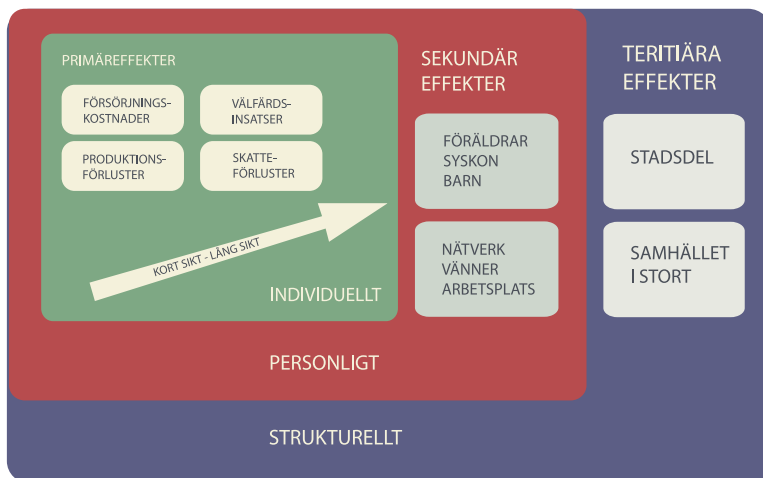
Vid studier av destruktiva subkulturer såsom huligansrörelser, vit makt-rörelser eller organiserade gängstrukturer kan man tydlig se att toleransen i och runt dessa sociala konstellationer för grovt våld ökar. Detta kan vara en effekt av den kollektiva sociala stigmatiseringseffekten. Om jag inte kan bli bra nog, kan jag bli bäst på att vara sämst.

Slutligen kan det handla om helt nya typer av händelser som kommer till uttryck i utanförskapet. En måttlig brottslighet förvandlas i fel miljö kanske till en maffialiknande kollektiv brottskultur med stora inslag av ekonomisk brottslighet.

De tertiära effekterna

Effekterna sprids inte bara som ringar på vattnet i en sorts sekundär effekt via de mer eller mindre informella och personliga nätverken. De får också en tertiär effekt på en mer strukturell och samhällsovergripande nivå både i stadsdelen och i samhället i stort.

I sin mest spektakulära form kan ett negativt socialt kapital på samhällsovergripande nivå skapa massfenomen av det slag som exemplifieras nedan.

”Polisen i Manchester talar om ‘de värsta upploppen på 30 år’. Under natten greps 108 personer efter att hundratals maskerade ungdomar slagit sönder skyltfönster, satt eld på butiker och kastat sten mot polisen. I Liverpoolstadsdelen Toxteth attackerades två brandbilar och ytterligare en räddningsbil, säger polisen till Reuters. Och närmare 200 ungdomar ska ha förstört och plundrat butiker i området. 50 personer greps under natten i Liverpool. Englands näst största stad Birmingham drabbades också, liksom de närliggande städerna West Bromwich och Wolverhampton.”⁹

⁹ Dagens Nyheter, 10 augusti 2011.

Sådana händelser leder naturligtvis till betydande socioekonomiska effekter. Även i mildare form får man effekter som följande.

”Flera bilar och även flera sopbehållare har satts i brand i stadsdelen Västra Frölunda i Göteborg sedan 22.30-tiden i kväll. När räddningstjänsten kom på plats fick de stenar kastade emot sig. Polisen misstänker att ungdomar ligger bakom skadegörelsen.”¹⁰

”Först kastades ett knallskott in från läktaren – och landade precis bredvid Pär Hansso. Sedan sprang en huligan in från läktaren – och attackerade Helsingborgs målvakt Matchen avbröts omedelbart – och kommer inte att återupptas.”¹¹

Om man ska göra sammanställning över den sociala exkluderingens möjliga kollektiva socioekonomiska effekter blir det bl.a. följande:

Kostnader för alla de kontrollstrukturer syftande till att förhindra negativa effekter allt från väktare till övervakningskameror.

”2001 köpte Ängelholms kommun tjänster av privata vaktbolag för 410 000 kronor, enligt Polisförbundet. Det motsvarar 10:91 kronor per invånare. 2005 hade kostnaden stigit till 1 127 856 kronor, eller 29:41 kronor per person.”¹²

Kostnader för olika former av repressiva och kontrollerande insatser för att tygla dessa fenomen polisinsatser vid fotbollsmatcher, olagliga demonstrationer eller upplopp. Ett tydligt uttryck för detta.

”Fylla, bråk och stök. För att finansiera polisinsatser vid olika tillställningar använder landets polismyndigheter allt oftare möjligheten att ta betalt av arrangörerna för jobbet. Förra året skickades räkningar på nästan 2,2 miljoner kronor, jämfört med under 900 000 kronor två år. Det innebär att uppskattningsvis över 2 300 polistimmar betalades med annat än skattemedel. Det handlar ofta om hela insatser, alltifrån allmän ordning till att dirigera bilar i anslutning till evenemanget. Varje polisman kostar 920 kronor per timme.”¹³

Kostnader för förlorad produktion och förlorade intäkter liksom vandalism till följd av att dessa yttringar försvårar eller förhindrar normala arbetsrutiner såsom har skett t.ex. i samband med de s.k. Salem demonstrationerna.

”Nära 200 personer frihetsberövades av en styrka på cirka 500 poliser - till en kostnad av sex miljoner kronor.”¹⁴

”Det har till och med gått så långt att hemtjänsten fick hyra in vaktbolag för att maten skulle komma ut till de äldre.”¹⁵

10 www.nytt24.se

11 www.aftonbladet.se

12 Helsingborgs Dagblad, 5:e september 2006.

13 Denna effekt har lagstiftarna förutsett, se förordning om ersättning för polisbevakning, 1982; 789.

14 corren.se

15 expressen.se

Kostnader för minskade fastighetsvärden till följd av att vissa bostadsområden uppfattas som mindre attraktiva och därmed mindre värda än vad deras faktiska fysiska status motsvarar.

”Uteblivna åtgärder har resulterat i en beräknad extra samhällskostnad på 10 000 kr per lägenhet/år för att hantera bränder och kriminalitet när området inte fungerar socialt.”¹⁶

Men på en mer övergripande nivå kan dessa kollektiva fenomen också skapa länkar mellan sociala fenomen och först ett lands finansiella system och därefter den reala ekonomin. Ett fenomen som kan börja i ett land och därefter spridas vidare till ett annat land precis som finanskrisen inom Euroområdet.

”En två dagar lång generalstrejk inleddes i Grekland på onsdagen. Över 120 000 människor deltar i demonstrationerna. Utanför parlamentet i Aten har polis och demonstranter drabbats samman. Enligt AFP:s utsända är stämningen hätsk och demonstranter och poliser har drabbat samman utanför parlamentet. ...’Det kommer att bli krig i dag och jag kommer att delta’ ”.

Även premiärminister Giorgios Papandreou har talat i krigstermer - med syftning på själva krisen som fiende. ’Vi måste framhärda i det här kriget som människor, som regering, som parlamentsgrupp, om landet ska kunna vinna’, sade premiärministern.”¹⁷

Vi får alltså kostnader som på ett subtilt och komplext vis sprider sig i samhällsekonomin, ofta på ett osynligt vis och stundtals med starkt fördröjda effekter.

Kostnader för finansiella effekter förorsakade av kollektiva sociala massfenomen. Kostnader för masspsykologiska effekter av ”11:e september-natur” såsom kollektiva effekter för psykisk hälsa och arbetsförmåga.

De kostnadsdrivande mekanismerna – en sammanfattning

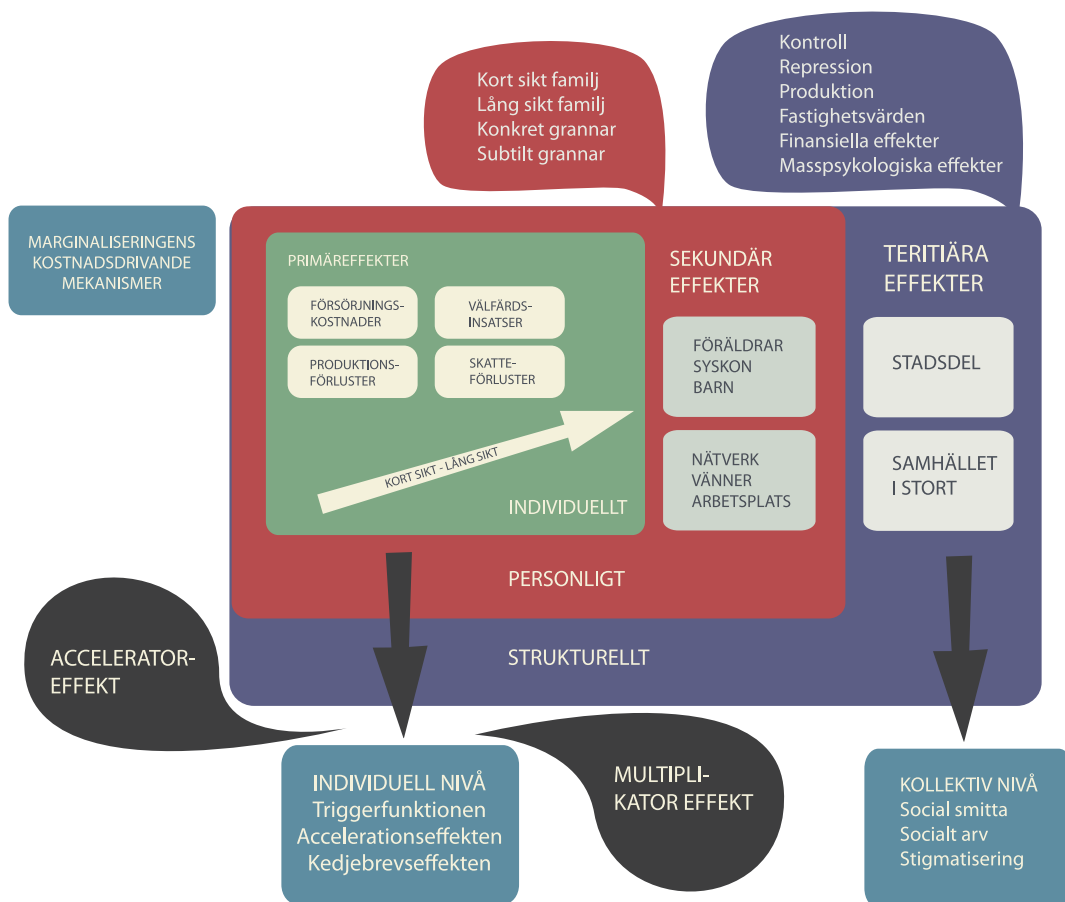
Vi ser att i de destruktiva subkulturernas socioekonomiska effekter finns det ett antal kostnadsdrivande mekanismer som gör att kostnaderna sällan är stabila eller avtagande. Istället är de nästan alltid ökande.

På individuell nivå har vi redan tidigare identifierat triggereffekten, accelerationseffekten och kedjebrevs effekten. Man skulle kunna sammanfatta det med att det kring utanförskapet på individnivå finns en sorts autonom och självgenerande tillväxteffekt.

På den kollektiva nivån hittar vi oavsett om vi studerar familjer och nätverk eller stadsdelen och samhället i stort ett antal mekanismer som skapar en sorts marginaliseringens kollektiva multiplikatoreffekt, en sorts förstärkande och viss mån accelererande självförstärkande mekanism bestående av tre delar; den sociala smittoeffekten, den sociala arvseffekten och den sociala stigmatiseringseffekten.

¹⁶ Boverket; ”Socialt hållbar stadsutveckling”, bilaga 3 sid 4.

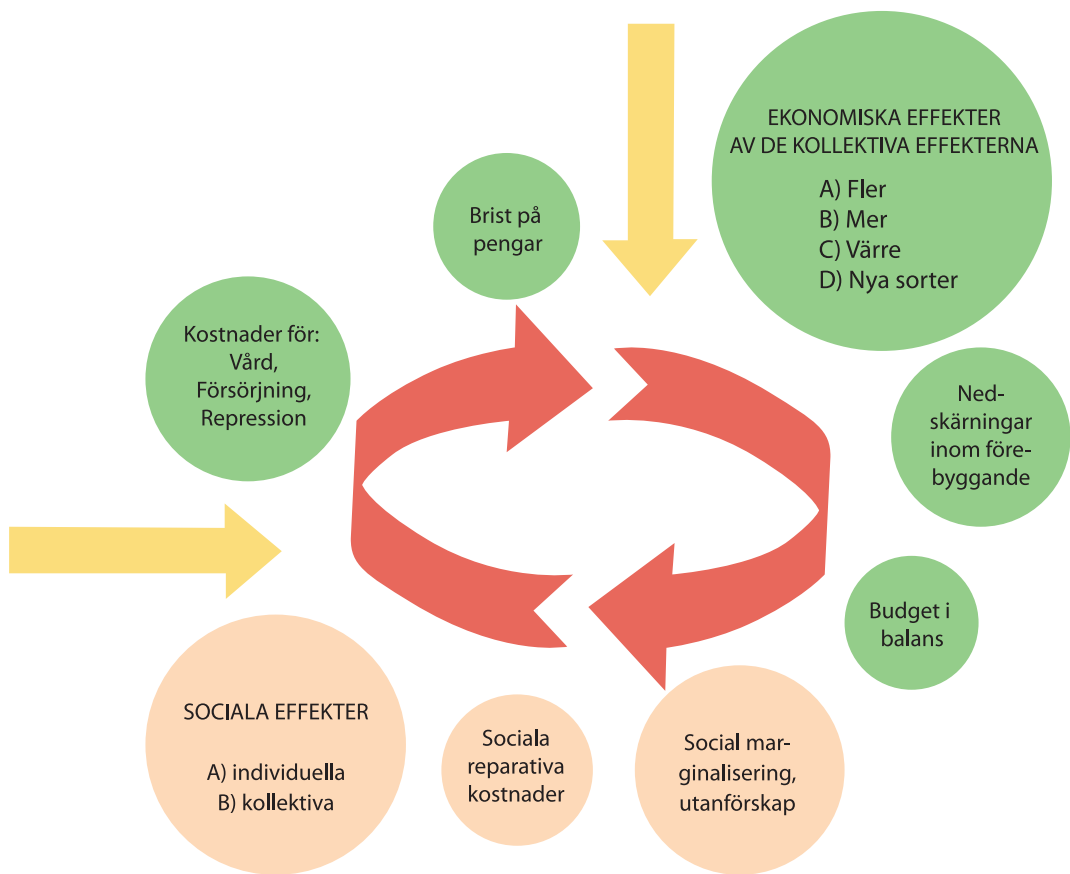
¹⁷ svt.se.

Alla dessa effekter har dessutom i sig inbyggt en sorts självförstärkande, ond cirkel mekanism som gör att om inget görs så accelererar förloppen. Man skulle kunna tala om ett öppet dynamisk socialt system i ett tillstånd av obalans och bristande jämvikt. Bilden kompliceras dessutom av att det inte handlar om ett utan flera olika sociala delsystem med en stark interaktion med flertalet av dessa egenskaper inbyggda. Nästa bild illustrerar samspelet mellan de ekonomiska och sociala delsystemen.

Det som tycks ske när den onda cirkeleffekten på detta vis får stort spelutrymme är att de ekonomiska effekterna av detta tillväxer på fyra olika vis stimulerade av de mekanismer vi tidigare presenterat.

Till att börja med blir det fler personer som agerar i utanförskapstermer. Fler personer som misslyckas i skolan, inte får tillträde till arbetslivet och därmed behöver försörjningsstöd. Vidare kommer dessa personer var och en att förorsaka mer kostnader genom att de ömsesidigt stimuleras i sitt utanförskap. Stenkastande eller graffittimålade ungdomar triggar igång varandra till allt fler liknande handlingar.

Händelserna har en tendens att bli värre, grövre eller ett tydligare uttryck för utanförskapet. Våldet går från slag till sparkar, från påkar till knivar, från knivar till skjutvapen. I vissa avseenden skulle man kunna prata om en marginaliseringens terrorbalans eller kapprustning.

Slutligen kommer som en följd av dessa förstärkningsmekanismer helt nya former av utanförskapshandlingar att dyka upp. Personer går från försäljning av svartsprit till cigarettsmuggling, från cigarettsmuggling till trafficking.

Inom det sociala fältet kommer effekterna kring detta att vara av två slag. Dels de individuella som påverkan på hälsa och dels kollektiva som påverkan på trygghet, trivsel etc. i ett bostadsområde.

REFERENSER & RAPPORTER MED UTGÅNGSPUNKT I SOCIOEKONOMISK ANALYS

Nedan anges några av de studier vi genomfört med beröring med det här arbetsområdet. De flesta av dem finns tillgängliga på webbplatserna ofus.nu, seeab.se och socioekonomi.se. Några av dem finns dessutom på engelska.

Lundmark & Nilsson, Utvärdering av ADHD-projektet på Norrtäljeanstalten, OFUS & Kriminalvården, 2010.

Lundmark & Nilsson, En skillnad som gör en skillnad – en metodutvärdering och socioekonomisk analys av Mission Possible, OFUS & Fryshuset, 2011.

Lundmark & Nilsson, Skuldsättning ur ett socioekonomiskt perspektiv – OFUS & Konsumentverket, 2011.

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 1997, Sara Söderberg, en studie om samverkan och samhälls-ekonomi kring personer med ryggont.

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 2000, Eva-Britt Larsson – en person med psykosociala arbets-hinder.

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 2008, 1+1=3, en analys av samverkan och socioekonomiska effekter av rehabprojektet ITOK, SEE, KVS & SLL.

Nilsson, OFUS, 2000, Svempa Johansson, missbrukare eller företagare, en analys av de samhällsekonomiska konsekvenserna av arbetskooperativet Basta.

Nilsson, 2008, Den osynliga lönsamheten - Tullens beslag av heroin och amfetamin ur ett socioekonomiskt perspektiv, SEE.

Nilsson, 2008, Samverkan i Sörmland – en analys av Sörmlands Samordningsförbund - RAR, OFUS & RAR

Nilsson, 2009, Socioekonomisk investeringskalkyl kring ett projekt med en vidgad arbetsmarknad i Jönköpings Län, OFUS & Regionförbundet i Jönköpings Län.

Nilsson, 2010, De unga, utanförskapet och arbetsmarknaden, OFUS & Ungdomsstyrelsen.

Nilsson, 2010, Helhetssyn och långsiktighet – en socioekonomisk analys av de folkhälsopolitiska målen, OFUS & Folkhälsoinstitutet

Nilsson, 2011, Helhetssyn & långsiktighet – strategier baserade på socioekonomiskt tänkande, SEE & Idéer för Livet/ Skandia

Nilsson, Är du lönsam lille vän,? En socioekonomisk analys av unga, skolmisslyckanden och arbetsmarknaden, SEE

Nilsson, Svedin & Wadeskog, Ekonomisk effekter i olika former av missbruksbehandling, Stockholms Stad, FoU-byrå & SEE, 1986.

Nilsson & Wadeskog, 1979, SEE & Statens Ungdomsråd, Det blir för dyrt – en studie av missbrukets samhällsekonomiska kostnader.

Nilsson & Wadeskog, 1996, SEE & Nacka kommun, Vårdkedjor, samverkan och ekonomi – fallet stroke och äldre personer.

Nilsson & Wadeskog, 1998, SEE & Södertälje kommun, Vårdkedjor, psykiatrireformen och ekonomin – fallet Södertälje.

- Nilsson & Wadeskog, 1999, Socialstyrelsen & SEE, Rutger Engström- missbrukare eller psykiskt sjuk.
- Nilsson & Wadeskog, 2003, SEE & Landstinget i Dalarna, Carina Persson, en studie av fetmans samhällsekonomiska konsekvenser.
- Nilsson & Wadeskog, 2004, Ett socialt investeringsperspektiv, SEE & Socialstyrelsen.
- Nilsson & Wadeskog, Resten av bilden – Socioekonomiska bokslut som en metod att värdera sociala företag, SEE.
- Nilsson & Wadeskog, 2006, Det lönar sig – ekonomisk utvärdering av personligt ombud för psykiskt funktionshindrade, Socialstyrelsen & SEE.
- Nilsson & Wadeskog, 2006, Bättre träffbild ger högre effektivitet, ekonomisk utvärdering av PO-reformen i Västmanland, Länsstyrelsen i Västmanland & OFUS.
- Nilsson & Wadeskog, 2006, Det sociala företaget och samhället – socioekonomiska bokslut för Basta och VägenUt! NUTEK & SEE.
- Nilsson & Wadeskog, 2007, Billigare och bättre – socioekonomiska bokslut för de sociala arbetskooperativen KOS & Briggen, SEE & Europeiska socialfonden.
- Nilsson & Wadeskog, 2007, Skräddarsydd rehabilitering – en lönsam historia. Utvärdering av rehab projektet Gemet i Karlstad, SEE.
- Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av rehab projektet Livlinan i Österåker, SEE.
- Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av Metadonprogrammet i Stockholm, SEE & MOB.
- Nilsson & Wadeskog, Utvärdering av Subutex behandling i kombination med psykoterapi i Stockholm, SEE & MOB.
- Nilsson & Wadeskog, 2008, Det är bättre att stämma in bäcken än i ån lönsamheten – att värdera de ekonomiska effekterna av tidiga och samordnade insatser kring barn och unga, SEE & Idéer för livet/Skandia.
- Nilsson & Wadeskog, 2008, Den osynliga och diffusa rehabiliteringspotentialen - översiktliga socioekonomiska kalkyler kring effekterna av framgångsrik rehabilitering inom ramen för samordningsförbund, SEE & Statskontoret
- Nilsson & Wadeskog, 2008, Summan av att ge människor en andra chans – en socioekonomisk analys av Lugna Gatans verksamhet, SEE & Fryshuset
- Nilsson & Wadeskog, Focus on the individual, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2009
- Nilsson & Wadeskog, 2009, Utvärdering av skolverkets samverkansprojekt, SEE & Skolverket
- Nilsson & Wadeskog, De deprimerade unga flickorna – ett socioekonomiskt perspektiv, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2010
- Nilsson & Wadeskog, Handbok till en förenklad socioekonomisk analysmodell, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2010
- Nilsson & Wadeskog, Gatuväldets ekonomi, del 1 – individer och förlopp, SEE & Hjärnkraft, 2011
- Nilsson & Wadeskog, Simuleringsmodell kring barns och ungas utanförskap samt dess effekter i vuxenlivet, SEE & SKL, 2011

Den här rapporten beräknar kostnader av ett engagemang i vit makt-rörelsen och i kriminella gäng. Vilka är samhällskostnaderna för denna form av utanförskap?

Ingvar Nilsson och Eva Lundmark har intervjuat tidigare medlemmar från två våldsamma subkulturer och utifrån berättelserna skräddarsytt fristående kostnadsmoduler.

